

СТРАТЕГИЯ
ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ НА
РЕПУБЛИКА БЪЛГАРИЯ

Увод

Проектът "Стратегия за регионално развитие на РБългария" е разработен в изпълнение на Заповед No P - 57/07.10.2002 г. на министър - председателя на страната. Тя е неотделима част на Националния план за развитие. По своето предназначение Стратегията за регионално развитие трябва да се възприема и оценява като "секторна", но по съдържание и практическа реализация - тя има функционално и комплексно въздействие за социално - икономическото, културното и геостратегическото развитие на България. Причината за тази естествена и необходима интегралност е в териториалната проекция на всяка секторна стратегия и заедно с това постигането на оптимална координация на взаимодействие между секторните политики в отделните райони на националното пространство.

Предлаганият модел за регионално развитие на България се основава на Правителствената програма "България 2001", актуализираната Национална програма за приемане достиженията на Европейския съюз, Законите: за регионално развитие, устройство на територията, държавния кадастър и имотния регистър и националните планове за икономическо развитие. Освен това в процеса на работа са използвани и секторните стратегии на МФ, МИ, МОН, МТСП, ИААП към МФ, както и статистическа информация от НСП.

Целите на Стратегията за регионално развитие на РБългария са:

- да обоснове и определи главните приоритети за изграждане, организация, координация и управление на националното пространство, като система от региони;
- да се мотивират и предложат мерките за реализация на изведените приоритети, като се посочат конкретно задълженията на районите за планиране, задълженията на държавата и дела на предприсъединителните инструменти на ЕС и неправителствения сектор;
- Да се реализира политика на преодоляване на регионалните диспропорции в общините и регионите, достигнали критично равнище на бедност, безработица, обезлюдяване и влошена екологична обстановка;
- Да се приложи действен подход при разработването на проекти за участие в европейски програми за регионално развитие и трансгранично сътрудничество;
- Да се реализира и поддържа постоянен диалог между държавните институции и ведомства и регионалните и местните власти в областта на регионалната политика и регионалното развитие.

В Стратегията за регионално развитие са разработени по-конкретно методологията на регионалното развитие в съответствие с принципите и стандартите на Европейския съюз, анализирани и оценени са факторите за регионално развитие, извършена е оценка на съвременното социално-икономическо, културно и екологично развитие на страната, анализирана е селищната мрежа, селищното развитие и са определени осите на урбанистично и регионално развитие, оценено е районирането и е извършен сравнителен анализ за приликите и различията между районите за планиране и в по-общ план са конкретизирани приоритетите за развитие в районите за планиране. В този обхват на Стратегията не е включена прогнозната част на равнище райони за планиране, което ще бъде разработено допълнително.

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Методология на регионалната политика и развитие в Република България	4
1.1. Същност цели и задачи на регионалната политика и развитие в Република България	4
1.2. Принципи и институционални рамки на регионалните политики и регионалното развитие в ЕС	7
1.3. Към нов методологичен подход на политиката за регионално развитие в България /европеизация/	11
2. Фактори, влияещи върху регионалното развитие	12
2.1. Външни (международни) фактори.....	12
2.1.1. Международна икономическа среда.....	12
2.1.2. Ключови процеси и фактори на промените в европейското пространство	13
2.1.3. Географско положение.....	14
2.1.4. Политическа ориентация към членството в Европейския съюз.....	16
2.2. Вътрешни (национални) фактори.....	16
2.2.1. Средносрочна макроикономическа прогноза.....	16
2.2.2. Програма на правителството.....	17
2.2.3. Взаимоотношения централна - местна власт.....	18
3. СЪВРЕМЕННО СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО И ЕКОЛОГИЧНО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ	18
3.1 Демографска и социална инфраструктура.....	18
3.1.1. Демографска ситуация в България.....	20
3.1.2. Социално-културна ситуация.....	21
3.1.3. Социална инфраструктура.....	29
3.2. ИКОНОМИЧЕСКИ ПРОЦЕСИ И СТРУКТУРИ В БЪЛГАРИЯ	34
3.2.1. Аграрно и горско стопанство	34
3.2.2. Индустрия	37
3.2.3. Техническа инфраструктура	56
3.3. ПРИРОДОПОЛЗВАНЕ И ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ	60
3.3.1 Природно-ресурсен потенциал	56
3.3.2. ЕКОЛОГИЧНО СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ	62
3.3.3. ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ НА РАЙОНИТЕ ЗА ПЛАНИРАНЕ	69
3.4. КУЛТУРНО И ПРИРОДНО НАСЛЕДСТВО.....	71
4. СЕЛИЩНА МРЕЖА И СЕЛИЩНО РАЗВИТИЕ	75
5. РАЙОНИРАНЕ И РЕГИОНАЛНА ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ	76
5.1. Инструменти на регионалната политика	76
5.2. Сравнителен анализ между районите за планиране.....	79
5.2.1. Регионални различия.....	79
5.2.2. Общи черти между районите за планиране	82
6. РЕГИОНАЛНА ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ	92
6.1. Национални приоритети на регионалната политика в България	89
6.2. Приоритети на държавната политика за регионално развитие в районите за планиране.....	90
7. ОСИГУРЯВАНЕ НА РЕГИОНАЛНАТА ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ	98
А. Институционална организация на системата за регионално развитие	98
Б. Нормативна рамка на политиката за регионално развитие	105
В. Мониторинг, осигуряване на информация и публичност.....	109
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	111

1. Методология на регионалната политика и развитие в Република България

1.1. Същност цели и задачи на регионалната политика и развитие в Република България

Необходимостта от национална стратегия и политика за регионално развитие в Република България се обуславя от факта, че в съвременния етап на социално-икономическо развитие е справедливо и необходимо да се постигнат и поддържат относително равностойни условия за живот в отделните части от територията на страната. Независимо от малките размери на националната територия на България в резултат на специфичните природни условия и продължителното историческо развитие на нея са се натрупали и изявили различия в икономическото и инфраструктурното развитие, в заетостта, доходите и в качеството на живота. Към натрупаните различия и диспропорции в резултат на историческото развитие се добавят нови, съвременни фактори, които изострят ситуацията. Предприетите реформи през последните години засилват диспропорциите и задълбочават проблемите от типа център - периферия в националната територия поради различната адаптивна способност на отделните райони и територии към осъществяваните промени. Регионалните различия в България, както и във всяка друга страна, пораждаат социални и политически проблеми, чието решаване не бива да се отлага, нито да се разчита на саморегулиране под действието единствено на пазарните сили. Необходима е своевременна и подходящо премерена намеса на държавата, за да се осигурява в дългосрочен план балансирано регионално развитие. Никога не е рано да се започне прилагането на политика за регионално развитие, дори в моменти на изострена икономическа криза.

От друга страна процесът на присъединяване към Европейския съюз, в който политиката на икономическо и социално сближаване заема приоритетно място, поставя категорични изисквания към кандидатстващите за членство страни, каквато е и Република България, за воденето на регионалната политика.

В съответствие с тези нови реалности в страната от няколко години вече се наблюдава ново развитие на процеса на планиране на регионалното развитие и формиране на регионална политика, пред която стои голямото предизвикателство да съчетае принципите на водене на европейската регионална политика с вътрешните потребности и индивидуални особености на страната.

Еволюцията в провеждането на политика за регионално развитие

Воденето на политика за регионално развитие е регламентирано още в Конституцията на Република България от 1990г., където е заложено, че "Държавата създава условия за балансираното развитие на отделните райони на страната и подпомага териториалните органи и дейности чрез финансовата, кредитната и инвестиционната политики." В периода 1992-1998г. се осъществява подготвителна работа за преодоляване на негативното отношение към планирането, отъждествявано с централизираното планиране през социалистическия период, и за създаване на нормативна основа за провеждане на нов тип планиране, което да държи сметка за регионалните процеси и проблеми и за необходимостта от прилагане на принципа за партньорство и субсидиарност. Гласуването на Закона за регионалното развитие от 1999 г. бележи преминаването към нов етап, в който чрез регламентираната нормативно политика на регионално развитие се преминава към реални действия по планиране и се изготвят общински стратегии, областни планове и национален план за регионално развитие. Натрупва се капацитет и умения за планиране в общините, областите и на национално ниво. Изникват обаче и сериозни

проблеми в процеса на планиране - недостатъчно финансово осигуряване на регионалната политика, известна кампанийност в планирането, недостатъчно съблюдаване на европейските изисквания за водене на регионалната политика и най-вече - недостатъчната координация между националните ведомства в процеса на планиране.

Въпреки посочените неудачи политиката на регионално развитие, макар и късно и постепенно, започва да се превръща в национален приоритет. Именно за да се преодолеят досегашните недостатъци в регионалната политика и да се отговори адекватно на вътрешните и външните изисквания и фактори за регионално развитие е необходимо изготвянето и утвърждаването на Стратегия за регионално развитие, която да очертае рамките на целенасочена и последователна държавна политика в тази област. В тази стратегия и политика следва да се отчетат категорично специфичните национални особености в България.

Националната специфика на България

Особеностите и спецификата на българската ситуация се коренят в това, че от една страна националните различия между България и страните членки на ЕС са значително големи, а от друга страна междурегионалните различия вътре в страната са сравнително малки. Цялата национална територия на страната може да се третира като територия по Цел 1 за прилагане на структурните политики на ЕС, което налага политиката на икономическо и социално сближаване да отразява това положение. Междурегионалните различия вътре в страната между районите за планиране са сравнително малки, с изключение на по-голямото изоставане на Северозападния район, но значително по-големи обаче са вътрешнорегионалните различия (между областите и общините в районите за планиране) и това е особеност, която следва да намери адекватно отражение в българската политика за регионално развитие. В почти всички райони и области в страната се наблюдават типични контрасти от вида "център - периферия". Особено засегнати в това отношение са граничните територии, много от селските територии, някои територии с индустриален упадък и реструктуриране, както и местата с висока концентрация на малцинства. Това са специфични български различия, които изискват специално внимание, тъй като поставят много територии в критично състояние и водят до редица негативни процеси.

Визия за бъдещето и цел на Стратегията

В съответствие с изявените особености на българската ситуация стратегията и политиката на регионално развитие в страната следва да визира намаляване на драстичните различия със страните от ЕС и другите страни-кандидатки, както и намаляване на междурегионалните различия и особено на вътрешнорегионалните различия, в резултат на което да се формира трайна тенденция на социално и икономическо сближаване вътре в страната и навън в европейската общност.

Стратегията за регионално развитие ще има за цел на основата на изявените външни (международни) и вътрешни (национални) фактори и национални особености да формулира система от основни цели, приоритети и задачи за водене на политиката в тази област и за постигане на балансирано регионално развитие.

Основни цели на регионалното развитие

Националната стратегия и политиката на регионално развитие в съответствие с изискванията на Закона за регионално развитие следва да си постави **три основни цели**, които са основа за организацията на планирането, плановите документи, мерките, действията отделните проекти в програми:

1. Създаване на предпоставки за устойчиво и балансирано развитие на отделните райони. В рамките на тази цел основният акцент се поставя върху укрепването на институционалната структура, доразвитието на инструментариума на регионалното развитие, обучение за формиране на умения за планиране и прилагане на плановете, подобряване на координацията и информационното осигуряване.

2. Сметчаване на различията в заетостта, доходите на населението и възможностите за развитие. Мерките по тази цел са насочени към подобряване на инфраструктурата за повишаване на инвестиционната привлекателност и конкурентоспособност на районите, насърчаване на бизнеса, сметчаване на социалните проблеми и подобряване на условията на живот.

3. Отваряне на националното пространство и решаване на проблеми на регионалното развитие чрез трансгранично сътрудничество. Акцентът по тази цел се поставя върху развитието на инфраструктурата и особено върху физическото отваряне на националното пространство към съседни страни.

Интегрален подход при планиране и осъществяване на регионалното развитие

Много фактори и сфери трябва да се свързват при провеждането на политиката на развитие. Те включват: съществуване и качество на физическата инфраструктура; ниво на обучение и умения на човешките ресурси; структура и иновационен капацитет на икономиката; капацитет на публичната администрация и на публичните и частните институции въобще; а така също и социални и културни фактори. Всички тези области са включени в структурните политики на ЕС и се подпомагат от Структурните фондове. Свързани с множеството фактори, които влияят на конкурентоспособността, регионалните политики на ЕС стимулират интегрирани подходи на планиране и осъществяване на регионалното развитие. Такива подходи са абсолютно необходими и за провеждането на българската политика за регионално развитие.

Националният план за развитие и петата ос "Постигане на балансирано и устойчиво регионално развитие".

Планирането на регионалното развитие не може да провежда изолирано от общото комплексно или интегрално планиране, което следва да се реализира с Националния план за развитие. Повишаването на нивото на общото развитие на страната е предвидено в националния план за развитие и неговите шест направления, оси. Преодоляването на между регионалните и вътрешно регионалните различия е предмет на петата ос в Националния план за развитие – "Постигане на балансирано и устойчиво регионално развитие". Въпреки че по този начин направлението "Регионално развитие" се третира равностойно с другите пет секторни направления, то в никакъв случай не бива да добива секторен характер, а следва да служи като коректив на секторните направления, който гарантира интегрирания подход. За "петата ос" "Постигане на балансирано и устойчиво регионално развитие" е много важно да се избегне задълбочаването на дисбалансите център-периферия вътре в отделните райони, което е възможно при сегашния и бъдещия национален растеж и прилагане на секторните инвестиционни политики.

Междуведомствената координация – предпоставка за постигане на целите

За осъществяване на целите на стратегията и на политиката за регионално развитие и на интегрирания подход от особено важно значение е степента на междуведомствена координация, която следва да бъде постигната на национално ниво. Политиката на регионално развитие не бива да се приема в никакъв случай като секторна политика. Тя следва да бъде

широка междусекторна политика, осъществявана върху обща териториална основа. Незадоволителното състояние на междуведомствената координация в България е проблем, който изисква сериозни усилия за да бъде решен благоприятно и за да се постигне истинска и действаща координация между равнопоставени партньори.

Необходимостта от прилагане на подход на децентрализация и субсидиарност

При провеждане на политиката на регионално развитие (социално и икономическо сближаване) трябва да се налага уверено подходът на децентрализация - чисто държавната регионална политика, провеждана отгоре-надолу и достигаща до нивото на регионите и областите трябва да се съчетава с политиката на общините и подхода отдолу-нагоре, като срещата на двата подхода е на областно ниво. Много важно е да се гласува доверие и да се дадат реални компетенции на регионалното и на локалното ниво, за да може решенията да се вземат там, където ще се изпълняват.

Териториалните единици за политиката на регионално развитие

Стратегията трябва да даде отговор на трудния въпрос какви ще бъдат териториалните единици за водене на политиката на регионално развитие и какво ще е тяхното съответствие с административните териториални единици. За воденето на "външната" регионална политика, ориентирана към социално и икономическо сближаване с ЕС, по-добре биха съдействали уедрени административни единици на регионално ниво. За воденето на "вътрешната" регионална политика, ориентирана към преодоляване на вътрешнорегионалните различия, по-добре биха съдействали настоящите административно-териториални единици – областите. Именно за да се отчете националната специфика, ново административно териториално устройство не е задължително необходимо, а следва да се подходи гъвкаво и да се действа с настоящите административно-териториални единици.

Регионалната оперативна програма

На основата на стратегията за регионално развитие ще се подготви Регионална оперативна програма, която е:

- Допълнение и коректив към Секторните оперативни програми на НПИР;
- Насочена към регионалните различия в цялата страна;
- Предшественик на бъдеща РОП по Структурните фондове, която в програмния период 2003-2006 г. ще служи за основа на подготовката на проекти/мерки по програма ФАР - Икономическо и социално сближаване.

1.2. Принципи и институционални рамки на регионалните политики и регионалното развитие в ЕС

В рамките на Общия пазар основните положения за една по-цялостна пространствена икономическа политика се приемат през 1965 г. Районите на Общността са типизирани по степен на развитост, но координацията за регионално развитие се реализира чрез националните регионално-икономически политики на отделните страни. Комисията на Общността установява (през 1971 г.), че националната икономическа и регионална политика без координация в рамките на ЕО не е достатъчно ефективна и слабото сътрудничество причинява увеличаване на диспропорциите между богатите и бедните райони. В резултат на това проблемите на регионалната икономическа политика са разгледани през 1972 г. на равнище на министрите на страните от ЕИО в Париж, където е очертана необходимостта от провеждане на обща регионална политика. Във връзка с това районите на Общността са класифицирани като

“централни” (развити) и “периферни” (изоставащи) и се решава разпределението на помощите за проблемните райони.

Нов етап в развитието на регионалната политика се постига с подготовения и представен през 1975 г. в Европейския парламент “доклад Томсън”. В него се уточняват критериите за определянето на проблемните райони и обособяването на 6 типа проблемни райони. Създават се и основните инструменти на общата регионална политика, най-важният от които е Европейският фонд за регионално развитие (ЕФРР). В другите структурни фондове се включва и регионалният аспект. Поставя се началото на разработването и финансирането на конкретни регионални програми.

През 80-те години до реформите от 1988 г. в представените доклади на Европейската комисия за състоянието на регионите (от 1984 и от 1987 г.) са извършени промени в типовете проблемни райони. Налага се политика на координация и заедно с това прилагане на конкретни мерки за всички типове проблемни райони. След реформите от 1988 г. в ЕО се приемат решения за премахване и по-нататъшното им балансирано развитие на проблемните райони. За редуциране на диспропорциите регионалната политика се насочва към адаптиране на националните регионални политики в отделните страни членки и обединяване на структурните фондове. С това се цели постигане на по-голяма географска концентрация и по-ефективен надзор над средствата на фондовете. Въвеждат се приоритетни цели на структурните фондове, които постепенно се актуализират. Те са следните:

Цел 1. Развитие и структурно приспособяване на изостаналите региони, вкл. и на селските;

Цел 2. Преструктуриране на районите, засегнати от упадък на традиционните промишлени отрасли;

Цел 3. Оптимизиране на интегрирането на младите хора и на дългосрочно безработните в пазара на труда и намаляване ефекта на социалната изолация;

Цел 4. Предприемане на превантивни мерки за адаптиране на работната сила към индустриалните промени;

Цел 5а. Подпомагане развитието на селскостопанския и риболовния сектор;

Цел 5б. Подкрепа на териториите (районите) с висок дял на безработица и ниски доходи в селското стопанство;

Цел 6. Подпомагане развитието на слабо населените северни райони (включена е след 1995 г. при присъединяването на Швеция и Финландия).

Структурни помощи 2000-2006

213 млрд. Евро

Структурни фондове	195,00 млрд. евро
Приоритетни цели	182,45 млрд. евро
Цел 1	135,90 млрд. евро
Цел 2	22,50 млрд. евро
Цел 3	24,05 млрд. евро
Инициативи на общността	10,44 млрд. евро
Рибарство	1,11 млрд. евро
Иновативни мерки	1,00 млрд. евро

Кохезионен фонд

18,0 млрд. евро
(по цени от 1999)

Европейската общност предприема и реализацията на четири *инициативи които* трябва да допринесат за решаването на специфични за регионалното развитие проблеми. Те са:

- трансгранично, транснационално и междурегионално сътрудничество (Interreg);
- устойчиво развитие на засегнати от кризи градове (Urban);
- развитие на селското пространство, селските райони чрез локални инициативи (Leader);
- Преодоляване на диспропорциите и дискриминацията на пазара на работната сила (Equal).

През октомври 1997 г. в Кипър Европейската конференция на министрите за териториално развитие взе решение за разработване на общоевропейска стратегия за пространствено развитие ("Ръководни линии за перспективно пространствено развитие на европейския континент", с което се стимулират континенталните измерения на териториалното развитие на ЕС, търсят се модели за финансиране на проекти за териториално развитие.

През май 1999 г. в Потсдам Съвет на министрите по организация на територията на страните членки (СЕМАТ) приема "Европейската концепция за пространствено развитие" (ЕКПР), от която по-късно произтичат и основните принципи за пространствено/регионално развитие ("Ръководни принципи за устойчиво териториално развитие на Европейския континент"), приети на 7-8 септември 2000 г. в Ханوفر.

Главната цел на Европейската концепция за пространствено развитие (ЕКПР) е създаване на устойчиво и балансирано развитие на територията/пространството на ЕС, (каквито са залегнали и в българския НППР), особено чрез засилване на икономическото и социалното сближаване. Частните цели на ЕКПР са:

- премахване на по-големите регионални диспропорции в ЕС;
- да се даде образец за националните политики за териториално развитие.

В целта "*устойчиво развитие*" се съдържат секторните аспекти на организацията на територията: устойчиво социално, икономическо, екологично развитие. Така ЕС постепенно трябва да се превърне от икономически съюз в екологичен и социален съюз (European Spatial Development Perspectives 1999, p. 10).

В целта "*балансирано развитие*" е заложен стремежът за изграждане на балансирана пространствена система, за намаляване на регионалните диспропорции в националните пространствени системи на ЕС. С включването на националните пространствени системи на страните от Източна Европа ще се внесе нов дисбаланс в пространствената система на ЕС, от което произтичат различни аспекти в регионалната политика. На национално равнище създаването на балансирано развитие означава също намаляване на пространствените/регионалните диспропорции на нейните подсистеми чрез социално-икономическо сближаване. Това предполага и определен пространствен мащаб в прилагането на политиката за пространствено развитие на по-ниските равнища.

Пространствено равнище

Европейско

Национално

Политика за развитие

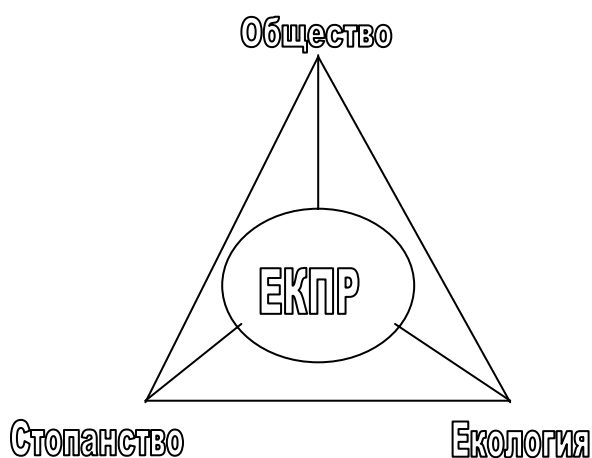
Политика за организация на европейското пространство

Политика за организация на националното

Регионално	пространство Политика за организация на регионалното/ областно пространство (регионална политика)
Общинско/локално	Комунална/градска политика

При европейската концепция за териториално развитие на ЕС се цели съчетаване на трите секторни аспекта на устойчивото развитие с балансираното развитие, т.е. прилагането им на различните пространствени равнища, което намира израз в т.нар. "триъгълник на целите на развитието"

Фиг. № 1-0.1

Фиг. 1. Триъгълник на целите за балансирано и устойчиво развитие

В това съчетаване на целите се съдържа голямо предизвикателство, защото при взаимодействието често се проявява и конфликт. Причината се дължи на противоречията в концепцията за устойчиво развитие. От една страна екологоустойчивото развитие забавя икономическия растеж, а социалното развитие е възможно само чрез висок икономически растеж. Овен това в регионален план една политика насочена едностранно към постигане на балансираност би довела до задържане на икономическия растеж в по-силните райони. Само неkoordinирано развитие би довело до нарастване на регионалните различия, а задържането на регионалните структури може да ограничи и стопира тенденциите на модернизация. Според ЕКПР само свързването и балансирането на целите *развитие, балансиране и опазване* съобразно пространствената ситуация ще бъде възможно постигането на балансирано и устойчиво развитие на ЕС.

Публикуването на ЕКПР предизвиква многобройни дебати за търсене на решения на европейско равнище и тяхното въздействие върху регионите и градовете в ЕС. Причината е също поради това, че в ЕКПР се препоръчва "европеизация на областното, регионалното и градското планиране". "Това означава, че локалните и регионалните администрации при своето планиране да преодолеят островното възприемане на своята територия и да вземат под внимание европейските аспекти и връзки" (пак там, с. 48).

Идеите в ЕКРП намират по-късно отражение в ръководните принципи за устойчиво териториално развитие на Европейския континент“:

1. Насърчаване на териториалното сближаване на районите чрез балансирано социално-икономическо развитие и подобряване на конкурентоспособността ;
2. Създаване на импулси за развитие, породени от градските функции и подобряването на връзките между градовете и селата;
3. Създаване на по-балансираны условия за транспортен достъп
4. Развитие на достъпа до информация и знания;
5. Намаляване на степента на нарушеност на околната среда;
6. Валоризиране и опазване на природните ресурси и природното наследство;
7. Валоризиране на културното наследство като фактор за развитие;
8. Развитие на енергийните ресурси при поддържане на сигурността;
9. Развитие на качествен и устойчив туризъм;
10. Превантивно ограничаване на последствията от природните бедствия.

1.3. Към нов методологичен подход на политиката за регионално развитие в България /европеизация/

Националната Стратегия за Регионално Развитие (НСРР) има за цел да обоснове и определи *главните насоки за изграждане, организация и управление на националното пространство*, като система от региони. При разработването на стратегия за регионално развитие на национално (държавно) равнище е необходимо:

- европеизация на подхода за регионално развитие;
- научен подход към разработването на концепции и инструменти за регионално развитие и регионално управление.

Европеизация на подхода и политиката за регионално развитие в България

Европейската концепция за пространствено развитие (ЕКРП) няма задължителен характер за страните членки на ЕС. За страните кандидатки за пълно членство в съюза, тя има препоръчителен характер. Включването на България в процеса на преговорите за пълно членство в ЕС, принципите на ЕКРП налагат *европеизация* на националната политика за регионално развитие на всички нива. За тази цел за България ще бъде целесъобразно:

- да приеме главната цел на ЕКРП за устойчиво и балансирано развитие;
- да приеме принципите на пространствено/регионално развитие, както и
- да възприеме целите на регионалната политика на ЕС (посочени в 1.2).;
- да адаптира националното законодателство по отношение на регионалното развитие;
- да въведе научни подходи към разработване на концепции и инструменти за регионално развитие.

При възприемането на главната цел на ЕКРП съществуват известни трудности, свързани с конфликтите и противоположното действие на част от целите на устойчивото развитие. Освен това при възприемането на целите на регионалната политика на ЕС ограниченията за България са свързани с невъзможността от ползването на структурните фондове. Възможно е обаче използвайки добрата практика в Европейския съюз, да се създаде Фонд за регионално развитие от бюджетни средства и от средства на предприєдинителните фондове.

Факторите за пространствено/регионално развитие на България могат да се поделят на:

- външни (международни) и
- вътрешни (национални).

От *външните фактори* без съмнение с най-голямо значение е интегрирането на България в структурите (вертикални и хоризонтални) на ЕС и НАТО. Географското положение на България спрямо ядрото на ЕС не е благоприятно: подобно на Гърция ние сме и ще бъдем в неговата периферия. Това налага търсене на средства за намаляване на негативните страни от това разположение. Възможни решения има: от засилване на връзките с ядрото, през мостовите функции за ядрото с районите извън ЕС, до изграждане на България в ядро на Балканите, т.е. във вторичен регионален център на ЕС.

От *вътрешните фактори* с най-голямо значение е преходът към пазарно стопанство, който въпреки положителните оценки на ЕС, има незавършен характер. По отношение на пространственото/регионалното развитие тяхното значение се състои в създадените макропространствени и регионални диспропорции в развитието на страната. За тяхното редуциране и социалното сближаване на регионите значително може да допринесе една политика на балансирано и устойчиво развитие. Нейните основи са положени в досегашните усилия на редица национални институции.

Нормативните документи на България, които изискват съвременна адаптация в съответствие с европейските принципи и норми за регионално развитие са:

- Закон за регионалното развитие;
- Закон за устройство на територията;
- Закон за държавния кадастър и имотния регистър;
- Национален план за регионално развитие;
- Национален план за икономическо развитие.

2. Фактори, влияещи върху регионалното развитие

2.1. Външни (международни) фактори

2.1.1. Международна икономическа среда

В геополитически и икономически контекст **основните тенденции в развитието** се определят от:

-изключително високата скорост на промените и постоянната несигурност в развитието на световното стопанство в глобален и отраслов план;

-ускоряване на процесите на глобализиране на световната икономика и формиране на качествено нов модел на териториалното разделение на труда;

-зараждане на сериозна конкуренция между отделните страни и региони за привличане на капитали и инвестиции.

21 век стартира със спад в темповете на растеж на световната икономика.

Като цяло оценките на развитието подчертават несигурността на световната икономика и вероятността на прогнозите. За 2002 г. очакванията за страните-кандидатки са да реализират темп на прираст от 2.8%, като прогнозите за продължаване на икономическото съживяване са

благоприятни и за 2003 г. (средногодишният растеж се прогнозира на 3.6%)¹. Подобни благоприятни перспективи се предвиждат и в средносрочен план, включително и за България.. Устойчивостта на страните в преход към обръщането на световната икономика се отбелязва като изненадваща и интересна. В същото време оптимизмът за тяхното развитие през следващото десетилетие предполага мощно подновяване на инвестициите във всички тези страни. Това означава силно изостряне на конкуренцията между страните и регионите в привличането на капитали. Увеличаването на привлекателността на българските региони за чужди инвестиции предполага регионалната политика да предприеме действия, които значително да подобрят националната и регионалните бизнес среди.

2.1.2. Ключови процеси и фактори на промените в европейското пространство

Движещите сили на настоящите промени в европейското пространство са икономическата глобализация, геополитическото прегрупиране, новите технологически способности/възможности и културната мобилност.

Основните процеси, определящи промените в европейското пространство, включват:

- **Променящи се пространствени модели на икономическа активност**, които се връщат към подчертаната концентрация на икономическа активност в няколко центъра, които действат като глобални ядра в производствените отношения на континента и света. В основата на тази концентрация е агломерационната икономия, която може да бъде допълнена с качеството на бизнеса и средата за живеене. увеличаването на междурегионалните зависимости и транспортните обеми в резултат на глобализацията;
- **Пространствени неравномерности, породени от динамиката на иновациите**, тъй като е широкоизвестно, че културата на гъвкавостта, адаптивността и обучението е необходима за подкрепа на иновациите не само в самите фирми, но и в самите местности/среди, където тези фирми оперират. Тези среди се асоциират с част от съществуващото силно Европейско ядро, но също така и с други райони като западна Ютландия, Уелс, а напоследък и западна Ирландия. Присъщо на тези райони е пространствената концентрация, но новите информационни технологии улесняват пространствената дифузия и подкрепят по-отдалечени пространствено иновационни центрове.
- **Преход към общество на знанието**, който намалява транспортните разходи за периферните райони, но увеличава важността на високото образование и информацията;
- Промени в стила на живот, които имат тенденция към **търсене на "градска" земя** за ползване в природните и културни райони и повик за по-диференцирано пространствено развитие;
- **Екологическата устойчивост като мотивираща концепция**, породена от деградацията на околната среда, която изисква дългосрочна транснационална защита и разработване на съвместни стратегии за борба с природните бедствия;
- **Нови гъвкави модели на управление**, които изискват по-широко включване на индивидите и различните групи в процеса на управление, разработването и прилагането на отделните политики.

2.1.3. Географско положение

¹ WIIW Research Report № 285

Факторът “географско положение” има специфично значение за развитието на територията на страната.

От една страна, България е **уникално кръстовище на световни транспортни коридори**. През територията на страната преминават пет общеевропейски транспортни коридори (IV, VII, VIII, IX и X). На територията се пресичат четири световни транспортни направления - Триконтиненталната диагонална магистрала Северозапад-Югоизток (Лондон-Будапеща-София-Истанбул-Калкута-Мелбърн), меридионалната Евро-африканска магистрала (Хелзинки, Москва, София, Солун, Кайро, Кейптаун), диагоналната Евро-африканска магистрала (Тунис-Дуръс-София-Букурещ-Одеса-Омск) и формиращият се транспортен коридор около 40-ия паралел от Каспийско през Черно към Адриатическо море (Поти-Варна-София-Скопие-Дуръс). Това придава важно качество на българската територия, което следва да бъде включено и ефективно използвано като фактор за нарастване на нейната икономическа и геополитическа роля в региона, континента и света. Вътрешно-балканските и националните пътища също са пласт от софийския кръстопът (вж. Схема 1 и 2).

От друга страна, факторът географско положение, разгледан като **разстояние от главните европейски центрове на развитие и иновации**, играе важна роля в пространственото развитие на континента във връзка с полицентричното развитие, дифузията на иновации и знания, развитието на проблема център-периферия, скоростта на прехода и придава различни структурни характеристики на отделните части на континента.

Отвореността и интеграцията към европейската икономика има допълнително макро-географско въздействие, което е свързано с близостта на всяка страна до западноевропейските центрове за развитие. Географските фактори като разстояние, достъпност и централност са важни елементи на пространствената организация на дейностите. По принцип, може да се спори дали ЦЕИ страни, по-близо разположени до Европейския център на тежест, придобиват по-големи възможности за привличане на икономически функции от по-висока степен и за развитие на повече стратегически градове отколкото тези, разположени по-далече от тях, които по тази причина са поставени в долната част на европейската йерархия. Последните изследвания показват, че засега по-далече разположените страни не се интегрират по-бавно и селективно, докато по-близките ще усетят по-скоро ползите на една насочена в източна посока дисперсия на развитието.

Международната търговия не се осъществява в хомогенно пространство. Фактори като дистанция, достъпност и централност играят важна роля в определянето на локализацията на икономическите дейности в пространството, давайки на страните и районите по-близо разположени до главните европейски пазари или снабдени с високоразвита инфраструктура по-добри перспективи за растеж в новото европейско икономическо пространство, създадено от прогресивното елиминиране на търговските бариери.

Географията има значение и за преките чуждестранни инвестиции /ПЧИ/. Много изследвания показват, че достъпността, широко дефинирана като наличие и качество на инфраструктурата и близост до главните пазари – играе важна роля в решението за локализация на чуждестранните фирми. Географията на ПЧИ има строги пространствени въздействия. Известна е тяхната роля върху преходните икономики за увеличаване на капитала, новите технологии, управленски умения и пазарни компетенции, т.е. всички тези фактори са необходими за преодоляване на сериозните остри процеси на реструктуриране на старите индустриални системи и ускоряване на икономическия растеж.

Отдалечеността на България от западноевропейските центрове и оси на бизнес и технологическо развитие е неблагоприятен фактор, който не предполага поток на иновации, стоки и хора във всички посоки, важни за интеграцията на страната към европейското социално-икономическо пространство и не създава потенциални възможности за ускоряване на развитието и повишаване на неговата ефективност чрез непосредственото възползване от предимствата на икономиката на съседа.

Очевидно е, че страната реално има сериозни възможности за привличане на инвестиции в конкуренцията си със съседните и други централно и източноевропейски страни, и да прониква като мост в различни икономически пространства, само ако със своята политика и управление на процесите успее да използва стратегическите си предимства на фактора "географско положение" и провежда политика за неутрализиране на неговите неблагоприятни последици.

2.1.4 Политическа ориентация към членство в Европейския съюз

Процесът на присъединяване на Р.България към ЕС, както и очакваното пълноправно членство на страната в ЕС през 2007 г., поставя редица предизвикателства пред регионалната политика.

Оценките за влиянието на европейската интеграция върху регионалното развитие се свързват с:

- **нарастване на вътрешнорегионалните различия**, като тези различия ще определят значително по-остри социални и икономически проблеми, отколкото в страните-членки. Този процес произтича от селективното поведение на чуждестранния капитал и небалансиращите модели на международна търговия, които имат силно изразен пространствен характер, т.е. предпочитат районите и градовете с добре развита инфраструктура и диверсифицирана производствена база. Потвърждение за това е териториалното разпределение на преките чуждестранни инвестиции, чиято концентрация е основно в областите София град и Софийска област, Варна, Бургас, Габрово, Ловеч и Пловдив (вж. схема ..).
- повишаване на **регионалната конкурентноспособност и равнище на развитие** на отделните райони и експониране на техните сравнителни предимства чрез съвместните действия на регионална политика на страната, както и на мерките и проектите, свързани с ползването на пред-присъединителните инструменти, а в перспектива на Структурните фондове на ЕС;
- развитие на процесите на **трансгранично сътрудничество**. От една страна тези процеси допринасят за повишаване на климата на доверие и стабилност на целия район, а от друга страна, за развитието на граничните райони, които в преобладаващата си част са изостанали райони, резултат от неблагоприятни географски, икономически, политически и международни условия. Югоизточна Европа и особено Балканите са силно фрагментирано икономическо пространство, където националните оси на икономическо развитие не се пресичат или съединяват, което е една от основните причини за ниското равнище на развитие на повечето гранични райони. Европейската интеграция, приета понастоящем като политическа ориентация на съседните на България страни, ще позволи провеждането на обща взаимноизгодна политика за развитие на граничните райони. В подкрепа на това развитие са и специални програми на ЕС.

Постигането на крайната цел – европейска интеграция в областта на регионалното развитие – изисква хармонизиране на нормативната и институционална рамка на провежданите структурни и регионални интервенции с тези на ЕС.

Предизвикателствата на европейската интеграция в областта на регионалното развитие и политика са свързани с:

- по-нататъшно хармонизирането на провежданите структурни и регионални интервенции с целите и принципите на структурните фондове;
- подобряване на процеса на програмиране и консултиране на национално/регионално равнище;
- укрепване на институционалния капацитет на органите, провеждащи регионалната политика, по отношение управлението и контрола на проекти и програми;
- развитие на процеса на регионално структурно финансиране чрез изграждане на интегрирана регионална инвестиционна схема.

2.2. Вътрешни (национални) фактори

2.2.1. Средносрочна макроикономическа прогноза

Представената прогноза до 2006 г. от АИП при МФ очертава оптимистична макроикономическа рамка за развитие на страната.

Прогнозата предвижда през следващите години средногодишни темпове на растеж около 5% при по-ниски темпове на инфлация (3.5%). Аспект от модела на растежа е инвестиционната политика. Делът на инвестициите в процент към БВП показва тенденция на покачване – от 20.4% през 2001 г. на 22.0% през 2005 и 2006 г. Планираните обеми на преките чуждестранни инвестиции са значителни – около 1 млрд. щ.дол. средногодишно. Постигането на заложения обем ПЧИ е важно предизвикателство и задача на националната и регионална политика на страната (вж. Таблица 1).

2.2.2. Програма на правителството

Заложеният сценарий при определяне на средносрочната макрорамка на развитието отчита предвидените приоритети и действията за тяхното постигане в програмата на правителството. Основните стратегически приоритети са ориентирани към постигане на висок растеж, насочен към създаване на заетост и повишаване на доходите, подкрепен от инвестиционна политика, стимулираща привличането на чуждестранен капитал и включването на местния капитал в производствена активност.

Правителството декларира ангажимент към създаване на благоприятна среда за български и чуждестранни инвестиции и балансирано развитие на дребния, средния и едрия бизнес.

В основата на инвестиционната политика на правителството е развитието на транспортната инфраструктура на страната като интегрална, неделима част от Общоевропейската транспортна мрежа. То е свързано с превръщането на транспортната мрежа на страната в конкурентен, ефективен транспортен мост между Западна и Централна Европа и страните от Близкия Изток, Западна и Средна Азия. Предвижда се реконструкция и модернизация на съществуващата транспортна инфраструктура, в съответствие със

стандартите и с изискванията на страните-членки на Европейския съюз, както и с изискванията на НАТО.

Друга важна мярка на тази политика е развитието на комуникациите и новите информационни технологии.

Основен приоритет на правителствената програма е балансираното развитие на регионите на страната и ефективно използване на публичните инвестиции и средствата от предприежителните инструменти на ЕС.

Целите на провежданата регионална политика в правителствената програма са определени по следния начин:

- Балансиране на националните, регионалните и местните интереси и приоритети - Сметчане на регионалните различия в заетостта и доходите на населението и във възможностите на развитие;
- Отваряне на националното пространство и решаване проблемите на регионалното и местно развитие чрез трансгранично сътрудничество;
- Подобряване ефективността на публичните инвестиции от български и чуждестранни финансови институции, както и междусекторната координация;
- Отговаряне на изискванията за ползване на пред-приежителните инструменти за социално икономическо сближаване и присъединяване на страната към Европейския съюз.

Задачите, които следва да бъдат решени, включват:

- Намалване на различията между България и страните членки на Европейския съюз;
- Създаване на предпоставки за преодоляване на съществуващите различия между отделните региони в страната;
- Стимулиране развитието на пограничните райони;
- Ефективно използване на предприежителните фондове на ЕС;
- Доразвиване на законодателната и нормативна база;
- Изграждане на надеждна информационна основа за регионалното планиране и управление с акцент върху районите за планиране.

Акцентът върху националния растеж може да доведе до увеличени вътрешно-регионални различия ако не бъдат активирани балансиращи механизми. Това се дължи на тенденцията за възползване от икономите от мащаба, водещи до концентрация на ресурси в малък брой специфични райони. Въпреки евентуалната си кратко-срочна ефективност, в дълго-срочна перспектива увеличеният дисбаланс ще доведе до нарастване на обществените разходи и разходите за по-нататъшно развитие, както и до понижена приспособимост и устойчивост

2.2.3. Взаимоотношения централна-местна власт

Тези взаимоотношения регулират широк кръг от въпроси, имащи непосредствено отношение към регионалното развитие. Като много важни следва да се отбележат:

- Моделът на публични финанси (централизиран или децентрализиран),
- разпределението на приходите от данъци между централния и местни бюджети,
- структурата на собственост върху компаниите, които произвеждат стоки и услуги изключително за местното население (водоснабдяване и канализация и др.).

Общоприето е мнението, че системата от регулации на общинските финанси трябва да се промени. Това, което липсва, е ясно изразена политическа воля за посоката на промяна: към децентрализация и увеличаване на правата и отговорностите на общините или към централизиран модел на публичните финанси. В резултат от противоречията не политическо ниво отношенията между централната и местната власт остават по-скоро неясни. Ако погледнем Закона за държавния бюджет и фактическото изпълнение на бюджета ще видим големи разлики в перото трансфери към (от) общините. Това подсказва за лошо качество на разпределение на публичните финанси между републикански и общински бюджети. Проблемът "неразплатени сметки" на общините се повтаря всяка година и е резултат от лошото разпределение на публичните финанси между централен и местни бюджети. Неяснотата по отношение на приходите на общинския бюджет е съществена пречка пред общината да излезе на кредитния пазар.

Проблемът централна-местна власт адресира не само разпределението на данъчните приходи, но и структурата на собственост върху компаниите, които произвеждат услуги предимно за местното население. Типичен пример е собствеността върху ВИК дружествата и отговорностите на общината за подобряване на качеството на водоснабдяването. Установилата се схема на инвестиции във ВиК е общината да търси заем и да го обслужва, а ВиК дружеството използва инвестицията и събира такси за водата. Очевидно е разминаването между отговорности и финансови задължения.

Сумирайки, за разлика от външните фактори, вътрешните фактори са по-трудно предвидими и по-скоро задушават местната инициатива, отколкото я насърчават. Липсва политически консенсус за много аспекти на взаимодействието централна-местна власт: разпределение на данъчните приходи, дефиниране на местните данъци и такси, структура на собствеността на компаниите които задоволяват местни потребности, възможности на общините да участвуват на кредитния пазар за финансиране на дългосрочния капитал.

3. СЪВРЕМЕННО СОЦИАЛНО-ИКОНОМИЧЕСКО И ЕКОЛОГИЧНО РАЗВИТИЕ НА БЪЛГАРИЯ

3.1 Демография и социална инфраструктура

Населението е един от елементите на макрорамката на цялото обществено-икономическо развитие, в т.ч. и на регионалното развитие. Неоспорима е зависимостта между социално-икономическото развитие и демографските процеси, структурите и териториалното разпределение на населението.

Националната стратегия за регионално развитие в областта на населението изисква създаване на предпоставки за преодоляване на негативните и кризисните тенденции в демографското развитие, подобряване на количествените и качествените параметри на възпроизводство и на човешките ресурси. Това изискване има дългосрочен характер, защото

демографските процеси са инерционни във времето. Демографската ситуация е комплексен израз на резултатите и причинно-следствените връзки в развитието на населението в условията на стопанството и природата в конкретната територия.

Съвременната демографска и социално-културна ситуация на страната се характеризират с намаляване броя на населението поради стеснено възпроизводство и засилена емиграция и спад в образователните и културните ценности.

3.1.1 Демографска ситуация в България

Населението на страната през 2001 г. наброява 7 973,7 хил. души² (вж табл.1). В градовете живеят 5 500,7 хил. души или 69,0%, а в селата – 2 473,0 хил. души или 31,0%. Гъстотата на населението е 71,8 ч./кв.км за общата площ и 19,1 ч./ха за територията на населените места.

Структурните изменения на населението и протичащите социално-икономически процеси очертават тенденция на неблагоприятно демографско развитие. Демографските фактори, влияещи върху темповете на намаление на населението са свързани с естественото възпроизводство, интензивността и направлението на миграционните процеси.

Тенденциите в естественото движение на населението са:

- намаление на раждаемостта през последните десетилетия и задълбочаване на процеса от началото на 90-те години на 20 в., когато нейното равнище пада под 10‰.
- нарастване на смъртността, дължащо се основно на измененията на възрастовата структура на населението и повъзрастовите коефициенти за смъртност. Очертават се значителни различия в стойностите на показателя за градското и селското население, обусловени от различията във възрастовите им структури. Неблагоприятните изменения в смъртността при селското население са свързани с процеса на застаряване.
- колебливост в динамиката на детската смъртност, която е с тенденция на снижение до 1988 г, след което се повишава и през 1992 г. равнището ѝ е 15,6‰, а през 1997 г. – 17,5‰. Коефициентът на детска смъртност през 2000 г. е 13,3‰.
- формиране на отрицателен естествен прираст на населението от 1990 г. (-0,4‰), дължащ се на ниската раждаемост и високата смъртност. През 2000 г. естественият прираст на населението е -5,1‰ (вж. табл. 3); естественият прираст на населението в градовете е -2,0‰, а в селата -11,5‰. За периода между последните две преброявания броят на населението на страната е намалял с 511,6 хил. души.
- Неблагоприятните тенденции в естественото движение на населението се комбинират през последното десетилетие с повишения интензитет на емиграцията. Размерът на емиграцията се обуславя от динамично променящите се условия и фактори, както и от имиграционната политика на другите страни. Имиграционното движение поради по-малкия си

² НСИ, преброяване на населението - 1.03.2001 г. (предварителни резултати)

размер не оказва съществено влияние на развитието и териториалното разпределение на населението.

Структурата на населението по възраст е съществена негова характеристика, свързана с останалите демографски параметри. Разпределението на населението по основни възрастови групи: под трудоспособна възраст, в трудоспособна възраст и над трудоспособна възраст през 2001 г. е съответно 1 306 114 д. (16,4%), 4 613 703 д. (57,9%) и 2 053 856 д. (25,8%) (вж табл. 5). В сравнение с 1992 г. са настъпили изменения, характеризиращи се с увеличаване на броя и дела на възрастното население и намаляване на броя и дела на младите генерации. Промените във възрастовата структура се дължат както на снижаването на фертилността, така също и на емиграционните процеси.

3.1.2 Социално-културна ситуация

Един от основните аспекти на ръста на развитие на обществото е степента на проявена социална компетентност на всеки член от него. От своя страна социалната компетентност е взаимосвързана с останалите аспекти на развитие и пряко е опосредствана от тях. От гледна точка на пазарно-икономическите механизми социокултурната среда и проявлението ѝ в социални сфери и дейности в краткосрочен времеви план е непечеливша инвестиция, но нейното развитие косвено рефлектира върху икономиката, тъй като обектът на въздействие е човешката общност.

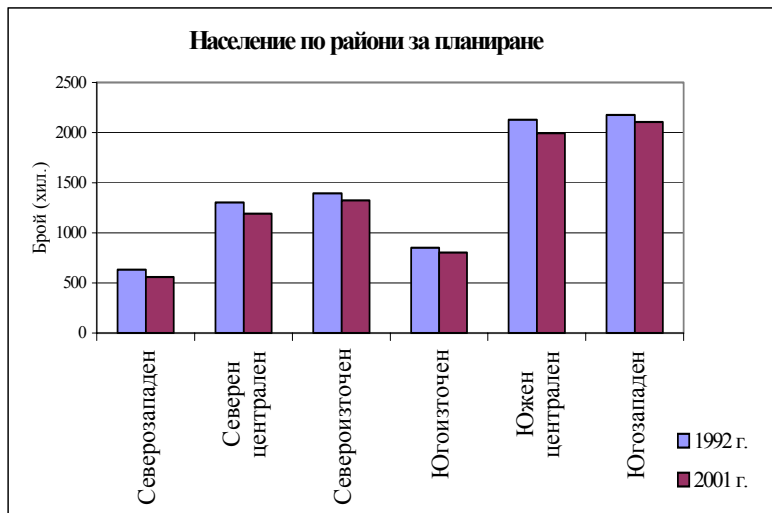
Образователното равнище на населението е важен фактор за социално-икономическото развитие. През последното десетилетие на 20 в. продължава тенденцията на повишаване образователното равнище – нараства населението с високо образование (висше и средно) и намалява броя и дела на лицата с ниско образование (основно и по-ниско). Броят на лицата с висше образование за 1992-2001 г. нараства от 619 294 души (7,9% от населението на 7 и повече години) на 732 682 души (9,8%) или с 113,4 хил. д. Увеличава се и броят и относителният дял на лицата с полувисше образование, които към 2001 г. са образователна степен на висшето образование – висше (специалисти) (вж табл.6 и 7). Населението със средно образование също бележи увеличение като абсолютен брой и относителен дял. През 2001 г. този контингент е 2 873,4 хил. д. или 38,3% (от населението на 7 и повече години), докато през 1992 г. той е бил съответно 2 621,2 хил. д. или 30,3%. Намалява броят на лицата с основно, начално и незавършено начално образование. Броят на неграмотните лица за 1992-2001 г. намалява с 15 хил. д. През 2001 г. те наброяват 138,1 хил. д. – 1,8% от населението на 7 и повече години. Настъпилите изменения в образователното равнище показват, че повече от половината от населението на 7 и повече години (52,6%) е с високо образование.

Регионален анализ на демографската и социално-културната ситуация

Разпределението на населението на страната по райони за планиране е неравномерно. Най-голям дял от населението е съсредоточен в Югозападния район за планиране – 2 104,8 хил. души (26,4%), следван от Южния централен район - 1 992,5 хил. души (25%). В Северозападния район има най-малък дял от населението на страната – 559,4 хил. души (7,0%).

Тенденциите в динамиката на населението за 1992-2001 г. са еднопосочни за всички райони за планиране. Прирастът на населението е отрицателен и за 6-те района с различна степен на интензивност. Най-големи са демографските загуби за Северозападния и Северния централен район. При средногодишен прираст за страната $-0,78\%$, за тези два района той е съответно $-1,49\%$ и $-1,14\%$. С по-висок от средния за страната отрицателен прираст е Южния централен район ($-0,82\%$). В останалите 3 района прирастът е по-нисък от средния за страната (вж табл.1). Най-малък отрицателен прираст е регистриран в Югозападния район ($-0,42\%$).

Гъстотата на населението по райони за планиране е обусловена от броя на населението и от територията. Характерна особеност е, че в Югозападния район ($103,7$ ч./кв. км) гъстотата на населението е значително над

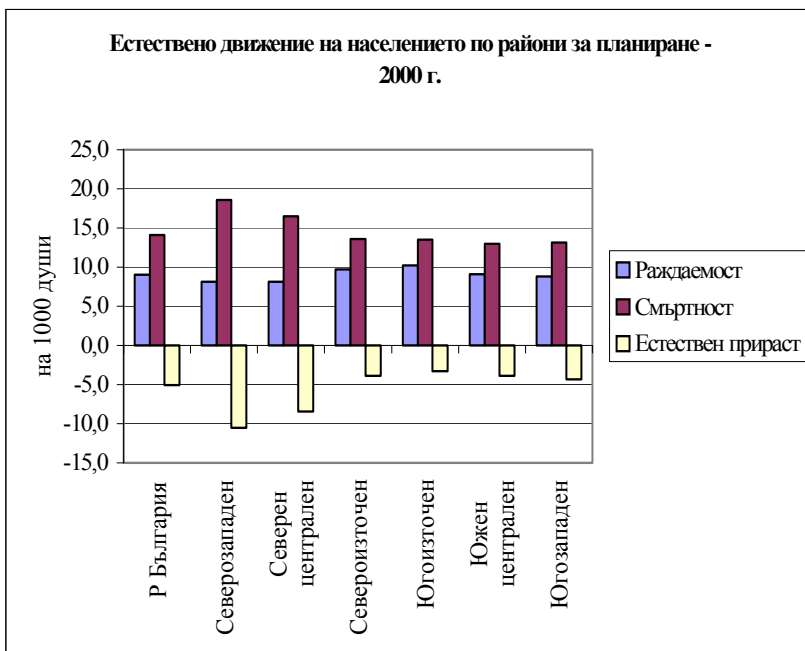

средната за страната ($71,8$ ч./кв. км – 2001 г.). С гъстота на населението близка до средната за страната, но по-висока е Южния централен район ($72,4$ души/кв. км). В останалите 4 района гъстотата на населението е под средната за страната. Най-ниска е гъстотата на населението в Северозападния ($52,7$ ч./кв. км) и в Югоизточния район ($54,8$ ч./кв. км).

В гъстотата на населението на територията на населените места по райони за планиране се установяват големи различия. При средно за страната $19,1$ ч./ха, за Северозападния район тя е $12,8$ ч./ха, а за Югозападния район – $28,9$ ч./ха.

Относителният дял на градското население от общото население на районите за планиране е най-висок в Югозападния район ($80,6\%$) (над средното за страната), а най-нисък в Северозападния район (59%) (под средното за страната). В останалите 4 района дялът градското население е под средното за страната.

Естественят прираст на населението по райони за планиране се характеризира с неравномерност и отрицателни стойности за всички райони. При среден за страната естествен прираст $-5,1\%$ (2000 г.), за Северозападния район той е с два пъти по-висока отрицателна

стойност ($-10,5\%$), формиран от ниската раждаемост и много високата смъртност (вж. табл. 3), следван от Северния централен район ($-8,4\%$). С отрицателен прираст, но по-нисък от средния за страната са останалите 4 района. На графиката са отразени раждаемостта, смъртността и естествения прираст по

райони за планиране и за страната.

По отношение на възпроизводството на населението особено критична е демографската ситуация в Северозападния район, където се наблюдават най-висока спрямо средната за страната и другите райони обща и детска смъртност, най-ниска раждаемост и най-висок отрицателен естествен прираст. Северния централен район също се характеризира със силно стеснено възпроизводство – висока смъртност, ниска раждаемост и висок отрицателен естествен прираст.

Миграцията между районите за планиране влияе върху количествените и качествените характеристики на населението им. То се обуславя от социално-икономически фактори и отразява предимно движението на работната сила и различията в условията на живот на конкретната територия.

Възрастовата структура на районите за планиране (взета като съотношение между трите основни възрастови групи под: във: над трудоспособна възраст) се различава от средната за страната. С най-неблагоприятна възрастова структура и изразен процес на застаряване се очертава Северозападния район, където населението под трудоспособна възраст е 15,1%, в трудоспособна – 52,3% и в над трудоспособна възраст – 32,6%, т.е. всяко трето лице е над трудоспособна възраст (вж табл. 5). Почти същата е ситуацията и в Северния централен район. Съотношението между основните възрастови групи (под: във: над трудоспособна възраст) в района е 15,5%: 55,9%: 28,6%. Това е свързано с по-големи разходи за издръжка на старите хора, за здравни и социални услуги при нисък дял на трудоспособно население. Останалите райони нямат съществени междурайонни различия по този показател и стойностите са близки до средните за страната. Изпъква високата концентрация на население в трудоспособна възраст в Югозападния район, дължащо са на столицата, следван от Южния централен район. За периода 1992-2001 г. във всички райони броят и делът на населението под трудоспособна възраст значително намалява. Контингентите в трудоспособна възраст също бележат абсолютно намаление, но относително нарастват с изключение на Югозападния район, където трудоспособното население нараства както абсолютно, така и относително. Възрастното население нараства като относителен дял във всички райони. Вътрешнорайонните различия във възрастовата структура на населението са много големи. Демографската ситуация на

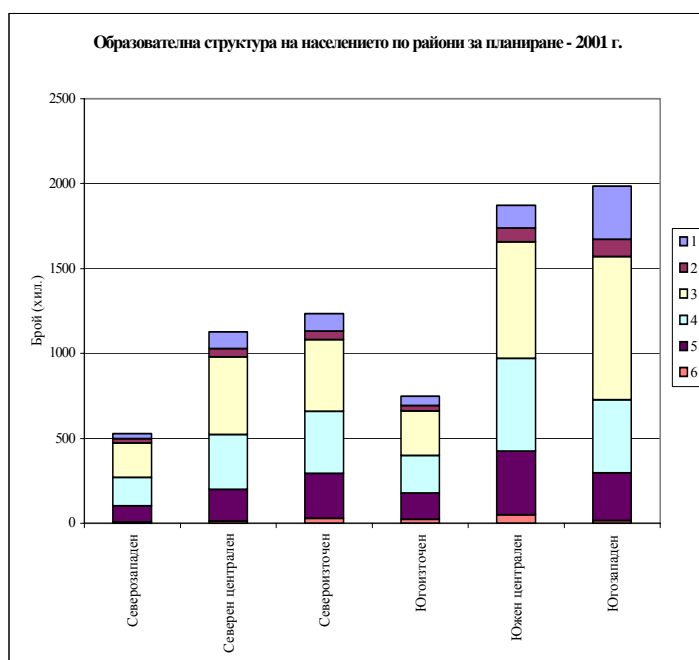
населението по възрастови групи се вижда на фигурата.

Образователното равнище на населението по райони за планиране непрекъснато се повишава. За периода 1992-2001 г. делът на високообразованото население нараства във всички

райони. С най-висок дял на население с висше образование е Югозападния район (15,8% от населението на 7 и повече години на района), което се дължи на столичния град, където около ¼ от населението е с висше образование. Трябва да се посочи, че 42,8% от висшистите в страната са концентрирани в Югозападния район. В останалите райони относителният дял на лицата с висше образование е под средната стойност за страната (9,8%).

Концентрация на население с висше образование има и в Южния централен район. Най-нисък е броят и делът на лицата с висше образование в Северозападния район. Това обстоятелство е свързано с промяната във възрастовата структура и миграцията на млади хора с по-високо образователно равнище към други райони на страната през изминалите периоди. Лицата с висше образование (специалисти) и лицата със средно образование бележат увеличение във всички райони. В резултат на тези промени намалява броят и делът на нискообразованото население – основно и по-ниско.

Образователното равнище на селското население е по-ниско от това на градското. По тази причина областите с по-висок дял на селско население имат и по-голям дял на по-нискообразованите групи.

Степени на образование: 1 - висше; 2 - висше (специалисти); 3 – средно; 4 – основно; 5 – начално и незавършено начално; 6 - неграмотни

Анализът на демографската и социално-културната ситуация показва следните тенденции:

в демографското развитие на България продължават негативните процеси. Параметрите на демографската ситуация преминаха през критични стойности и я отдалечиха от рационалния тип възпроизводство.

- градското население е със запазен възпроизводствен и трудов потенциал и високо образователно ниво в резултат на продължилата няколко десетилетия концентрация в големите градове. В това отношение столицата е уникална за мащабите на страната със своя жизнен и трудов потенциал. Нейното високообразовано и професионално подготвено население е с общонационално значение за развитието.

- селското население от гледна точка на демографското развитие не е жизнеспособно, има слаб възпроизводствен и трудов потенциал и е с висока степен на застаряване.

- демографската и социално-културната ситуация се характеризират с регионална диференциация. Задълбочават се различията между централните и периферните територии.

- броят на населението на всички райони за планиране намалява, а заедно с това и контингентът на репродуктивната и трудоспособната възраст. Само в Югозападния район трудоспособната възраст нараства.

- най-неблагоприятна е демографската ситуацията в Северозападния район за планиране, който е с големи загуби на човешките ресурси, силно влошена възрастова структура с висока степен на застаряване на населението и възпроизводство с голям отрицателен естествен прираст. Почти същото състояние е налице и в Северния централен район.

- установяват се по-съществени вътрешнорайонни различия.

Приоритетите в развитието на населението се формират под влияние на цялостното икономическо и социално развитие на страната и районите:

- необходимост от широка социална политика при решаване на кризисните демографски ситуации и включване на всички ресурси на населението в интерес на неговото качествено възпроизводство.

- разработване на комплексни демографски мерки с участие на държавата в решаване на критичните демографски проблеми на Северозападния район за планиране

- политика с акценти върху определени елементи от възпроизводствения потенциал (миграции, качествени характеристики) в районите със сравнително по-благоприятна демографска и социално-културна ситуация.

- постепенно вграждане на религиозните знания, гражданската, икономическата, здравната и екологична култура в образователната система на средното образование във всички райони за планиране³

- съгласуване на средното общо и професионално образование с регионалните потребности.

Безработица

Заетостта на населението и безработицата се характеризират със съществени изменения и регионални различия.

Заетостта през 2001 г. е 41,6% спрямо населението на 15 и повече години. В сравнение с 1998 г., когато тя е била 46,5% се наблюдава намаление. За годините 1998-2001 г. броят на заетите лица намалява от 3 152,5 хил. души на 2 774,3 хил. души⁴. В структурата на заетите по местоживееене се проявява неравномерност – 75% от заетите са в градовете, а 25% - в селата. Демографската структура на заетите е близка до тази на общото население, но съществуват и различия. Делът на заетите мъже е 52,3%, а на жените – 47,7%. Повече от половината от заетите (52%) са на възраст от 25-44 г. Заетите лица на възраст над 55 г. са 11,3% от общо заетите.

През 2001 г. равнището на активност на населението (взето като отношение между работната сила и населението на 15 и повече години.) в България е 51,1%. За 1998-2001 г.

³ Стратегия на МОН

⁴ Данни на НСИ

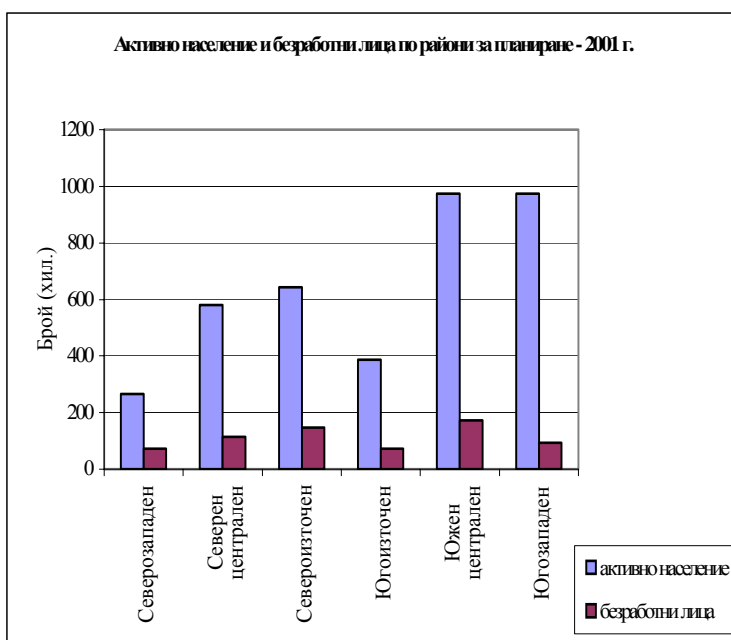
коэффициентът на икономическа активност нараства в резултат на постепенното намаление на населението.

Равнището на безработица (регистрирани безработни лица спрямо активното население) в страната претърпя рязко увеличение за последното десетилетие като през 2001 г. то е 17,52%. Контингентът безработни през 2001 г. е 669,6 хил. души⁵.

Съотношението между броя на безработните и броя на работните места през 2001 г. е 25:1. Този показател отразява възможността на безработните да намират работа. Той зависи от броя на безработните, предлаганите свободни работни места и промените в заетостта.

Регионален анализ

Броят на активното население на районите за планиране показва техния наличен трудов контингент. Най-нисък е неговият дял в Северозападния район – 266,0 хил. души или 7% от това страната. Изключително малкият контингент оказва влияние на предлагането на работна сила на пазара на труда, особено като се има предвид неговата дисперсност във вътрешнорайонен аспект. Нисък е контингентът на активното население и в Югоизточния район – 387,0 хил. души (10,1% от страната). Останалите 4 района според активното си население могат да се подразделят в две групи – първа с контингент от 500 до 700 хил. души, включваща Северния централен и Североизточния район, където е съсредоточен съответно 15,1% и 16,8% трудовия ресурс на страната; и втора - с контингент от 900 до 1 000 хил. души – Южен централен и Югозападен район, обхващащи 51% от активното население на страната, разпределено почти по равно в двата района.

Равнището на безработица в районите се отклонява значително от средните стойности за страната.

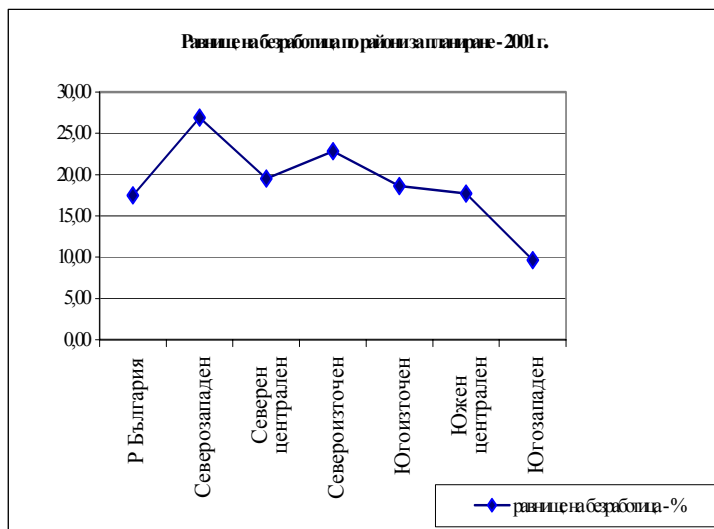
Северозападният район за планиране е с най-високо равнище на безработица (26,92% - 2001 г.) -1,5 пъти над средното за страната.

* Средногодишен брой за 2001 г.

Делът на дългосрочно

⁵ Данни на Агенцията по заетостта

безработните е изключително висок – 61,37% от общо безработните. Безработните младежи (до 29 г.) съставляват 28,51%.

Съотношението между броя на безработните и броя на работните места е 39:1, което означава, че минимални шансове за намиране на работа.

* Средногодишни стойности на безработицата

Северният централен район за планиране е с безработица (19,53%) близка до средната за страната, но по-висока от нея. Броят на безработните е 113,1 хил. души. Делът на дългосрочно безработните е 49,95% - около средната стойност на коефициента за страната, а делът на безработните младежи е 25,81% (по-нисък от средната стойност за страната). Съотношението между броя на безработните и броя на работните места е 39:1 (както за Северозападния район), т.е. предлагането на работни места е значително по-малко от търсенето.

Североизточният район за планиране е с безработица (22,80%) над средната за страната. Броят на безработните възлиза на 146,7 хил. души. Показателите за групите в неравностойно положение на пазара на труда в района са над средните за страната: делът на дългосрочно безработните е 50,65%, а на младите хора – 28,79%. Съотношението между броя на безработните и броя на работните места е 32:1 и отразява напрежението на пазара на труда.

Югоизточният район за планиране е с равнище на безработица 18,60% - близко до средното за страната, но по-високо. Броят на безработните лица е 72,0 хил. души. Делът на дългосрочно безработните е 50,51% от общо безработните, т.е. по-висок от средната стойност за страната. За отбелязване е, че делът на безработните жени от общия брой на безработните е най-висок в този район (30,76%) в сравнение със страната и другите райони. Съотношението между броя на безработните и броя на работните места е 27:1 – малко над средното за страната (25:1).

Южният централен район за планиране е с равнище на безработица 17,69% - почти на равнището на средното за страната. Контингентът на безработните лица в района е най-високият в страната - 172,4 хил. души. Дяловете на дългосрочно безработните (49,04%) и на младите хора (29,90%) са близки до средните за страната. Съотношението между броя на безработните и броя на работните места е 22:1 (под средното за страната).

Югозападният район за планиране е с най-ниско равнище на безработица – 9,54%. Безработните лица наброяват 93,9 хил. души. Делът на групите в неравностойно положение на

пазара на труда в сравнение със страната е по-нисък – за дългосрочно безработните той е 36,78%, а за младите хора – 25,70%. Съотношението между броя на безработните и броя на работните места е 23:1.

Основни изводи от анализа на безработицата:

- безработицата е свързана със социално-икономическото развитие и се характеризира с динамика, резултат от регионалните различия.
- на национално ниво под влияние на структурните промени в икономиката на страната и спада на производството, равнището на безработица значително нараства.
- регионалните различия в равнището на безработицата са съществени. Най-високо е равнището на безработица в Северозападния район, който е и с най-висок дял на дългосрочно безработните. Висока е безработицата и в Североизточния район. Най-ниско е равнището на безработицата в Югозападния район в резултат на високата заетост на населението в столицата. Младежката безработица е висока във всички райони.
- напрежението на пазара на труда под влияние на съотношението безработни-предлагане на работни места показва различия в отделните райони. Най-неблагоприятна е ситуацията в Северна България – Северозападен, Северен централен и Североизточен район за планиране.

Приоритети:

- провеждане на активна национална и регионална политика за насърчаване на заетостта.
- разработване на програми и мерки за осигуряване на равни възможности чрез интеграция на групите в неравностойно положение на пазара на труда.
- изпълнение на регионалните програми (микропрограми), свързани със специфичните потребности на отделните райони.
- реализиране на регионалните програми в партньорство с външни организации
- необходимост от прилагане на специфичен подход при използването на трудовия потенциал в Северозападния район, който е с традиционно висока безработица и в някои области от Североизточния и други райони за планиране.

3.1.3. Социална инфраструктура

Обща характеристика на социалната инфраструктура в България

Развитието на социалната инфраструктура е съществен елемент от териториалната стратегия на държавата за създаване на относително равни условия на живот. Вниманието към нея в регионален аспект се определя от ролята, която тя може да изиграе за намаляване на социалните и икономически различия между отделните общини, области и райони за планиране.

Тя включва сектори, които имат важно значение за социално-икономическото развитие на страната. На първо място това е образованието, включително и професионалното, имащо много важна роля за развитието на човешките ресурси. На второ място по важност е здравеопазването, чиято основна задача е осигуряване на по-качествено медицинско обслужване на населението във всяка една точка на страната с цел подобряване на неговия здравен статус. Съществено значение в този аспект има и развитието на сектора на социалните грижи.

ОБРАЗОВАНИЕ

Първостепенното място на системата на образованието в социалната инфраструктура се определя от ролята ѝ на съществен фактор за икономически растеж, социален просперитет и хармонично регионално развитие

В структурата на образователната система влизат детските градини; училищата (I-XIII клас) - различаващи се по профил и вид; висшите училища - колежи, университети и специализирани институти. Всички те могат да бъдат държавни, частни, български с чуждестранно участие и чуждестранни по характера на своята издръжка и управление.

Предучилищно образование

Броят на учащите се в системата на образованието е в пряка зависимост от хода на демографското развитие на страната. Ниската раждаемост през последните години определя абсолютното и относителното намаление на контингента лица, включени в предучилищното, основното и средното образование.

Периодът 1997-2001 г. се характеризира с ясно изразена тенденция на намаление на детските градини и броя на децата в тях. През 2001 г. в страната функционират 3242 детски градини. В сравнение с 1997 г. броят им намалява с 317, или с 8.9%. Трайна тенденция на намаление бележи и броят на децата, записани в детските градини. През 2001 г. те са с 9.5% по-малко от 1997 г. Средният брой деца на една детска градина през 2001 г. за страната е 61, като за градовете техният брой е значително по-голям 103, а за селата - 28.

Общо образование

В началото на учебната 2001/2002 г. броят на общообразователните училища в страната е 2812. В сравнение с учебната 1997/1998 г. техният брой намалява с 295. През учебната 2001/2002 г. броят на учениците във всички видове общообразователни училища намалява с 9.2% спрямо 1997 г., а спрямо 2000/2001 г. - с 3.2%. Обучението на една малка част от учениците (само 0.6% от общия им брой) се провежда в частни училища. Към 1.10.2001 г. в страната функционират 55 частни общообразователни училища (с 12 повече от учебната 1997/1998 г.). 15.6 хиляди ученика, страдащи от хронични заболявания, с трайни увреждания и в неравностойно социално положение (лишени постоянно или временно от родители и семейство) се обучават в 136 специални училища.

Професионално образование

През учебната 2001/2002 г. професионалното образование се осъществява в 18 училища по изкуствата, в които се обучават 3.5 хил. ученици; в 358 техникуми и професионални гимназии със 142.2 хил. ученици; в 112 СПТУ с 39.4 хил. ученици; в 3 професионално-технически училища /ПТУ/ и професионални паралелки с прием след VI и VII клас с 2 хил. ученици; професионални паралелки с прием след VIII клас със 732 ученици и в 15 професионални училища с прием след средно образование с 3.6 хил. ученици.

Успоредно с увеличаване броя на техникумите и професионалните гимназии расте и броят на учащите се в тях. През учебната 2001/2002 г. учениците в този вид професионални

училища са се увеличили със 17% в сравнение с учебната 1997/98 г. и с 5% спрямо предходната учебна година.

Обратна е тенденцията при учениците, обучаващи се в средните професионално технически училища. Техният брой ежегодно намалява. Това намаление се дължи главно на променения статут на тези училища (трансформирани в техникуми) и на откриването на аналогични специалности в техникумите, което привлича част от кандидатстващите. През последните години най-висок е делът на обучаващите се в техническите науки - 37.7% от учениците в техникумите и професионалните гимназии и 43.4% от тези в СПТУ за учебната 2001/2002 г. Повишен интерес през последните години се наблюдава и към икономическите специалности.

Висше образование

Броят на университетите и специализираните висши институти през последните години остава сравнително постоянен – 42 (41 е през 1999/2000 и 2000/2001 учебна година), от тях 35 са държавни и 6 частни. Понастоящем студентите в университетите и специализираните институти са 207.8 хиляди. Този брой е с 15.3% по-малко отколкото през учебната 1998/99 г. и с 8.6% по-малко от предходната учебна година. В частните университети и специализирани институти се обучават 12.3% от общия брой студенти.

През учебната 2001/2002 г. броят на колежа е общо 48, от които 8 самостоятелни и 40 несамостоятелни в структурата на университетите. В тях се обучават 16.6 хиляди студенти.

Сериозни затруднения има с наличната материална база. Инфраструктурата е остаряла, недостатъчна, а в някои случаи неразвита. Тревожно е положението със системите на информация и лабораториите. Това стимулира "книжния" характер на подготовката. Центровете за образование и проучвания са разделени в две относително несвързани системи - нарушена е връзката между научно изследователската и преподавателската дейност

Съществуват **регионални различия** и в разпределението на мрежата от учебни заведения. По-голяма е концентрацията на учебни заведения в Южния централен - 25.9% и в Югозападния район - 21.3 %, което се свързва с големите градове намиращи се на територията на тези райони. Приоритетни за развитие на системата на образованието трябва да бъдат Северозападния и Югоизточния район, като се правят разграничения между отделните степени на образование.

Мрежата от училища за **професионално образование и обучение** през учебната 2000/2001г. включва 128 средни професионално-технически училища, 366 техникуми, професионални гимназии и училища по изкуствата и 18 професионални училища. (Табл. 1)

Табл. 1 Учебни заведения през учебната 2000/2001 година по райони за планиране

Райони за планиране	Общо	Общо образователни училища	Специални училища	Професионално-технически училища с прием след VI и VII клас	Професионално-технически училища с прием след VIII клас	Средни професионално-технически училища	Техникуми, професионални гимназии и училища по изкуствата	Професионални училища след средно образование	Колежи	и Университети специализирани институти
България	3585	2843	138	3	1	128	366	18	47	41
Северозападен район	289	235	10	-	-	16	25	1	2	-
Северен централен район	550	412	27	1	-	25	70	2	6	7
Североизточен район	675	548	28	1	-	20	60	1	10	7
Югоизточен район	377	311	12	-	-	12	32	2	6	2
Южен централен район	929	752	33	1	1	37	85	5	9	6

Югозападен район	765	585	28	-	-	18	94	7	14	19

Източник: НСИ

Нейното разположение по райони за планиране не е равномерно. Близко половината от тях са съсредоточени в Южния централен и Югозападния район за планиране - съответно 24.8% и 23.2%, докато в Северозападния и Югоизточния район техният брой е относително много малък - съответно 8.2% и 9%. Териториалното разпределение на мрежата от професионални училища трябва да е адекватно на структурата на населението и на нуждите на пазара на труда. Засега липсва стратегия и ясна връзка между предвидената оптимизация и децентрализацията на системата на професионалното образование. Необходимо е да се даде приоритет на развитието на професионалното образование на регионално равнище.

Мрежата от **висши учебни заведения** е добре развита и неравномерно разпределена по райони за планиране. Университетите, специализираните институти и колежаите са локализираны предимно на територията на големите градове - София, Пловдив, Варна, Бургас, Русе, Благоевград, Стара Загора, Велико Търново, Плевен, Свищов и т.н. По тази причина се наблюдава и концентрацията на ВУЗ в Югозападния район, където се намира гр. София - с най-голям брой колежи, университети и специализирани институти. Най-слабо развита е тази мрежа в Северозападния и Югоизточния райони за планиране.

Приоритетите за развитие на образованието трябва да са в две посоки:

- **Подобряване на достъпността на образованието, повишаване на неговото качество и ефективност**
- **Ефективно използване на изградената мрежа от учебни заведения**

ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

Стартиралите в средата на 2000 г. здравна реформа и здравно-осигурителна система поставят началото на коренни промени в структурата и дейността на здравната мрежа. Основно се реформира извънболничната помощ, където започна функционирането на нов тип лечебни заведения: медицински център, диагностично-консултативен център, медико-диагностична лаборатория и други.

По данни на НСИ броят на тези заведения през 2000 г. е 1003. От тях най-голям е броят на лечебните заведения, занимаващите се с параклиника медико-диагностични и медико-технически лаборатории - 467. От останалите лечебни заведения, които се занимават с клинична медицина най-многобройни са медицинските центрове - 292, диагностично-консултативните центрове - 101 и стоматологичните центрове - 82. Общият брой легла в тези структури е 285⁶.

От 2000 г. съгласно Закона за лечебните заведения, номенклатурата на болничните заведения е изцяло променена. През разглеждания период в страната функционират 299 лечебни заведения за болнична помощ с 60552 легла. Според закона за лечебните заведения болниците се разделят на две големи групи: многопрофилни и специализирани. Броят на многопрофилните болници е 143 с 40289 легла. Специализираните болници са 102. Общият брой легла в тези лечебни заведения е 15567, като 4798 (около 31%) от тях са в болниците за активно лечение.

Центровете за бърза медицинска помощ са 28.

Диспансерите са 50. Броят им е намален с 10, поради преобразуване на диспансерите по спортна медицина в лечебни заведения за извънболнична помощ.

⁶ НСИ, Национален център по здравна информация към МЗ, 2001

Реформата в здравеопазването наложи и значителни промени в санаторно-курортните заведения. Като такива остават да съществуват само 7 със 1435 легла. Останалите са преобразувани в друг тип лечебни заведения.

Основна констатация от казаното по-горе, е че в края на 2000 г. здравната мрежа в страната разполага със 62 272 легла, от които 60 837 болнични и 1435 санаториални. Осигуреността на 10000 човека от населението е със 76 легла, като само 2 от тях са санаториални. В сравнение с 1999 г. показателят е намалял с 13 легла на 10000 човека.

През 2000 г. общият брой на заведенията за социални грижи е 212, с 4 повече от 1999 г. От тях заведенията за "социални услуги, извършвани в обичайна домашна среда" са 28 с 39559 места (с 423 по-малко от 1999 г.), а за "социални услуги, извършвани извън домашна среда" са 184 и разполагат 16275 места (със 148 повече от 1999 г.).

В сравнение с 1999 г. намалява броят на детските ясли с 8.4% и броят на децата в тях с 8.9%. Домовете за медико-социални грижи за деца са 32 с 4726 места.

Изградената в страната мрежа от болнични заведения (тук са включени многопрофилните и специализирани болници, диспансерите, лечебните заведения за извънболнична помощ, санаториумите и други болнични и здравни заведения) е сравнително равномерно разпределена по райони за планиране. При оценка на показателя болнични заведения на 100 хиляди души от населението няма съществени различия между районите за планиране. С най-висока стойност спрямо средното за страната е Югозападния район (111% - поради влияние на столицата с концентрация на най-голям брой лечебни заведения, особено специализирани), а с най-ниска - Североизточния (84%). Останалите райони са с почти еднакви стойности спрямо средното за страната. При анализа и оценката на здравната мрежа в регионален аспект трябва да се вземе предвид специфичната особеност на медицинската помощ, оказвана от болничните заведения. Тя е подчинена на определена специализация и в зависимост от възприетите принципи, лечебните заведения за болнична помощ обслужват населението на една или няколко общини или цяла област.

Данните от таблица 2 показват една сравнително висока осигуреност на Югозападния район с болнични легла, падащи се на 1000 човека от населението. Най-ниска е осигуреността с болнични легла на населението от Югоизточния и Североизточния райони, съответно 81 и 83% от средните стойности за страната.

Табл. 2 Болнични заведения, болнични легла лекари и стоматолози към 31.12.2000 г.

Райони за планиране	Болнични заведения	Болнични легла	Лекари	Стоматолози	Болнични легла на 1000 човека	Население на 1 лекар	Население на 1 стоматолог
БЪЛГАРИЯ ¹⁾	299	60,552	27,526	6,778	7.4	296	1202
Северозападен район	20	3,978	1,707	342	6.9	338	1689
Северен централен район	43	8,969	3,909	774	7.4	310	1568
Североизточен район	41	8,261	3,649	854	6.2	365	1562
Югоизточен район	27	4,934	2,257	522	6.0	363	1572
Южен централен район	70	14,530	6,289	1,675	7.1	328	1230
Югозападен район	87	17,425	8,825	2,515	8.1	243	852

Източник: НСИ, 1) В общия брой на медицинските кадри за страната са включени и тези към лечебните заведения на други ведомства. Техният брой не се разпределя по области. Същото важи и за болничните заведения.

По осигуреност на населението с лекари (измерено чрез брой население, обслужвано от 1 лекар) на първо място е Югозападният район (82% от средното за страната), главно поради

равнището на този показател в столицата, следван от Северния централен (105% от средното за страната). В най-неблагоприятна позиция по този показател са Североизточния и Югоизточния райони (123% от средното за страната). По осигуреност на населението със стоматолози (измерено чрез брой население, обслужвано от 1 стоматолог), в най-благоприятно положение е Югозападният район 71% от средната стойност за страната. При всички останали райони тези стойности са над средната за страната, като най-близко до нея е Южния централен район - 102%. Най-ниска е осигуреността по този показател за Северозападния район - 141% от средното за страната. Останалите райони са с почти равни стойности (около 130% от средното за страната).

В сферата на здравеопазването са включени и детските ясли и домовете за медико-социални грижи. Изградената мрежа от тези заведения е от предходни периоди, когато демографските проблеми не бяха толкова остри, особено при най-малките възрастови групи. Този проблем се проявява при съпоставяне на броя на местата и броя на децата в детските ясли, т.е. степента на използване на техния капацитет (Табл.3).

Табл. 3 Детски ясли и домове за медико-социални грижи за деца към 31.12.2000 г.

Райони за планиране	Детски ясли			Използване на капацитета	Домове за МСГД			Използване на капацитета
	Брой	Места	Деца		Брой	Места	Деца	
България	636	21,296	20,149	95%	32	4,726	3,375	71%
Северозападен район	64	1,777	1,514	85%	3	564	345	61%
Северен централен район	93	3,453	3,249	94%	5	882	645	73%
Североизточен район	73	3,678	3,306	90%	6	1,045	724	69%
Югоизточен район	45	1,665	1,734	104%	3	513	375	73%
Южен централен район	139	4,295	4,206	98%	8	1,077	803	75%
Югозападен район	222	6,428	6,140	96%	7	645	483	75%

Източник: НСИ

В таблица 3 ясно се вижда, че за цялата страна използваемостта на капацитета на местата в детските ясли е под 100%, с изключение на Югоизточния район (104%). Най-малка е използваемостта - в Северозападния и Североизточния райони, където социално-икономическите и демографските процеси, в т.ч. и миграционните са по-силно изразени. Същата тенденция се забелязва и при анализа на местата в домовете за медико-социални грижи, където използваемостта на капацитета им е доста под 100%. Очакваното задълбочаване на демографските проблеми остро поставя въпроса за оптимизиране на тяхната мрежа по райони и разработване на проекти за финансиране реконструирането на материалната им база за други социални цели, за което е необходимо да се осъществи координация в действията на междуведомствени и регионални структури.

Приоритети:

- 1. Повишаване на ефективността на здравната система и качеството на здравните услуги.**
- 2. Преразпределение и преквалификация на човешките ресурси. Осигуряване на алтернативна заетост на освободения медицински персонал.**
- 3. Балансиране на здравната мрежа от гледна точка на демографските промени в отделните общини, области и райони.**

СОЦИАЛНИ ГРИЖИ

Значението на този сектор нараства при сегашните трудни социално-икономически условия в страната за голяма част от населението. Той обхваща специализирани заведения, в

които се оказват социални услуги, разделени в две основни групи в зависимост от обстановката в която се извършват те, т.е дали се извършват в обичайна домашна среда (напълно или частично) или извън нея (Таблица4).

Табл. 4 Заведения и дейности за социални услуги към 31.12.2000 г.

Райони за планиране	ОБЩО		Брой места на 10000 души	Заведения за социални услуги, извършвани в обичайна домашна среда		Брой места на 10000 души	Заведения за социални услуги, извършвани извън домашна среда		Брой места на 10000 души
	Брой	Места		Брой	Места		Брой	Места	
България	305	55,834	69	121	39,559	49	184	16,275	20
Северозападен район	54	8,165	141	28	6,457	112	26	1,708	30
Северен централен район	54	10,978	90	20	8,144	67	34	2,834	23
Североизточен район	50	9,110	68	20	6,421	48	30	2,689	20
Югоизточен район	31	5,397	66	5	2,939	36	26	2,458	30
Южен централен район	57	10,409	51	20	7,129	35	37	3,280	16
Югозападен район	59	11,775	55	28	8,469	40	31	3,306	15

Източник: НСИ

Както се вижда от таблица 4 местата в заведенията за социални услуги, извършвани в обичайна домашна среда са 2.5 пъти повече, отколкото в другия вид заведения. Разпределението на техните места по райони за планиране е свързано с броя на населението и неговата възрастова структура. По показателя за броя на местата в заведенията в обичайна среда на 10000 души от населението, стойността за Северозападния район се отличава съществено от средното за страната. Това обстоятелство се дължи на силно влошената възрастова структура, задълбоченият процес на застаряване (всяко трето лице е надтрудоспособна възраст) и миграцията. Подобна, но не толкова изразена е и ситуацията в Северния централен район, където стойността на показателя е 67 - над средното за страната. В останалите райони броят им е под средното за страната и не се наблюдават съществени различия помежду им. По отношение на заведенията за социални услуги извън домашна среда се установява, че те са сравнително равномерно разположени по райони за планиране. Броят им на 10000 души от населението варира от 15 за Югозападния до 30 за Северозападния и Югоизточния при средно за страната - 20.

Приоритети:

1. **Разработване на система за по-пълно обхващане на всички лица нуждаещи се от социални грижи.**
2. **Привличане на средства за модернизация и реконструкция на съществуващата материална база, която в повечето случаи е в окаяно състояние.**

При оценката на състоянието и очертаване на насоките на изменение на социалната инфраструктура в национален и особено в регионален аспект трябва да се има предвид нейната специфична роля и взаимосвързаност с другите направления на социално-икономическото развитие. Тази специфичност определя сложността на решаването на проблемите на социалната инфраструктура в контекста на търсене на **баланс между националните и регионалните интереси**. Тя обуславя необходимостта от прилагането на интегрален подход при анализа и обосноваването на решенията за нейното развитие, особено на регионално ниво. Това означава да се отчита взаимобвързаността и взаимодействието на нейните сектори в

цялост и поотделно с останалите приоритетни области на социално-икономическото развитие във всяка една регионална структура.

3.2. ИКОНОМИЧЕСКИ ПРОЦЕСИ И СТРУКТУРИ В БЪЛГАРИЯ

3.2.1. Аграрно и горско стопанство

Развитието на аграрния сектор е тясно свързано с целите, приоритетите на Националният план за развитие на земеделието и селските райони за периода 2000 – 2006. Необходимостта от подход който да осигурява потребностите и възможностите за развитие на определени райони, различен от секторния, все по-вече налага **териториалния** като такъв

Условията на живот и труд в селските райони са тясно свързани с опазване на селското наследство, условията за отдих и подобряване на качеството на живот в селските райони. Интегрираният подход за развитието на селските райони, т.е. прилагането на обща икономическа, междуструктурна, екологична и културна политика във всички селски райони е гаранция за постигане на целите на политиката в селските райони.

Използването на ресурсите за развитие трябва да бъде насочено към селските райони. Те обхващат 81,4% от територията на страната. От 263 общини, 230 се намират в селски райони.

Табл.№ 1.

Разпределение на населението според типа селище

Тип селище	Брой на селищата	Население		Площ		Гъстота на населението
		бр.	%	кв. км	%	жители/кв.км.
С население по-малко от 30 000 жители	5,307	3,612,794	43.6	90,371	81.4	40
С население повече от 30 000 жители	33	4,670,406	56.4	20,622	18.6	226.5

Източник: Информацията е въз основа на данните от НСИ и Националния център за териториално развитие и жилищна политика.

Наличният природноресурсен, социален и икономически потенциал е важно условие за развитие на разнообразни стопански дейности. До 1990 в тези райони бяха застъпени почти всички видове преработваща промишленост (хранително-вкусова, дърводобив и дървообработване, текстилна и трикотажна промишленост, електроника и машиностроене) в малки и средни предприятия. Последвалите радикални реформи доведоха до ликвидацията на много предприятия, резултатът от което бе рязко намаляване на заетостта в селските райони. Появиха се множество малки частни стопанства, чиято основна цел е самозадоволяването. Доходите на селските домакинства могат да се увеличат, само ако се насърчава алтернативна икономическа дейност.

Селско и горско стопанство

Аграрният сектор има ключово значение за успешното изпълнение и резултат от структурната реформа, провеждаща се в България. Секторът има и социална значимост поради факта, че осигурява изхранването и стабилни доходи на над 20% от работоспособното население.

Табл.№ 2.

Дял на земеделието и горското стопанство в националната икономика за 2001г.

Сектор	БВП (млн. лв.)			Заетост	
	Млн. лв.		%	Брой	%
Общо	29618		100	2940292	100
Селско и горско стопанство	3579		12,1	773770	26,3

Източник: НСИ

Делът на аграрния сектор в БВП през 80-те години е между 10 -15 %. Тенденцията след 1993 г. е за нарастване на дела на аграрния сектор в БВП като през 1998 делът на аграрния сектор в БВП достигна 18,7%, а през 2001г. намаля до 12,1%. Нарастващият дял на земеделието в БВП се дължеше на възстановяването на сектора и съответното намаляване дела на преработвателния сектор.

В земеделието, горското и рибното стопанство е заета 26,3% от работната сила в България. Периодът 1989 –1992 г. показва ясно оформена тенденция на спад на заетостта. От 1993 г. започва устойчиво да нараства и през 1997 г. достига нивото, отбелязано през 1989 г. Въпреки това, бъдещата модернизация на земеделския сектор ще доведе до намаляване на работните места в земеделието, което изисква осигуряване на нови източници на алтернативна заетост и доходи на населението в селските райони.

Нарастването на селскостопанската заетост през последните години се дължи на увеличената заетост в частния сектор. През 1998 г. в него работят 94,4% от заетите в селското и горското стопанства и риболова, докато за 1989 г. този процент е бил едва 21,2.

Табл.№ 3.

Заетост в земеделието 1989-2001 г.

Година	Общо	Обществен сектор	Частен сектор
	(хил. бр.)	(%)	(%)
1989	789,1	78,8	21,2
1992	676,7	53,1	46,9
1997	768,1	2,5	97,5
2001	773,7	5,6	94,4

Източник : НСИ

Поземлени ресурси

Стопанисваната земя в страната е 6 417 хил. ха, което представлява 57.9% от цялата територия на България. Обработваемата земя съставлява 76,8% от стопанисваната. 2% са засадени с многогодишни насаждения, а 12,6% са мери и пасища.

Табл.№ 4.

Използва не на земята	1990		1995		2001	
	(хил. ха)	% от общата земя	(хил. ха)	% от общата земя	(хил. ха)	% от общата земя
Земя общо	11 063	100	1 1063	100	1 1063	100
Стопанисвана земя	6 159	55,7	6 164*	55,7	6203	57,9
Обработваема земя	4 643	42,0	4 694*	42,4	4805	44,5
Многогодишни насаждения	2 96	2,7	204	1,8	214	2,0
Мери и пасища	1 516	13,7	1 471*	13,3	1 398	12,6

Източник: НСИ

Делът на държавната и общинска собственост намалява постепенно, за да достигне едва 3,8% през 1998 г. 96,2 % от обработваемата земя е частна собственост, като 40,1% от нея се обработва от новите кооперации. При мерите и пасищата делът на обществената и държавна собственост все още е преобладаващ – 71,3%..

Табл.№ 5.
Размер и структура на земята по форми на стопанисване през 2000 г. (%)

	Общо	Държавна и общинска собственост	Частни	
			Общо частна	От кооперативна
Стопанисвана земя	100.0	18,4	81,6	30,5
Обработваема земя	100.0	3,8	96,4	36,8
Мери и пасища	100.0	71,3	30,7	9

Земеделски структури

През 1996 г. броя на частните земеделски стопанства, които обработват до 1 ха е 1 535 223. Стопанисваната от тях земя е 14.6% от земята в частните земеделски стопани и 6.2 % от общата обработваема земя в страната.

Броят на частните земеделски стопанства, стопанисващи над 10 ха земя е едва 3 506. Това са производствени предприятия от едър фермерски тип и големи арендаторски стопанства. Средният размер на стопанисваната от тях земя е почти 500 ха. Като относителен дял към всички частни земеделски стопанства това е едва 0,2%, за сметка на относителния дял на стопанисваната от тях земя – 65,9% или 28,1 % от общия размер на стопанисваната земя в страната .

Горско стопанство

Горите и земите в горския фонд на Република България възлизат на 3.8 млн. ха и заемат 34% от територията на страната. Общо залесената площ е 3.2 млн. ха или над 80% от общата горска площ. По дял на залесени области (30%) България се нарежда на 19 място в Европа.

Иглолистните гори заемат площ от 1.2 млн. ха, а широколистните 2.1 млн. ха. Общият запас на горите се изчислява на 467 млн. м³ "стояща дървесина". Средният годишен прираст на 1 ха горска площ възлиза на 3.8 м³, а общият годишен прираст - на 12.3 млн. м³.

Голяма част от горите – 1.3 млн. ха или 39.8 % са гори със специално предназначение.

По-голяма част от горите са разположени в планинските райони на страната - около 80%, а останалата част са в равнините. Поради големия мащаб на залесяванията през последните 50 години в страната преобладават младите гори със средна възраст 45 години. Горите до 40 години възлизат на 54%, покриващи площ от 1.83 млн. ха.

Залесяването в страната ни се е утвърдило като едно от основните горскостопански мероприятия за подобряване продуктивността и устойчивостта на горите, ограничаване на ерозионните процеси и за съхраняване на най-ценните горски генетични ресурси. Годишните предвиждания за залесяване са около 23 хил. ха.

ПРЕРАБОТВАЩА ПРОМИШЛЕННОСТ (ПРОИЗВОДСТВО НА ХРАНИТЕЛНИ ПРОДУКТИ, НАПИТКИ И ТЮТЮНЕВИ ИЗДЕЛИЯ)

Дял на преработващата промишленост в БВП 1993 –2001(в %)

Сектор	1993	1994	1995	1996	1997	1998	2001
...Преработваща промишленост	4.5	4.0	4.2	4.2	3.4	3.4	3.8

Източник: НСИ

Делът на производството на хранителни продукти, напитки и тютюневи изделия съставлява 17,5 % от съвкупната промишлена продукция през 2001 г

Загубата на пазари, заедно с процеса на реструктуриране на икономиката доведе до спад в производството. Към настоящия момент преработващата промишленост работи с под 40% от капацитета си.

Преработвателният сектор продължава да произвежда ограничена гама от продукти, които трудно издържат конкуренцията на западните пазари. Винарската и консервната промишленост са основно с експортна ориентираност, докато останалите браншове на хранителната промишленост работят главно за задоволяване на вътрешните потребности и обемът на производството им зависи от вътрешното потребление.

Приоритетите за развитието на селските райони са:

диверсифициране и структурно адаптиране на производствените структури, особено в проблемните райони, създаване на благоприятни условия за производство на стоки и услуги, които се основават на интелектуалните и занаятчийски умения на селското население, създаване на малки и средни предприятия;

подобряване на базисната инфраструктура в селските райони, която ще постави основите за развитието на нови предприятия и ще повиши качеството на селския живот;

съживяване на специфичната културни и историческа идентичност на селските райони;

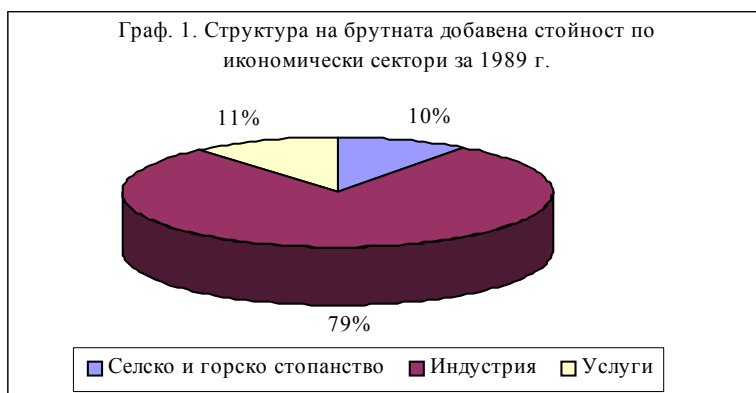
опазване на традиционните ценности на селското общество-семеини традиции, които възпират миграцията на младите хора, укрепване идентичността на общността, като ги включат в планиране на местно ниво и в реализацията на проектите за интегрирано развитие на селските райони;

рационално, разумно и устойчиво използване на природните ресурси, опазване красотата и спецификата на селското пространство, рационално опазване и стопанисване на горите, и др.

3.2.2. Индустрия

Индустрията е една от основните сфери на дейност, която определя просперитета на развитите страни. България не трябва да прави изключение в това отношение. Индустриалните фирми в страната функционират в условията на:

- растяща взискателност на международния и националния пазар;
- циклично повтаряща се нестабилност на потребителското и инвестиционното поведение;
- неустойчив характер на продуктовото позициониране - колебания в потреблението, конкурентен натиск отвън и отвътре в страната, които правят индустриалното позициониране по-крехко и нестабилно;
- отслабва ролята на традиционните пространствени ограничения не само в резултат на развитието на транспорта и телекомуникациите, но и в резултат на протичащите процеси на присъединяване на страната към ЕС.

Именно при тези нови условия индустрията следва да заеме възлово място във веригата на междусекторните връзки от първично и третично равнище. Това изисква развитие на процесите на възстановяване, структурно адаптиране и стабилизиране на индустрията като предпоставка за ефективното функциониране и на останалите агрегирани

сектори. Именно от тази позиция следва да се оценява развитието на индустрията в национален и регионален аспект през годините на преход към функционираща пазарна икономика.

През периода 1989-2002 г. се осъществяваха процеси на реструктуриране на собствеността, на секторно и продуктово, на технологично, организационно и кадрово реструктуриране и в резултат на това в страната протича непрекъсната деиндустриализация.

Деиндустриализацията се съпровожда с намаляване дела на заетите в отрасъла и участието му в създадената брутна добавена стойност – (граф.1 и 2), с деконцентрация на производството, неравномерност в концентрацията на предприятията и повишаване равнището на териториалната асиметрия в развитието на индустрията, децентрализация на управлението, появата на много малки и средни предприятия в хранителната и леката промишленост.

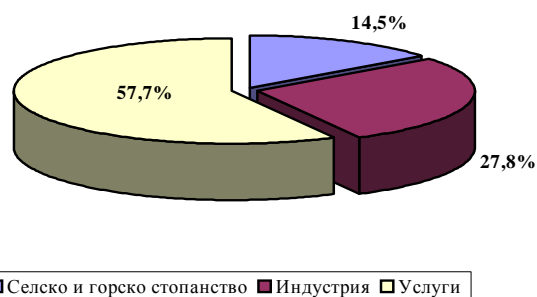
Индексът на промишлената продукция при 1989 г. = 100% през 2000 г. е 83.5%, а съотношението “заети в промишлеността – заети в селското стопанство” през 1989 г. 67.59%:32.41%, а през 2000 г. 46.80%:53.20%.

Изменението на структурата на брутната добавена стойност е в полза на услугите. Делът на услугите от 11% през 1989 г. през 2000 г. достига 57.7% (вж. граф 1 и 2)

Табл. 1

Структура на брутната добавена стойност по икономически сектори за периода 1996-2000 г.

Граф. 2. Структура на брутната добавена стойност по икономически сектори за 2000

Икономически сектори	1996	1997	1998	1999	2000
Селско и горско					

стопанство	15.37	26.56	21.07	17.29	14.51
Индустрия	30.17	28.22	28.69	26.78	27.79
Услуги	54.46	45.22	50.25	55.93	57.70
Всичко	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Източник: Статистически годишник. НСИ, 2001, с. 126.

През периода 1996-2000 г. продължава тенденцията на фрагментация на производствените процеси и изграждане на малки и средни предприятия във всички сектори на икономиката, за да достигне техният брой в края на периода 224952. Делът на индустрията е 14.96%, т.е. развивали са дейност 34 хил. предприятия. В сектора функционират и големи предприятия, чиито дял представлява 40.4%. Същественото тук е, че в индустрията големите предприятия имат значителен принос за развитието на националната икономика.

Не съществува връзка между гъстотата на населението и гъстотата на малките и средните предприятия. Факт е, че в двата най-слабо заселени района – Югоизточният и Североизточният, малките и средните предприятия имат в първия най-висока гъстота, а във втория - най-ниска. Следователно причината за териториалните различия в разпределението на малките и средните предприятия са свързани не с гъстотата на населението, а с икономическите и социалните характеристики на районите и най-вече с наличието на големи урбанизирани центрове. Ниската гъстота на фирмите в Северозападния район се дължи както на липсата на ефективно функциониращи големи предприятия, които да иницират развитие на малки и средни чрез развитие на системата на подизпълнители по вертикалата и хоризонталата, така и на отсъствието на големи урбанистични центрове в този район. Именно наличието на голям урбанистичен център, какъвто е Бургас и на работещи големи предприятия в Югоизточния район са предпоставките за развитието на много малки и средни предприятия.

Процесите на реструктуриране на индустрията не протичат равномерно по райони за планиране. Това определя различията в участието на отделните райони във формирането на брутна добавена стойност в индустрията на страната (вж. табл.2). Участието на районите за планиране варира през 2000 г. от 8.37% в Северозападния район до 32.13% в Югозападния район, т.е. приносът на Югозападния район е 3.84 пъти по-голям от Северозападния.

Участието на отделните райони за планиране варира по години. Индустрията в Северозападния и в Югоизточния район в брутна добавена стойност на сектора в страната бележи тенденция на увеличение. Най-високо е то в Югоизточния район – 2.22 пъти спрямо 1996 г.. Макар Южният централен район да заема сравнително висок дял - 22.92% през 2000 г., който е 2.74 пъти по-висок от този в Северозападния район, представянето на индустрията в него бележи тенденция на намаляване в сравнение с 1996 г. от 6.76 пункта. Аналогична е тенденцията и в Североизточния район. Що се отнася до останалите райони при тях няма ясно изразена тенденция на увеличаване или намаляване. При тях има изразени колебания. Районната структура на брутна добавена стойност в индустрията не противоречи на районната структура на наетите по трудово правоотношение. В Югозападния район за планиране през 2000 г. последните представляват 29.55%, в Южния централен район – 26.51% и в Северния централен район – 17.54%. Най-нисък е делът им в Северозападния район – 5.85% и в Югоизточния – 7.59%.

Принос на районите за планиране в брутна добавена стойност, създадена в индустрията на страната

Табл.№2

Райони за планиране	1996	1997	1998	1999	2000
Северозападен	7.48	4.57	7.43	7.01	8.37
Северен централен	14.03	11.63	13.29	14.23	13.52
Североизточен	14.26	12.01	13.38	12.13	11.41
Югоизточен	5.24	11.75	12.13	11.87	11.66
Южен централен	29.31	31.94	26.21	25.24	22.92
Югозападен	29.68	28.11	27.56	29.51	32.13
Р България	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Изменението на относителния дял на индустрията в брутна добавена стойност по райони за планиране, отразено в табл.3 е индикатор за създаването на предпоставки за развитието както на първичния, така и на третичния сектор.

Принос на индустрията в брутна добавена стойност по райони за планиране

Табл.№3

Райони за планиране	1996	1997	1998	1999	2000
Р България	30.7	27.9	30.5	28.2	29.1
Северозападен	37.0	23.7	36.1	33.3	36.6
Северен централен	33.4	26.3	31.6	31.6	30.0
Североизточен	30.4	22.2	27.3	24.2	22.6
Югоизточен	18.8	28.0	33.9	31.9	33.5
Южен централен	39.1	36.8	36.4	33.8	31.9
Югозападен	26.1	25.3	25.5	23.2	27.2

Най-силно зависим през 2000 г. от развитието на индустрията е Северозападният район. Делът на индустрията тук представлява 36.6% от брутна добавена стойност, следван от Югоизточния – с 33.5%. Най-малко зависим е Югоизточният район – 22.6%. Тенденциите по отношение на този показател не противоречат на изразените в предходната таблица. Те следва да се разглеждат в непосредствена връзка и с тенденциите в развитието на инвестиционната активност в индустрията.

Развитието на инвестиционната активност в индустрията е представено чрез структурата на брунтните вътрешни инвестиции в табл.

Отрасли	1996	1997	1998	1999	2000
Селско и горско стопанство	2.6	2.8	3.1	2.5	2.0
Индустрия	41.2	41.2	45.0	47.1	42.9
Услуги	56.2	56.0	51.9	50.4	55.1
Общо	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Незначителни са колебанията в инвестиционната активност по икономическите сектори по години на наблюдавания период. По райони за планиране в сектор индустрия има съществени различия. През 2000 г. инвестициите в индустрията на Южния централен район заемат най-голям дял – 76.5%, следвани от Северозападния район – 74.3% и Северния централен район – 65.9%. Под средното равнище за страната, което представлява 44.2% е Югозападният район – с 29.4%, докато делът им в Югоизточния район съвпада със средния за страната.

По отношение на преките чуждестранни инвестиции индустрията заема водещо място. Нейният дял в общия кумулативен размер към края на 2000 г. възлиза на 55.68%, изчислен по данни на НСИ. С приоритет сред индустриалните сектори се ползва преработващата промишленост. Неравномерно е разпределението на преките чуждестранни инвестиции по райони за планиране. Те са съсредоточени основно в Югозападния и Североизточния район и по-конкретно в София град, област София и град Варна. Само в град София техният размер възлиза на 49.93% от общия им размер. Най-нисък е техният дял в Северозападния район – само 1.73%. Не случайно Северозападният район е с най-ниска експортна насоченост на индустриалното производство, независимо от увеличаващия му се дял в брутната добавена стойност, а най-висока е експортната ориентация на Югозападния район. Сред районите със сравнително висока експортна насоченост са още Северният централен, Североизточният и Южният централен район. Върху развитието на експортната ориентация на индустриалните фирми в тези райони оказва влияние и трансграничното сътрудничество.

Присъединяването на страната към ЕС е немислимо без чуждестранни инвестиции в индустрията и за успешната реализация на този процес е необходимо:

- разработването и реализацията на промишлено-продуктови стратегии;
- адаптация на районите за планиране към възприетата в национален мащаб нова архитектура на производствените и обслужващите дейности.

Евроинтеграцията и глобализацията неизбежно ще доведат не само до нарушаване на крехкото пространствено равновесие в развитието на индустрията, но и до формиране на териториални обединения на Балканите и в рамките на ЕС. С напредването на интеграционните процеси ще се наложат стратегиите на териториална атрактивност за индустриалните фирми. Конкуренцията ще се проявява на три равнища: на фирмено равнище – конкуренция за пазари, на регионално равнище – конкуренция за подвижни производствени фактори като капитали и висококвалифицирана работна сила, на локално равнище – конкуренция между неподвижните производствени фактори в лицето най-вече на нискоквалифицираната работна сила.

Приоритети за регионално развитие на индустрията:

1. За успешно интегриране на индустриалния сектор в балканските, европейските и други международните производствени структури:

- диференцирана политика за развитие на индустриалните отрасли с потенциал за интегриране, създаване на атрактивен инвестиционен климат и постигане на партньорство с чуждестранните инвеститори на основата на приетите стандарти – технико-технологически, организационни, психологически, времеви, комуникационни, институционални и др.

- изграждане на технологични паркове в районите с висок научно-технически потенциал;

- създаване на благоприятна среда за привличане на чуждестранни инвеститори чрез приоритетно изграждане на техническата инфраструктура и предоставяне на свободни терени или производствени помещения на взаимноизгодна основа;

- концентриране на финансови ресурси за приоритетно развитие на индустриалните отрасли с потенциал за развитие;

- използване на възможностите на предприсъединителните фондове и за трансграничното сътрудничество за ускоряване развитието на процесите на партньорство между индустриалните фирми.

- изграждане на регионална интегрирана многоцелева информационна система за обслужване на стопанските субекти, централните и локалните органи на управление.

2. За отраслите със силно влияние в районите за растеж:

- провеждане на диференцирана регионална промишлена политика с оглед стимулиране на инвестициите в производствата, стимулиращи развитието на районната икономика,

индустриални отрасли - носители на иновации, които се трансферират в други отрасли на района чрез механизма на мултипликатора;

-разширяване на партньорството между индустриалните и аграрните фирми с районно значение по линията на вертикалната и хоризонталната интеграция или чрез "производство по поръчка";

-в селищата с потенциал за развитие, но засегнати от структурната трансформация на индустрията да се прилага диференциран подход чрез създаване на регионални регионални фондове за стимулиране на развитието на локално равнище и изграждане на бизнес инкубатори;

-активизиране на обществената поддръжка за по-пълна изява на човешкия потенциал в регионалните икономически начинания.

3.2.3 Техническа инфраструктура

Техническата инфраструктура /ТИ/ е материалната основа за пренос на хора, стоки, информация и услуги и е важен фактор за развитието на всяка териториална общност.

В обхвата на Националната стратегия за регионално развитие ТИ се разглежда като съвкупност от мрежите и съоръженията на четири технически системи- транспортна, съобщителна, енергийна и водостопанска.

Всяка от тези системи има своя функционална специфика и пространствена организация, които определят и влиянието и върху регионалното развитие.

1 Транспортна инфраструктура

Европейски транспортни коридори

През територията на България минават пет от десетте Европейски транспортни коридори- ЕТК №4, ЕТК №7, ЕТК №8, ЕТК №9, ЕТК №10, които се формират от автомагистрала или първокласни пътища, както и от жп линии, най-често категоризирани в европейските международни категоризации за съответните транспортни съоръжения.

На българска територия съставните елементи на тези ЕТК все още не отговарят на международните стандарти за пренос на пътници и товари било като параметри, било като състояние на пътя или жп линията, формиращи съответния коридор. Отсъствието на ГКПП по някои от коридорите пречат на функционирането им като международни, т е явява се "прекъсване" на ЕТК.

Трансевропейският транспортен коридор №4- Дрезден/ Нюрнберг-Прага-Виена/ Братислава-Гьор-Будапеща-Арад-Констанца/ Крайова-София-Солун/ Пловдив-Истанбул провежда международните потоци между Румъния, България и Гърция посредством българския участък Видин-София-Кулата в западната част на страната, респ. СЗ и ЮЗ райони за планиране.

На южната граница на България /границата с Гърция/ функционира ГКПП Кулата /пътен и железопътен/, който провежда международните потоци по посока Солун, а на северната граница /границата с Румъния/, коридор№4 функционира посредством ГКПП ферибот Видин-Калафат, като осигурява връзка между р. Дунав и Бяло море.

Трансевропейският транспортен коридор №10- Залцбург- Любляна- Загреб- Белград- Ниш-София /Димитровград- Истанбул по коридор №4/ провежда международните потоци между Европа, България и Турция / Гърция посредством българския участък Калотина- София-Пловдив- Свиленград, като осигурява връзка между Европа и Азия.

На западната граница на България /границата със Сърбия/ функционира ГКПП Калотина /пътен и железопътен/, а на южната –ГКПП Капитан Андреево /на границата с Турция/ и ГКПП Ново село /на границата с Гърция/. Направлението на ЕТК №10 е едно от най-интензивните и отдавна

утвърдено в международния транзит, до голяма степен отговарящо на международните стандарти. Обслужва основно ЮЗ и ЮЦ райони за планиране.

Трансевропейският транспортен коридор №8-Дурас-Тирана-Скопие-София-Пловдив-Бургас-Варна очертава ново трансконтинентално транспортно направление Изток-Запад, което ще възстанови известния от древността "път на коприната", свързал Европа и Азия. Международните потоци от и за Балканите до и от Централна и Западна Европа ще се провеждат посредством участъка на българска територия Гюешево-Кюстендил-София-Пловдив-Бургас-Варна.

На западната граница на България /границата с Македония/ функционира ГКПП Гюешево /пътен/, а на източната- ГКПП Бургас и ГКПП Варна /посредством пристанищните комплекси/, като ЕТК №8 преминава през най-много райони за планиране- ЮЗ, ЮЦ, ЮИ и СИ райони.

Трансевропейският транспортен коридор №9-Хелзинки-Санкт Петербург-Москва/Псков-Киев-Любашевка-Кишинев-Букурещ-Русе-Димитровград-проход Маказа-Александрополис провежда международните потоци между Румъния и България / в перспектива и Гърция/ посредством българския участък Русе-В.Търново-Ст. Загора-Хасково-Кърджали-Подкова- проход Маказа в централната част на страната, респ. СЦ и ЮЦ райони за планиране. На северната граница /границата с Румъния/ ЕТК№9 функционира чрез ГКПП Русе през единствения мост над р. Дунав у нас. На южната граница, обаче, /границата с Гърция/ коридорът не функционира поради отсъствие на ГКПП-все още не е изграден преход през прохода Маказа и не се осъществява връзка между р. Дунав и Бяло море.

Международния транспортен коридор №7 се формира от р Дунав като вътрешно континентална връзка между Източна и Централна и Западна Европа . Свързва Европа и Азия, като през Ч.море се осъществява директна връзка с вътрешно каналната мрежа на Русия и страните от Каспийския басейн.

В това отношение Румъния има известно предимство с излаза на Черно море по делтата на р. Дунав, а също и чрез канала Черна вода-Констанца. За България достъпът до Ч. море може да се осъществи посредством добре изградената сухоземна инфраструктура между големите международни пристанища Варна и Русе, при което времето за пътуване се съкращава в сравнение с преминаването по канала Ч.вода-Констанца.

Трансевропейският коридор №7- р. Дунав обхваща почти цялата северна граница на България /границата с Румъния/- СЗ, СЦ и СИ райони за планиране с изключение на най- източната част /област Добрич/. Тук от особено значение е ж.п. линията по направлението Русе- Варна, която осъществява връзка между р. Дунав и Ч.море през територията на района, като същевременно е и връзка с ЕТК№9 при Русе.

Пътна мрежа

На територията на България са изградени 37301 км пътна мрежа, от които:

- 324 км АМ, което представлява 0,9 % от общата дължина;
- 3011км първокласна пътна мрежа /8,1 % от общата дължина/
- 3832 км второкласна пътна мрежа /10,2 % от общата дължина/
- 11897 км третокласна пътна мрежа /31,9 % от общата дължина/ и
- 18237км общинска пътна мрежа, представляваща 48,9 % от общата дължина.

- Изградената пътна мрежа се характеризира с гъстота 0,336 км/км², което е значително по-ниско от стойностите за европейски страни със сходни на нашите условия /напр Унгария- 1.71км/км²

- Покритието на националната територия с пътища от висок клас е неравномерно - по-силно развити са направленията изток-запад, отколкото направленията север-юг, като е влошено обслужването на периферните територии по южната граница, Дунавското крайбрежие и тези, разположени между ЕТК №4 и ЕТК №9.

- Пътната мрежа като цяло се характеризира като затворена. Малкото на брой ГКПП предизвикват неравномерно натоварване на изградената пътна мрежа от транзитните потоци и не улесняват процесите на ТГС със съседните ни страни.

Обслужването по райони за планиране е посочено в следната таблица

Райони за планиране	Гъстота на пътната мрежа /км/1000км ² /	Отн. дял на АМ и път I клас от общото / % /	Отн. дял на асфалт. пътища от общото за района / % /	Отн. дял на АМ и път I клас от общото за РБ / % /
Р България	336,0	9,0	88,5	100
Северозападен район	319,4	5,2	87,6	5,3
Северен централен район	356,2	8,7	92,9	16,6
Североизточен район	358,3	9,3	90,0	20,0
Югоизточен район	299,6	10,9	90,8	14,4
Южен централен район	330,5	7,9	86,8	21,7
Югозападен район	338,7	10,7	84,0	22,0

Най-ниска е гъстотата на пътната мрежа в ЮИ район, но качеството на пътната мрежа е най-добро /най-висок относителен дял на пътищата от висок клас и по-висок отн дял на асфалтови пътища от средния за страната/

Най-висока е гъстотата на пътната мрежа в СИ район, с отн дял на пътищата от висок клас близо до средния за страната и отн. дял на асфалтови пътища над средния за страната.

Относително най-малко пътища от висок клас са изградени в СЗ и ЮЦ райони /отн им дял от общата пътна мрежа за всеки от районите /особено СЗ район/ е много по-ниска от средния показател за страната/

Териториалното разпределение на пътищата от висок клас /АМ и първокласни/ е различно и е показано в последната колона на Т1-преобладаващата част от тези пътища в страната са изградени на територията на ЮЗ, ЮЦ и СИ райони /съответно 22,0%; 21,7% и 20,0% от общото за страната/. Това се обяснява с местоположението на особено важните центрове на селищната мрежа - София в ЮЗ, Пловдив- в ЮЦ и Варна –в СИ райони, предизвикали изпреварващото изграждане на АМ /и I клас/ именно в тези райони. Най-малка част от първокласните пътища на страната са изградени на територията на СЗ район /5,3/, което се обяснява с отсъствието на значим център на селищната мрежа.

В следната таблица са посочени индексите за отклонения на показателите по райони от средните за страната.

Райони за планиране	Гъстота на пътната мрежа /вкл общинска/	АМ+ първокл. пътища /отн дял /	Асфалтирани пътища /отн дял /
Р България	1,00	1,00	1,00
Северозападен район	0,95	0,58	0,99
Северен централен район	1,06	0,97	1,05
Североизточен район	1,065	1,03	1,02
Югоизточен район	0,89	1,21	1,02

Южен централен район	0,98	0,88	0,98
Югозападен район	1,006	1,19	0,95

Това сравнение /по индексите на отклонение/ дава възможност за комплексна оценка на изградеността на пътната мрежа по райони.

С най-лоши показатели е СЗ район и ЮЦ /под средните за страната/, а с най-високи-ЮЗ и ЮИ /почти еднакъв със СИ/.

Железопътна мрежа

Дължината на текущият път на железопътната мрежа в страната е 4320 км. Удвоените линии са 968 км или 22,4%, а електрифицираните- 2744 км или 63,5%.

Пространствената организация на изградените главни жп линии е :

-главни паралелни направления /София-Мездра-Г. Оряховица-Варна; София-Карлово-Бургас; Пловдив-Бургас/

-главни меридионални направления /Видин-София-Кулата; Русе-Г.Оряховица-Димитровград-Подкова/

-диагонални връзки /Драгоман-София-ПловдивСвиленград; Русе-Варна/

- Изградената жп мрежа се характеризира с гъстотата на жп мрежата 39км/1000км² - по-ниска от гъстотата на жп мрежите в страните от ЕС, а и някои от източноевропейските страни;

- По показател изградена жп мрежа на жител- 0,5км/1000жит, България е на нивото на развитите европейски страни ,но при гъстота на заселване на територията 3 до 10 пъти по-ниска.

- Жп мрежата не обслужва равномерно територията на страната. При средна гъстота 39км/1000км², в Рило-Родопския район тя е 16, в някои части на ЮИ България е 7, а в североизточните части-20.

- Жп мрежата се характеризира като затворена. Граничните жп преходи са недостатъчни на брой, а параметрите на достигащата до тях инфраструктура са по-ниски в сравнение с тези на вътрешния централен кръг.

Изградеността по райони за планиране е посочена в таблицата:

Райони за планиране	Гъстота на жп мрежата Км/1000км ²	Отн дял на удвоените жп линии от общото за района /% /	Отн дял на елфицираните жп линии от общото за района /% /	Отн дял на жп линиите в района от общото за страната /% /
Р България	39	22,4	63,5	100,0
Северозападен район	38,2	16,3	74,8	9,4
Северен централен район	45,1	25,3	64,3	18,7
Североизточен район	33,5	36,6	65,4	15,5
Югоизточен район	27,2	37,4	80,4	9,2
Южен централен район	41,0	12,8	53,8	26,1
Югозападен район	44,8	17,5	61,2	21,1

Най-ниска е гъстотата на жп мрежата в ЮИ район, но процентът на удвоените и електрифицирани линии е най-висок, т е жп мрежата е слабо развита, но с добро качество.

Другият район с гъстота под средната за страната е СИ, но и при него показателите за качество са със стойности над средните за страната.

Районите с най-висока гъстота – СЦ и ЮЗ имат отн дял на удвоените и ел фицирани линии близо до и под средните за страната.

Относително най-малко са удвоените и ел фицирани линии от общо изградените в района в ЮЦ район /с най-ниски показатели в сравнение със средните за страната/

Териториалното разпределение по райони е по-различно и е посочено в последната колона на ТЗ. Над една четвърт от жп мрежата на страната попада на територията на ЮЦ район, следван от ЮЗ и СЦ райони /съответно 21,1% и 18,7%. Най-малка част от националната жп мрежа попада на територията на ЮИ и СЗ райони /9,2% и 9,4%./

В следващата таблица са посочени индексите за отклонения на показателите по райони от средните за страната.

Райони за планиране	Гъстота на жп мрежата	Удвоени жп линии	Ел фицирани жп линии
Р България	1,00	1,00	1,00
Северозападен район	0,98	0,73	1,17
Северен централен район	1,16	1,13	1,01
Североизточен район	0,86	1,63	1,03
Югоизточен район	0,70	1,67	1,26
Южен централен район	1,05	0,57	0,85
Югозападен район	1,15	0,78	0,96

Комплексната оценка характеризира ЮЦ район с най-ниски показатели, следван от СЗ и ЮЗ /с почти еднакви показатели/, а с най-високи - ЮИ, следван от СИ и СЦ райони.

Воден транспорт

Морски транспорт

Двете най-големи международни морски пристанища на страната Бургас и Варна са разположени в едноименните заливи, като **пристанищен комплекс Бургас** обслужва предимно южната част на страната /ЮИ район/, а **пристанищен комплекс Варна** –северната част на страната СИ район/.

Основните проблеми на морския транспорт са свързани с недостатъчното използване потенциала на българските пристанища за реализиране на фериботни връзки до страните от Черноморския басейн; с недостатъчното уплътняване капацитета на пристанище Варна на основата на активно участие в комбинирани превози р.Дунав-Черно море чрез участието на транспортния коридор Русе-Варна. Все още българското Черноморие не разполага с яхтено пристанище, отговарящо на съвременните изисквания / въпреки многобройните пристани за яхти/, с което се намаляват възможностите за усвояване туристическия потенциал на крайбрежието.

Речен транспорт

Пристанищната дейност е организирана в **два пристанищни комплекса - Русе и Лом**. След пускането в експлоатация на канала Рейн-Майн-Дунав, не се наблюдава увеличение на трафика в българските пристанища, което показва недобро използване на европейската мрежа от вътрешни водни пътища от наша страна / събитията в Югославия засилиха проблема/; не се използва транспортния потенциал на реката за превози на пътници и товари между българските

пристанища; тиловата сухоземна инфраструктура, достигаща до някои от пристанищата не отговаря на капацитетните им възможности.

Въздушен транспорт

Летищата на гражданската авиация у нас са София, Бургас, Варна, Пловдив и Г.Оряховица, като последното е специализирано за карго превози.

В последните години много от полетите по редовните линии до някои от вътрешните летища са закрити поради икономическа неефективност.

В териториален аспект проблемите на въздушния транспорт се изразяват в неравномерно обслужване на територията на страната /в СЗ район липсва летище/, както и неизползване благоприятните възможности за превръщане на летище София в трансконтинентално за полети до Близкия, Среден и далечен изток.

Приоритети в изграждането на транспортната инфраструктура

- Развитие на националната транспортна мрежа като интегрална, неделима част от Общоевропейската транспортна мрежа в пространствен аспект, както и реконструкция и модернизация на съществуващата инфраструктура в съответствие със стандартите и изискванията на страните-членки на ЕС и на НАТО, което е свързано с конкретни проекти по трасетата на международните коридори, заложен в Програмата за развитие на транспортната инфраструктура

- Създаване на условия за ТГС в граничните райони на страната чрез изграждане на нови ГКПП и съпътстваща ги довеждаща инфраструктура

- Изграждане на транспортна мрежа, създаваща условия за балансирано развитие на районите и усъвършенстване пространствената организация на селищната мрежа

- Изпреварващо подобряване на пътната мрежа в планинските и периферни територии, където в повечето случаи автомобилния транспорт е единствен, а и йерархичната структура на мрежата е нарушена / Странджа-Сакар, Родопите, Дунавското крайбрежие/

- Усвояване на свободния капацитет на жп линиите и ангажиране с регионални функции / противно на ведомствените виждания за закриване на линии поради недостатъчна рентабилност/.

- Разтегляне полето на влияние жп транспорта в отдалечените от него територии чрез предлагане на комбинирни маршрути влак-автобус /особено в периферните райони на страната/

2. Съобщителна инфраструктура

Националната телекомуникационната мрежа е директно свързана с над 45 чуждестранни телекомуникационни оператори, в това число с 29 европейски страни, като по този начин се обслужва повече от 90% от международния трафик на България. Свързаността е осъществена посредством цифрови преносни системи, работещи по оптични кабели. За отдалечени страни като САЩ, Япония, Канада, Китай, Индия, ЮАР и др. тя е осъществена чрез използването на международни сателитни системи- Интелсат и Интерспутник.

Свързаността със съседните страни се осъществява по направленията София-Скопие; София-Солун; София-Белград; Хасково-Кавала; Хасково-Одрин; Русе-Гюргево; Варна-Истанбул; Варна-Констанца; Варна-Одеса, Потти, Новоросийск посредством оптичните кабелни системи TBL, TEL, TET, KAFOS, BSFOCS.

През настоящата година приключва изграждането на цифровата транзитна далекосъобщителна мрежа. Всички областни центрове вече се обслужват от цифрови

телефонни централи- преобладаващата част посредством цифровата оптична преносна мрежа, а в планинските и периферни райони-посредством цифрови радиорелейни мрежи. Вграждането на Интернет възли във всеки областен център позволява висококачествен достъп до Интернет услуги.

Разширяването на процеса на цифровизация продължава с изнасяне на цифрови абонатни капацитети и в общински центрове, както и местоположения с концентрация на активни абонати /ГКПП, курортни и бизнес зони/.

Предлагането на обикновената телефонна услуга като най-масова продължава да бъде основен показател за развитието на съобщителната мрежа в страната. В таблицата по долу са посочени показателите за телефонна плътност по райони за планиране.

Райони за планиране	Плътност на тел постове- общо Бр / 100 чов	Плътност на дом тел пост по домакинства Бр / 100 дом	Степен на цифровизация %
Р България	39,96	78,45	12,0
Северозападен район	35,69	74,40	1,5
Северен централен район	42,77	85,76	3,6
Североизточен район	38,28	78,95	11,5
Югоизточен район	36,79	73,32	11,3
Южен централен район	35,77	76,50	10,7
Югозападен район	46,66	78,69	20,3

Традиционно най-добри показатели има СЦ район, където високата обща тел плътност очевидно се дължи на високата плътност на домашните тел постове, докато високата стойност на общата плътност за ЮЗ район /най-висока за страната/ очевидно се дължи на много тел постове в административни учреждения /плътността на дом постове е колкото средната за страната/. Това е и причината за явно изпреварващата степен на цифровизация в ЮЗ район /20,3%/, докато тази на СЦ е една от най-ниските /3,6%/.

СЗ и ЮЦ райони имат най-ниска обща плътност на тел постове, като и тази за населението е под средната за страната, но докато степента на цифровизация в ЮЦ доближава средната за страната, СЗ район изостава изключително много /1,5%-най-ниска стойност за страната/

Териториалните диспропорции са един от основните проблеми в развитието на фиксираната телефонна мрежа. Някои периферни и планински райони имат слабо развита мрежа / на места по един обществен тел пост в нас място/ и населението не получава обикновена телефонна услуга. Телефонната плътност за подобни места /областите Благоевград, Кърджали/ се движи в обхвата 20-25 тел п/100чов, докато за София-град е два пъти по-висока.

Приоритети в развитието на съобщителната инфраструктура

- Доизграждане на фиксираната тел мрежа и предлагане на обикновена тел услуга на всички нас места
- Преодоляване на териториалните диспропорции в телефонното обслужване на страната /особено в граничните територии/ и информационно приобщаване на изолираните периферни райони
- Модернизиране на мрежата и разширяване обхвата на предлаганите услуги, отговарящи на европейските стандарти за качество и сигурност.

3. Енергийна инфраструктура

България внася около 60 % от необходимите енергийни ресурси, основно под формата на нефт, природен газ и ядрено гориво. Доминираща роля в енергетиката играе производството на електроенергия от нискокачествени местни лигнитни въглища и от вносно ядрено гориво. България има най-нисък брутен вътрешен продукт на глава от населението и най-високо потребление на енергия на единица БВП в сравнение с останалите страни-кандидатки за членство в ЕС.

Географското разположение на страната я прави естествен транзитен възел за енергийни доставки от Русия и Каспийския район за Южна Европа и от Азия за Централна и Западна Европа.

Електроенергийна система

Производството на електрическа енергия на жител от населението за Р. България е около 4900 киловатчаса на жител при 6470 киловатчаса на жител за Европейския съюз. Структурата на електропроизводството е добре балансирана:

- от термични централи на местни и вносни горива – около 47-48% от цялото електропроизводство;

- от ядрена енергия – около 45% от цялото електропроизводство;

- от ВЕЦ – около 7-8% от цялото електропроизводство, което обуславя стабилността на електроенергийната система.

Националната преносна електроенергийна система включва 2650км електропроводи, работещи на напрежение 220кв; 2207км електропроводи, работещи на напрежение 400кв и 85 км електропроводи на 750кв. Електропроводите 110 кв /с регионални функции/ са с обща дължина 9167 км, като обхващат цялата територия на страната и доставят електроенергия на високо напрежение.

Трансформаторните подстанции на ВН са 34бр с обща трансформаторна мощност 14404мва /и една 750/400кв с трансформаторна мощност 2500мва/, а тези към регионалната мрежа 110кв -202 бр с трансформаторна мощност 11249мва. Териториалното им разпределение е показано в таблицата:

Райони за планиране	п/ст 400/110кв брой	п/ст 220/110кв брой	Отн дял п/ст ВН от РБ %	п/ст 110/20кв брой	Отн дял п/ст 110/20кв
Р България	15	19	100	202	100
Северозападен район	-	1	2,9	14	6,9
Северен централен район	2	5	20,5	33	16,3
Североизточен район	1	2	8,8	32	15,8
Югоизточен район	1	2	8,8	29	14,4
Южен централен район	4	6	29,4	51	25,3
Югозападен район	7	3	29,4	43	21,3

Електроенергийната система е една от най-добре развитите инфраструктурни системи и обхваща цялата страна. Това представяне по райони за планиране се прави в случая само за илюстрация на териториалното разпределение на съоръженията. Забелязва се, че повече от

половината от пунктовете на преносната система ВН са разположени на територията на ЮЗ и ЮЦ райони, което е обяснимо, като се вземе предвид, че преобладаващата част от производствените мощности се намират на територията на тези райони. Всички ВЕЦ попадат на територията на ЮЦ район, което се обуславя от наличието на водните ресурси; комплекса "Марица-изток" също се намира тук.

В СЗ район попадат най-малко от съоръженията на преносната система.

Регионалната мрежа 110кв има подобно териториално разпределение-отново СЗ район има най-слабо развита мрежа.

Националната електроенергийна мрежа е свързана с електроенергийните мрежи на съседните страни :

- с Румъния- една връзка на 750кв , една на 400кв и една на 220кв
- с Молдова- една връзка на 400кв
- с Турция- две връзки на 400кв
- с Гърция- една връзка на 400кв
- с Македония- две връзки на 110кв
- със Сърбия- една връзка на 400кв и две на 110кв , като се предвиждат и допълнителни връзки на 400кв с Македония и Гърция.

Така изградената система ВН осигурява преноса на ел енергия за цялата страна и връзки със съседни страни, като за разлика от производствените мощности е в добро техническо състояние.

Газопроводи

На територията на страната са изградени две газопреносни системи, работещи в паралел. Едната система е транзитна за пренос на газ от Русия през България за съседни страни, а другата е предназначена за захранване на местни консуматори.

Входният приемателен пункт на територията на България е компресорната станция "Кардам". Транзитната газопроводна система включва: транзитен преносен газопровод за Турция; транзитен магистрален газопровод с магистрално отклонение за Гърция; магистрално отклонение за Македония /и за Сърбия в проект/.

Националната газопреносна система включва : магистрален пръстен; главни отклонения високо налягане до населените места, присъединени към системата; отклонение от подземното газохранилище "Чирен".

Снабдяването с руски природен газ е осигурено до 2010 г., но при договорени количества значително по-високи от фактически необходимите за вътрешно потребление. Търсенето на природен газ от страна на индустрията намалява поради загуба на позиции на международния пазар.

Газоснабдяването на ниско налягане, предимно за домакинствата е все още неразвит сектор , въпреки икономическите и екологични предимства на тази алтернатива за отопление и домакински нужди.

Само една пета от общините в България получават газ и то за промишлени нужди, като разпределението им по райони е показано в таблицата:

Райони за планиране	Брой общини с ГРС	отн дял от РБ
Р България	51	100
Северозападен район	4	7,8
Северен централен район	8	15,7

Североизточен район	15	29,4
Югоизточен район	4	7,8
Южен централен район	12	23,6
Югозападен район	8	15,7

Най-много са общините в СИ район и ЮЦ район, а най-малко-в СЗ и ЮИ.

Приоритети в развитието на енергийната инфраструктура

- Добре развитата енергийна инфраструктура и географското положение благоприятстват позиционирането на България като диспечерски и пазарен център на Балканите в контекста на предстоящото развитие на регионален енергиен пазар.
- Ключовото разположение на България, през която минават транзитните газопроводи от Русия в южна посока и която свързва Гърция и Турция с европейската електрическа мрежа, дава възможност страната ни да се превърне в алтернативен коридор Изток-Запад, който да диверсифицира зависимостта на Западна Европа от вносен природен газ чрез изграждане на допълнителни транзитни електро или газопроводи.
- Насърчаване на развитието на по-икономични алтернативи за отопление от електрическата енергия и подобряване на достъпа на населението до тях. Изграждането на ефективни системи за газификация или топлофикация изисква по-малко средства отколкото изграждането на електрическа мощност за задоволяване на същото потребление. Ускореното развитие на пазара за природен газ на ниско налягане е и средство за намаляване на отрицателното въздействие върху околната среда и здравето на хората от отоплението с въглища и осигуряване на конкурентна алтернатива на електрическата енергия;
- Прилагане на мерки по енергийна ефективност и оползотворяването на възстановяемите енергийни източници /ВЕИ/ на местно ниво като неделима част от общинските стратегии за развитие.

4.Водна инфраструктура

Република България е бедна на водни ресурси в сравнение с другите европейски страни. Заедно с Полша, Чехия, Белгия и Кипър България е сред 5-те най-бедни на води страни в Европа. В зависимост от влажността на годината, на територията на страната ни се формират от 9 до 24 млрд.м³/год. Средногодишното количество на жител е около 2300-2500 м³/год. За сравнение в Словения това количество е 9 000 м³/год, в Турция - 4 000 м³/год, в Хърватия - 3 800 м³/год и др.

Около 82% от повърхностния речен отток се формира в планините и предпланините и само 18% в равнинната част на страната;

Във всички райони речния отток се характеризира със силно изразена сезонна неравномерност - пролетно пълноводие определено от периода на снеготопенето и периоди на зимно и лятно маловодие;

Естествените ресурси на подземните води възлизат на около 6 млрд.м³/год. Те представляват около 30-32% от общите водни ресурси на страната и са неделима част от тях. Основната част от подземните води (около 5,2 млрд.м³/год.) се дренират във вътрешната речна мрежа и формират около 29% от речния отток.

Подземните води в тяхното естествено състояние с редки изключения са с добри питейни качества и отговарят на изискванията за питейно-битово потребление.

За подобряване на качеството на водните ресурси на страната е необходимо преди всичко разширяване на мрежата за мониторинг и контрол върху състоянието до пълно обхващане на всички поречия, както и пречистването на всички отпадни води до изискваната за съответния водоприемник категория.

Водоснабдяване

В по-голямата част от населените места в страната има изградени централни водоснабдителни системи, като броят на водоснабдените населени места е 5 031 бр.; отн дял на водоснабдените населени места - 84,6%, а процента на населението живеещо във водоснабдени населени места - 98,6%.

Подаваната за водоснабдяване на населените места вода непрекъснато намалява. В последните 20 години намалява и делът на полезно използваната вода от водоснабдителните системи, като се увеличава размера на загубите на вода.

Подаването на водата до потребителите в населените места се осъществява чрез водопроводна мрежа с обща дължина 70620 км

За подаване на вода към населените места по водоснабдителни системи са изградени 3 560 бр. помпени станции с общ капацитет 768219 хил.м³, 6 087 бр. водоеми с общ обем 2 613 735 м³ и голям брой други съоръжения - шахти, спирателни, водомерни устройства и др.

Подобряване на качеството на водите до изискванията за питейни цели се осъществява чрез изградените 42 бр. пречиствателни станции за питейни води / по-големите от тях са: "Бистрица" – за град София - 6,75м³/сек., "Панчарево"-за град София - 4,5м³/сек., "Камчия" – за градовете Варна и Бургас – 5,5м³/сек., "Ясна поляна" – за Южно черноморие – 2,5м³/сек. /

ОСНОВНИТЕ ПРОБЛЕМИ ВЪВ ВОДОСНАБДЯВАНЕТО СА :

- ниска ефективност на водопроводните системи и големи загуби на вода в тях;
- недостатъчна изграденост на обекти за акумулиране на водите през пълноводието и използването им през сезоните на маловодие;
- голям брой започнати и недовършени водоснабдителни обекти;
- населени места с режим на водоснабдяване или без изградени водоснабдителни системи;
- необходимост от подобряване и усъвършенстване на структурата на управление на фирмите за експлоатация и предоставяне на водни услуги;
- осигуряване на достатъчно инвестиции за решаване на тези проблеми.

Водоснабдяването в отделните райони за развитие няма съществени различия. Степента на водоснабденост към края на 2000г. е както следва:

Район	Дял на водоснабденост	Дял на население с режим на водоснабдяване
Общо за страната	98,4	21,6
СЗ район	96,7	45,5
СЦ район	99,4	24,94
СИ район	99,6	14,44
ЮИ район	99,8	12,96
ЮЦ район	96,9	20,34
ЮЗ район	98,7	22,42

- **Северозападен район** – най-тежко е състоянието на водоснабдяването в град Враца. Загубите на вода са над 60%, а режимът на водоснабдяване –целогодишен. В близост до населеното място липсват водоизточници. Пътят за решаването на проблема е реконструкция на водопроводната мрежа и намаляване на водопотреблението
- **Северен централен район** – най-сериозни са проблемите за водоснабдяването в гр. Ловеч. За подобряване на състоянието във водоснабдяването на градовете Ловеч, Плевен и Троян се предвижда изграждането на язовир Черни Осъм.
- **Североизточен район** – този район е с най-тежките водоснабдителни проблеми в страната. Водоизточниците са :подземни и на голяма дълбочина. Загубите на вода са над 65%. Това обуславя висока енергоемкост и най-висока цена на водните услуги в страната. Необходимо е да се извърши реконструкция на водоснабдителната система
- **Югоизточен район** – населените места са сравнително добре водоснабдени. За намаляване на риска от въвеждане на режим във водоснабдяването по южното черноморие се предвижда изграждането на нови язовири
- **Южен централен район** – съществуват населени места с режим на водоснабдяване в Родопските общини. За общините Мадан и Рудозем се изгражда язовир "Пловдивци".
- **Югозападен район** – съществуват неводоснабдени населени места или с режим на водоснабдяване. За подобряване водоснабдяването на град Благоевград се предвижда изграждането на язовир "Ракочевица".

Приоритети в изграждането на водоснабдителната инфраструктура

- Реконструкция на водопроводните мрежи и системи
- Изграждане на язовири за питейно водоснабдяване
- Доизграждане на започнати и незавършени към края на 2001г. водоснабдителни и канализационни обекти

Канализация

Общо за страната ни са изградени канализационна мрежа и външните колектори - 9 013 км. Изградени са 321 983 бр.канализационни отклонения за включване на потребителите и отвеждане на отпадните им води.

Броят на населените места с изцяло или частично изградена канализационна мрежа е 277, от които 167 са градове. Делът на канализираните градове е 70,2%, а на селата - 2,1%. Броят на обхванатото с канализационна мрежа население е 3 800 216 жители.

Експлоатационното състояние на изградените канализационни системи не е добро. Над 20% от изградените канализационни мрежи са физически и морално амортизирани и се нуждаят от реконструкция, а в някои случаи от цялостна подмяна поради невъзможност да се провеждат отпадните води на всички потребители.

Подобно е състоянието и при пречистването на отпадните води. Към края на 2001г. са изградени и въведени в експлоатация 61 бр. пречиствателни станции за отпадни води. От тях 50 бр. работят с биологично пречистване, а останалите 11 бр. само с механично пречистване на водата. Тези пречиствателни станции обслужват 63 населени места, в които живее 35,7% от населението на страната. Най-голям брой пречиствателни станции има изградени в Черноморския регион - Варненска област - 16 бр. и Бургаска област - 11 бр. В области като Благоевград, Видин, Кърджали, Ловеч, Русе, Пазарджик, Търговище, Хасково и Ямбол няма изградени пречиствателни станции за отпадни води.

Основните проблеми, които следва да бъдат решени в областта на канализационните системи са:

- доизграждане на канализационните системи във всички населени места с над 10 хил.еквивалент жители и биологично пречистване на отпадните им води;
- реконструкция на съществуващите канализационни мрежи и внедряване на съвременни технологии на пречистване на отпадните води в съществуващите пречиствателни станции;
- подобряване на качеството на повърхностните и подземни води в съответствие с нормативните документи на Европейския съюз и подобряване на екологичното равновесие в поречието на реките.

Степента на изграденост на канализационните системи по райони е както следва:

Район	Дял на населението с канализация
Общо за страната	66,8
СЗ район	52,69
СЦ район	57,1
СИ район	60,78
ЮИ район	64,8
ЮЦ район	63,78
ЮЗ район	83,46

Приоритети в изграждането на канализационната инфраструктура

- Изграждане и доизграждане на канализационни системи във всички градове;
- Реконструкция на съществуващите канализационни системи;
- Осигуряване на пречистването на отпадъчните води преди заустването им във водните обекти;

Напоителни системи

Изградени са 235 напоителни системи и голям брой отделни напоителни полета, които обхващат общо 7406 х. дка.

Изградените напоителни системи се обслужват основно от:

- комплексни и напоителни язовири – 168 бр., в т.ч. 5 бр. комплексни язовири стопанисвани от "Язовири и каскади";
- напоителни помпени станции – 681 бр.,
- открити и закрити канална мрежа – 17731 км
- водохващания – 420 бр. в т.ч. 243 бр. масивни
- изравнители – 612 бр. в т.ч. 503 бр. облицовани

Чрез тези съоръжения се водоосигуряват 5376 х. дка годни за напояване площи, в т.ч. на 2474 х. дка водата се доставя по гравитачен път, на останалите 2902 х. дка чрез помпени станции.

Извън рамките на този фонд е изградеността с държавни и кооперативни средства и стопанисван от бившите ТКЗС, който в количествено отношение е над два пъти по – голям и е изразен в следните основни съоръжения:

- напоителни язовири – над 1600 бр.
/понастоящем общинска собственост/
- водохващания – около 1100 бр.

- напоителни помпени станции – около 1600 бр.
- открита и закрыта канална мрежа – около 32700 км
- изравнители – около 830 бр.

Към настоящия момент голяма част от този фонд - около 70% не се експлоатира и за привеждането му към нормално експлоатационно състояние е необходимо да бъде обновен и реконструиран.

Проблеми

- Изключително ниския процент на използване на съществуващите напоителни системи през последните 10 години;
- Несъответствие между разработените програми за развитие на хидромелиорациите в миналото и настъпилите икономически промени в страната след 1989 год.;
- Техническо несъответствие на изградените системи за обслужване на окрупнено земеползване и силно раздробено земеползване след извършеното земеразделяне;
- Критично физическо състояние на инфраструктурата за напояване и отводняване поради амортизиране и липса на достатъчно средства за поддръжка;
- Доказана аграрикономическа и техническа неефективност на част от съоръженията и системите.

Приоритети в развитието на напоителните системи

- Изготвяне на аграрикономическа оценка в дългосрочен план за ефективността на изградения и изграждащ се ХМФ
- Изготвяне на оценка за техническото състояние на съществуващите ефективни, потенциално ефективни и социално необходими системи, както и на ефективни, потенциално ефективни и социално необходими изграждащи се съоръжения
- Насърчаване и подпомагане създаването на сдружения за напояване и осигуряване прякото им участие в управлението на системите за напояване и отводняване
- Въвеждане на водоспестяващи методи и технологии за напояване, особено в районите с дефицит на водни ресурси

Развитието на ТИ като структурираща система ще отговори на целите на регионалното развитие за:

-отваряне на националното пространство за по-интензивни международни връзки и създаване условия за ТГС със съседни страни чрез подходящо развитие на транспортната, съобщителна и енергийна инфраструктура като част от европейските мрежи, при запазване на националните интереси

-балансирано развитие на районите за планиране чрез целенасочено доизграждане на регионалната ТИ, интегрираща територията им при преразпределянето на международните транзитните потоци

-ангажиране на цялата територия на страната в процесите на развитие чрез своевременно изграждане и на снабдителната инфраструктура от по-нисък клас, чрез която изоставащите в своето развитие общини да получат подходящо включване в националните инфраструктурни мрежи

3.3. Природоползване и екологични проблеми

3.3.1 Природно-ресурсен потенциал

Поземлени ресурси

Поземлените ресурси са един от основните териториални фактори, които имат отношение не само към развитието, а и към устройството на националната територия. Те са база за развитие на икономиката, на селищното и демографското състояние, т.е. на жизнената среда.

Определяна по различни методи, територията на страната е в границите на 111 хил. кв. км. Към 31.12.2000 г., според баланса на страната по видове територии и начин на ползване, точният размер на националната територия е 111001902 дка.

От областите с най-голяма площ са Бургас – 7748067 дка, следвана от София – 7062327 дка. С най-голяма площ от районите за планиране е Южен централен – 27516178 дка (Фиг. 1).

Фиг. 1

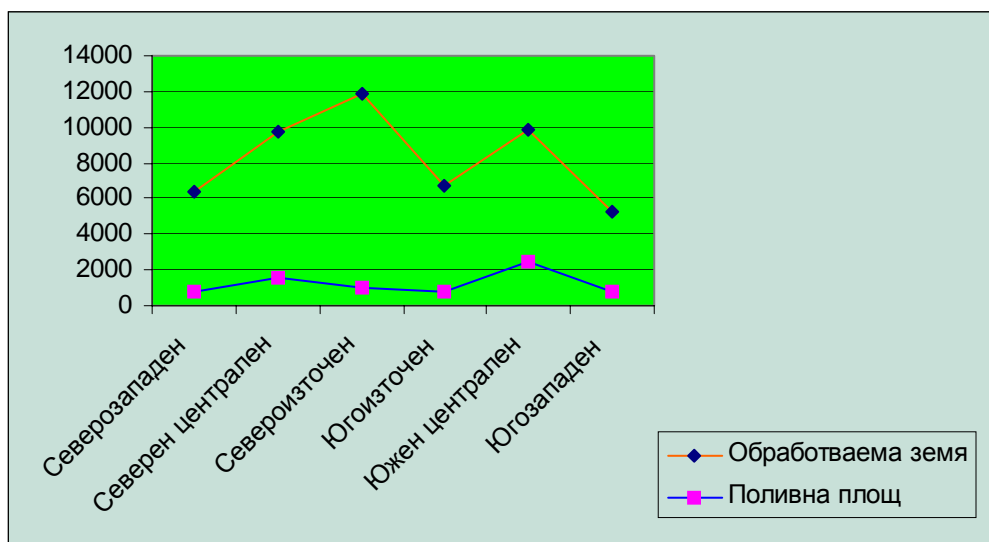
Разпределението на територията по начин на ползване (културни видове земя) е следното (таблицы № 1 и 2):

Обработваемите земи заемат 49769279 дка, което е 44,8% от територията на страната. На човек от населението се падат по 6,2 дка обработваема земя. В регионален аспект в отделните части на Р България относителният дял на обработваемите земи варира в широки граници. Областите, разположени в Северна България, са по-добре осигурени с обработваеми земи, в сравнение с тези в Южна България. Този показател е в пряка зависимост от населеността на територията. От една страна по-големият размер на обработваемите земи в някои от областите създава условия за развитие на земеделието, от друга страна възможностите за експлоатация на тези ресурси са ограничени. По райони за планиране най-висок е показателят в Северозападния, а най-нисък – в Югозападния район.

С най-много обработваема земя е Североизточният район за планиране, а с най-малко – Югозападният район. Тези териториални диспропорции се обуславят главно от особеностите на релефа.

Важен критерий за качеството и използването на обработваемите земи е делът на поливните площи (таблица №2 и фиг.2). Изградените поливни площи са 7453,5 хил. дка, или 15,0% от обработваемите земи на страната. Необходимо е да се отбележи, че една трета (2390 хил.дка) от изградените поливни площи са негодни за напояване. От тях 2251 хил.дка са с частично или напълно разрушени и амортизирани хидротехнически съоръжения и напоителни системи, и подлежат на възстановяване. Дори годните за напояване площи не се използват пълноценно по различни причини (финансови, организационни, технически и др.).

Фиг.2 Разпределение на обработваемата земя и поливната площ по райони за планиране

От общия размер на обработваемите земи с най-голям относителен дял са нивите. Те включват 43374716 дка, или 87,2% от размера на обработваемите земи в страната. Териториалното им разпределение по области и райони за планиране е аналогично на това на обработваемата земя.

Трайните насаждения заемат площ от 3201277 дка (6,4% от обработваемите земи), естествените ливади – 3158671 дка (6,3%) и разсадниците – 34615 дка (0,1%).

Необработваемите земи заемат повече от половината от територията на страната – 61232623 дка, или 55,2%

В структурно отношение с най-голям дял от необработваемите земи са горите и полезащитните пояси – 57,4% от нея, с площ 35154233 дка. От цялата територия на страната те заемат 31,7%. Този процент представлява т.н. степен на лесистост на територията.

Мерите и пасищата са с обща площ 12210508 дка, 63,3% от тях са в областите в Южна България. Заедно с обработваемата земя те формират т.н. стопанисвана земя с обща площ 61979787 дка (55,8% от територията на страната). На човек от населението се падат по 7,8 дка стопанисвана земя. В Гърция този показател е 8,5 дка/човек, в Испания – 7,6 дка, в Румъния – 6,5 дка, в Унгария – 5,9 дка, в Австрия – 4,4 дка/човек и т.н.

Застроените площи в населените места и другите урбанизирани територии заемат площ от 3894023 дка.

Непригодните земи (скали, пясъци, сипеи и др.) са с площ 2360443 дка. Другите необработваеми земи – водни площи, площи на инфраструктурни съоръжения и др. заемат по-ограничено място в поземлените ресурси.

Разпределението на територията по видове територии показва следните особености (таблица №3 и фиг.3):

Земеделските територии заемат най-голяма площ – 65185406 дка с относителен дял 58,7% от територията на страната.

Горските територии (горският фонд) са около една трета от територията на страната –

33,6%, с обща площ 37256787 дка. Една четвърт от тях се намират в Югозападния район за планиране.

Фиг.3

Населените места и другите урбанизирани територии заемат 5535290 дка и представляват 5,0% от националната територия. По този показател може да се съди за степента на урбанизация на дадена територия.

Само територията на населените места (в регулационни граници) е с обща площ 4169507 дка, т.е. 3,8% от територията на страната. Най-висок е относителният дял на населените места за Северния централен и Североизточния райони за планиране – по 4,4%.

Териториите на водните течения и водните площи **са с площ 1990322 дка, или 1,8% от територията на страната, 0,3% заемат** териториите за добив на полезни изкопаеми и депа за отпадъци и **0,6% са заети от** територии за транспорт и инфраструктура.

Защитените територии (в числото на вече изброените видове територии) заемат 4,9% от площта на страната. Съгласно чл.5 от Закона за защитените територии те включват националните паркове (Рила, Пирин и Централен Балкан), природните паркове (Странджа, Витоша, Българка, Врачански Балкан, Русенски Лом, Златни пясъци, Шуменско плато, Рилски манастир, Сините камъни), 55 бр. резервати, 35 бр. поддържани резервати, природните забележителности и защитените местности. Териториалното им разпределение е дадено в *таблица №4*.

Водни ресурси

България е една от най-бедните страни на воден ресурс в Европа. При средно европейско равнище 5000 куб.м/год. на българина се падат 2400 куб.м/год.

Водният потенциал се формира от повърхностни и подземни водоизточници. **Повърхностният отток** на вътрешните реки се оценява средно на 13,8 млрд. куб.м. и варира в твърде широки граници от 9 до 19,6 млрд. куб.м. в зависимост от влажността на годината. Притокът от външни територии е незначителен. Единствен мощен външен водоизточник е граничната р.Дунав, която се отличава с голям и постоянен отток около 150-180 млрд. куб. м. средногодишно.

За повърхностния отток в нашата страна е характерно изключително неравномерното териториално разпределение. Най-беден на водни ресурси е Североизточният район за планиране, където върху 20% от територията на страната се формират едва 7% от сумарните водни ресурси. В по-благоприятно положение са Южният централен и Югозападният райони, върху чиято територия се формира 60% от водния потенциал на страната.

Подземните водни запаси също не са големи, те се оценяват на около 4,5 млрд. куб. м. годишно, но около 1/3 от тях са в пряка обвързаност с количественото и качествено състояние на повърхностният отток.

Забелязаното общо подобрение в качествено състояние на повърхностните води в страната през последните години се дължи основно на спада на промишлеността, преустановяването на редица производства, намаленото използване на торове в селското стопанство, намаляване на броя на фермите с интензивно животновъдство и други стопански и икономически промени, свързани с прехода.

Минерално-суровинни ресурси

Горивно-енергийни ресурси

С национална значимост от проучените горивно-енергийни ресурси са няколко въглищни басейна в продължителна експлоатация, а именно:

- **Източномаришкият басейн** (разположен в Южния централен район за планиране), чийто запаси от лигнитни въглища възлизат на около 2,6 млрд.т. От общата осигуреност на страната с въглища в този басейн са локализирани 91% от запасите.

- **Бобовдолският въглищен басейн** разполага със 196 млн. т. кафяви въглища, или 7,2% от общите запаси на въглища в страната. Този басейн заедно с **Пернишкия въглищен басейн**, допълвани от няколко по-малки въглищни басейна, превръщат Югозападният район в осигурен с горивно-енергийни ресурси.

- **Балканбас и Свогенският басейн** са с по-ограничени запаси на черни и антрацитни въглища – 157 млн. т. общо.

- **Черноморският въглищен басейн**, (обхващащ площи от общините Бургас и Поморие) е с промишлени запаси от 8,8 млн. т. кафяви въглища.

От териториалния анализ на находищата на въглища, които са в експлоатация, се очертава силно изразена диспропорция в осигуреността на страната с въглища. Южна България експлоатира основната част от запасите на въглища в страната.

Нуждите на страната от енергийни ресурси ще наложи в близките години да бъдат въвлечени в стопанския оборот нови неразработени находища:

- **Добруджанският въглищен басейн**, чийто запаси от черни въглища възлизат на около 1,2 млрд. т. При доказана потребност и при осигуряване на необходимите условия (финансови, технологични и др.) с влизането му в експлоатация ще бъде премахната диспропорцията в осигуреността на страната с въглища.

Съществуващите запаси на нефт и природен газ не са в състояние да задоволят потребностите на страната. През последните години се засили търсенето на нефт и от чуждестранни фирми в Черноморския шелф и Северна България.

Рудни полезни изкопаеми

Находищата на руди на цветни и черни метали са разположени във всички райони за планиране, с изключение на Северния централен. Най-големите добивни мощности са в Южния централен район.

Ресурсите на страната от манганови руди са свързани със значителни запаси при с.Оброчище, община Балчик, което все още не е намерило място в националната ни икономика.

Оловно-цинковите руди са съсредоточени в няколко басейна, като в Родопския минен басейн се намират над 60% от промишлените запаси.

Запасите от медни руди са значителни (846 млн.т.), макар и пръснати в следните големи находища: община Панагюрище (Медет, Асарел), община Етрополе (находище "Елаците"), общините Своге, Бургас, Созопол и Малко Търново.

Експлоатацията на находища с ниско съдържание на метал, значителната задлъжнялост на фирмите, възникналите екологически и други проблеми налагат реструктуриране на рудодобива, което от своя страна води до появата на проблеми от териториален аспект:

-Засяга редица периферно разположени общини и селища, в които основното препитание на населението е свързано с рудодобива (Родопски минен басейн);

-Закриването на рудници оказва косвено влияние върху второ- и третоешалонните предприятия и обхваща по-голям брой общини и селища.

Нерудни полезни изкопаеми

Осигуреността на страната с нерудни полезни изкопаеми и скалнооблицовъчни материали е сравнително добра. Териториално те са локализиращи в неголеми находища почти във всички области на страната. Промислените нужди на страната са напълно или до голяма степен задоволени със следните видове нерудни изкопаеми:

-**Каолинови суровини**, локализиращи в Североизточния район за планиране на територията на общините Ветово, Дулово и Каолиново. Необходими са инвестиции за технологично обновяване и разширяване на пазара;

-**Гипсови суровини**, съсредоточени в Северозападния район на територията на общините Видин, Ново село, Мизия. Производството на автоклавен гипс (продукт с неколкостранно по-висока цена) ще даде възможност за излизане на международните пазари.

Страната разполага и с висококачествени декоративнооблицовъчни материали. Находищата са съсредоточени предимно в Южна и по-малко в Северозападна България.

Мраморите, разположени в общините Сандански, Велинград, Малко Търново, Берковица, са с високи декоративни качества, а **гранити и гранодиорити** има в общините Елхово, Берковица, Септември, Тополовград.

Запаси от **суровини за строителна керамика** са разкрити в почти всички райони на страната, с изключение на териториите на областите Русе и Смолян.

Наличните запаси от суровини за производство на цимент и вар (**варовици, мрамори, мергели, глини, трас, кварцови и други пясъци**), разположени предимно в Южна България, осигуряват потребностите на страната и изградените производствени мощности.

Горски ресурси

На фона на сериозните проблеми, свързани с опазване и възстановяване на горите в почти всички западноевропейски страни, горските ресурси, с които разполага България, започват да придобиват стратегическа значимост. Горското богатство на страната при провеждане на определена политика за неговото опазване има шанса да превърне Р България в един оазис на свежа, запазена горска природна среда в Източна Европа.

Потенциалът на горските ресурси, с които разполага Р България, се характеризира чрез следните най-обобщени показатели:

Общ размер на горските площи – по баланса на територията на страната към 31.12.2000 г. площта им възлиза на 37157,5 хил. дка (в т.ч. залесените земи в земеделските територии). Това представлява 33,5% от територията на страната;

Залесена горска площ 35154 хил.дка, 94,6% от общата горска площ, в т.ч. иглолистни гори - 5% и широколистни гори – 65%, като относителния дял на горите основно с дървопроизводителни и средообразуващи функции е 70% от общия размер ; относителния дял на защитните и рекреационни гори, и на горите в защитени територии - 30%.

Средна възраст на горите 42 години; Средна лесистост на страната 31,7%.

В страната се формират два макрорайона – с лесистост под 30% и над 30%. Под 30% са трите района за планиране в Северна България: Северозападния с лесистост 19,8%, Северния централен – 23,7%, Североизточния – 21,1%. В Южна България лесистостта е значително по-висока – за Югоизточния район за планиране – 32,1%, за Южния централен район – 39,8% и за Югозападния район – 43,9%.

Горските ресурси са предимно в планинските райони (над 600м.н.в.). Там се намират 56% от горите.

Основни приоритети за опазване на горите и развитие на горското стопанство:

-Утвърждаване на световните и европейските принципи и критерии за устойчиво развитие на горските екосистеми при отчитане на националните особености и общественото мнение;

-Усъвършенстване на нормативната база за развитието на горското стопанство;

-Утвърждаване и развитие на обществените функции на горите с цел привличане на инвестиции за финансиране на горскостопански дейности с висока степен на обществена полезност(вододайни зони, противоерозионни съоръжения, курортни гори, зелени зони и др.);

-Развитие на мрежата от защитени територии в горския фонд (с приоритетно опазване на ендемичните гори) при усъвършенстване управлението и ползването им съобразно международната категоризация и изисквания.

3.3.2. ЕКОЛОГИЧНО СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ

Опазването и възпроизводството на природните ресурси е приоритетната задача в политическото, икономическото и социалното развитие. Екологичната политика е част от държавната политика и в този аспект особено важен се явява **регионалният подход**, при който се отчитат специфичните особености на природните ресурси, тяхното съвременно състояние, възможностите за възпроизводство, опазване и икономически възможности за трайно устойчиво развитие на региона.

Страната се отличава с благоприятно екологогеографско положение. То се определя от нейното преходно физикогеографско положение, както по отношение на отделните компоненти на природната среда, така и на природните комплекси (ландшафтите), като цяло. Това положение определя екологичния потенциал на страната, който в една или друга степен е повлиян от стопанската дейност на населението ѝ.

ЕМИСИИ И КАЧЕСТВО НА ВЪЗДУХ

Като цяло през последните години се наблюдава намаление на емисиите на вредни вещества във въздуха, например на серните оксиди, метана, въглеродния диоксид, азотните оксиди и др. В отделни пунктове на наблюдение са регистрирани максимални еднократни концентрации. Например на серни оксиди в Елисейна, Пловдив, Враца, Димитровград, Стара Загора и др. По-високи са стойностите на концентрациите за този замърсител през зимните месеци, свързано с увеличеното потребление на топло и електроенергия от населението през този период. По принцип месечните изменения на концентрациите зависят от натоварването от мощностите.

Специфичната териториална проява на основните замърсители на въздуха изисква задълбочени анализи на източниците и последствията за околната среда. Формират се промишлени райони, за които е характерно относително по-високо ниво на емисиите в сравнение с другите части на страната и едновременно замърсяване на въздуха с няколко вида вредни вещества. Такива са районите на СМЕК "Марица-Изток", Кремиковци, Девня, Димитровград и др.

ВОДНИ РЕСУРСИ – ЕКОЛОГИЧНО СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ

Изетите водни ресурси в края на миналия век у нас съставляват 2891 млн.куб.м, като 72% от тях са от повърхностните води и 28 % от подземни. В регионален аспект Южен централен

район за планиране е с най-голям дял в общото водоземане – 37%. , следван от Югоизточния и Югозападния с равен дял ок. 20%.

Особено важно в екологичен аспект е физико-химичното състояние на повърхностните води. В общ аспект тенденциите в началото на настоящия век показват подобряване и стабилизиране на качеството на повърхностните води и крайбрежните морски води. От една страна това е резултат от технологичното обновление на част от производствените процеси и закриване на неефективните и силно замърсяващи производства в процеса на приватизация, а от друга страна на повишаването на ефективността на управлението на качеството на водите, което включва подобряване на контрола върху замърсяването и изграждането или реконструкцията на пречиствателни станции на населени места и съоръжения за пречистване на производствени отпадъчни води.

Основната цел на Националната политика по отношение на водите е осъществяването на интегрално управление на водните ресурси с пълно отчитане на техните количествени и качествени характеристики. С приетия Закон за водите у нас започна управлението им на басейнов принцип - създават се басейнови дирекции за водите със седалища в Плевен, Варна, Пловдив и Благоевград. Изграждат се и специализирани басейнови съвети към тези дирекции.

В ход е изпълнението и на Националната програма за приоритетно изграждане на градски пречиствателни станции за отпадъчните води (ГПСОВ) за населени места над 10 000 жители, например в Шумен, Сливен, Пловдив, Обзор-Бяла, Поморие и др.

ЗЕМИ И ПОЧВИ – ЕКОЛОГИЧНО СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ

Почвите, като основна част от природните комплекси (ландшафтите и екосистемите) са незаменим компонент на природната среда. Те са многофункционален елемент осигуряващ екологичното равновесие в природата. Като ресурс обаче те са физически ограничени, което изисква особено отношение и опазване от страна на човек. Според предназначението си почвените ресурси у нас са разпределини специфично. С най-голям дял са земеделските земи – 57,44 %, като от тях 78, 05 % са обработваеми земи.

Ерозията на почвите си остава един от най-сериозните деградационни процеси в страната. Проблемните територии по отношение на ерозията като цяло се запазват през последното десетилетие (по Националната програма за борба с ерозията) - за водна ерозия около 100 региона, за ветрова ерозия около 25 региона. Те попадат най-вече в областите : Хасковска, Пловдивска, Бургаска, Варненска, Ловешка, Русенска, Силистренска, Разградска и др.

Вкислените почви в България са около 1,5 млн. ха, от които около 500 000 ха са с вредна за растенията почвена киселинност. Около 35 000 ха са засегнати от засоляване. В количествено отношение се наблюдава тенденция към намаляване на площите засегнати от вкисляване и леко завишаване на засолените почви.

Замърсените почви с тежки метали и металоиди над ПДК възлизат на над 43 600 ха , което е 0,7 % от земеделските територии в страната. Като цяло не се наблюдава изразена тенденция за продължаване на замърсяването с тези полютанти.

По отношение на пестицидите могат да се направят няколко заключения: не са измерени остатъчни количества от лесно разграждащи се пестициди и, измерени са единични случаи на остатъчни количества персистентни пестициди в почвите. Наличието им се обяснява с неспазване на забраната за тяхното ползване от 1969 г.

По отношение на нефтопродуктите се наблюдават локални замърсявания, които са санирани по предписания на РИОСВ.

ОТПАДЪЦИ – СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ

Почти 80% от населението на страната е обхванато в организирана система за сметосъбиране и сметоизвозване.

През последните години, като цяло, се наблюдава тенденция към намаляване на количествата на образуваните битови и строителни отпадъци. От друга страна се наблюдават разминавания в докладваните количества в сравнение с експертно оценяваните, което се дължи преди всичко на слабия контрол от страна на общинските администрации на фирмите, извършващи събирането и депонирането на отпадъци.

Наблюдава се тенденция за увеличаване на дела на предадените за преработване и оползотворяване производствени отпадъци. По отношение на производствените отпадъци най-големи количества са образувани на териториите на РИОСВ София и РИОСВ Варна, което се дължи на Кремиковци –София, Еврометал Перник, Чугунолеене – Ихтиман, Агрополихим – Девня, Соловей-соди – Девня, Девня цемент и др.

БИОЛОГИЧНО РАЗНООБРАЗИЕ, ЗАЩИТЕНИ ПРИРОДНИ ОБЕКТИ И ГОРСКИ ЕКОСИСТЕМИ

Институцията на защитените територии е форма на опазване на българската природа. Те са предназначени за опазване на биологичното разнообразие, забележителните природни обекти и природни комплекси (ландшафти). У нас действа Закон за защитените територии, като категориите защитени територии у нас са: **резерват, национален парк, природна забележителност, поддържан резерват, природен парк, защитена местност**. През последните години протичат процеси на прекатегоризация на защитени територии.

Приоритетни области за опазване на биологичното разнообразие и устойчиво ползване на биоресурсите в страната:

- установяване и поддържане на националната екологична мрежа от защитени територии и зони, съвместима с общоевропейската екологична мрежа НАТУРА 2000;
- усъвършенстване и развитие на мрежата от защитени територии, вкл. и оптимизиране на прекатегоризацията на защитените територии;
- възлагане, разработване, утвърждаване и изпълнение на планове за управление на защитените територии и планове за действие на застрашени видове от дивата флора и фауна;

3.3.3. ЕКОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ НА РАЙОНИТЕ ЗА ПЛАНИРАНЕ

Стопанското развитие на страната доведе до обособяването на екологични проблеми в територии, които в една или друга степен са засегнати от антропогенната дейност. Натрупването на значителни количества твърди, течни и газообразни отпадъци в тях създава около 20 горещи екологични зони. Като цяло в тях живее над 30 % от населението на страната. Териториалната проява на екологичните проблеми е тясно свързана със спецификата на стопанството на страната. В отделните райони за планиране проблемните екологични зони са различни по обхват и същностна проява.

ЮГОЗАПАДЕН РЕГИОН

Екологичните проблеми на района са значителни. Свързани са преди всичко със замърсяването на околната среда, което се дължи на съсредоточаването на редица индустриални предприятия, както и на концентрацията на замърсяващи въздуха автомобили в регионалните центрове. С повишена замърсеност са теченията на реките Искър и Струма. Трансграничните замърсявания са слаби. Основни източници на замърсяване са добивната промишленост – железни руди край Кремиковци, на кафяви въглища – Перник и Бобовдол. Локални замърсявания се отчитат за отделни компоненти на околната среда в по-големите селища на региона. Проблем е преработването на отпадъците. Предстои изграждане на завод за преработка на отпадъците край София и други градове на региона. Състоянието на околната

среда е под контрол, както на МОСВ , така и на регионалните инспекции в София, Благоевград, Перник и Кюстендил.

ЮЖЕН ЦЕНТРАЛЕН РЕГИОН

Интензивното развитие на добивната и преработвателна промишленост в региона доведе до значителните замърсявания на околната среда. Основни замърсители са цветната металургия (Пловдив, Кърджали), добива и обогатяването на оловно-цинкови руди (Мадан, Рудозем, Лъки, Маджарово и др.), добива на лигнитни въглища – Марбас-Изток, Марбас – Запад, както и някои предприятия на химическата промишленост. С най-високи емисии на серни оксиди са регистрирани в област Стара Загора, а на азотни оксиди и амоняк – област Хасково. Най-чист е атмосферният въздух в област Смолян. Със сравнително висока степен на замърсеност е течението на р. Марица, което поема голяма част от отпадъчните води на страната.

ЮГОИЗТОЧЕН РЕГИОН

Екологичните проблеми са особено важни в региона, особено в района на гр. Бургас и Бургаския залив. Замърсен е въздушния басейн над Нефтохимическия комбинат край Бургас. Наблюдава се замърсявания с нефтопродукти на повърхностните води. Като цяло екологичната обстановка в региона се подобрява поради намалелите промишлени мощности в резултат на стопанската криза в страната. Екологичното състояние се следи от регионалните центрове в Бургас и Сливен.

СЕВЕРОИЗТОЧЕН РЕГИОН

Един от основните проблеми на региона е екологичния. Обстановката в това отношение е влошена в граничните територии край Силистра във връзка с трансграничното замърсяване от страна на Румъния, а също и в Черно море от към устието на р. Дунав. Значителната концентрация на химически предприятия в района на Варна - Девня доведе до повишени концентрации на замърсители във въздуха като амоняк и серни оксиди.

СЕВЕРЕН ЦЕНТРАЛЕН РЕГИОН

В екологично отношение региона се характеризира с влошена ситуация особено във връзка с трансграничните замърсявания в районите на Русе и Никопол. Главни замърсители тук са още предприятията на циментовата промишленост (Златна Панега, Плевен), нефтохимическата промишленост (Плевен), машиностроителните и текстилни предприятия (Габрово, Ловеч, Велико Търново, Русе и др.). Намалелите производствени мощности на предприятията от друга страна , водят до подобряване на състоянието на околната среда.

СЕВЕРОЗАПАДЕН РЕГИОН

Благодарение на закриването на редица производства в региона през последното десетилетие замърсяването на околната среда рязко намаля. Въпреки това някои територии остават със сериозни екологични проблеми, като района на гр. Враца, остатъчните замърсявания от рудодобива в Мартиново –Чипровци и др. Важен е и проблема с трансграничното замърсяване на р. Дунав. Състоянието на околната среда се следи от РИОСВ във трите регионални центрове Видин, Враца и Монтана.

Изводи

- Замърсяването на атмосферния въздух, водите и почвите в резултат на антропогенните дейности са неравномерно проявени в отделните райони за планиране.

- Основните зони с повишено внимание към екологичните им проблеми са:

Югоизточен район - НХК Бургас и морската вода и плажните ивици от отпадните води;

Южен централен район - ТЕЦ Марица Изток, ОЦК Пловдив, гр. Стамболийски и гр. Пазарджик, и водите на р. Садлийка и притоците и основно от битови и промишлени отпадъци.

Откритите рудници унищожават големи площи обработваеми земи, флората и фауната в района.

Югозападен район - зоната на: Кремиковци, Пирдоп, Златица|Антон-Етрополе; Перник-Батановци, Елин Пелин, Своге, Разлог и др.

Северозападен район - района на гр. Враца и Видин, ерозионната дейност на р. Дунав и свлачищата между гр. Дунавци и с. Горни Цибор, гр. Оряхово.

Северен централен район - зоните около градовете Плевен, Свищов, Никопол, Русе. Трансграничното замърсяване от съседна Румъния и свлачищните процеси по Дунавския бряг.

Североизточен район - зоните на Варна, Девня, Провадия, Нови Пазар, Шумен, Добрич, Силистра и Разград. Трансграничното замърсяване и замърсяването на речните и морските крайбрежни ивици и плажове. Свлачищните процеси по Дунавското и Черноморско крайбрежие.

3.4. Културно и природно наследство

Според тяхната историческа, художествена, научна, общокултурна, техническа, екологическа и обществена стойност, паметниците на културното или природното наследство се степенуват в следните категории:

- категория "световно/универсално значение"
- категория "национално значение" – обекти с изключителна стойност за културното или природното наследство на страната.
- категория "регионално значение" - обекти с изключителна стойност за културното или природното наследство на Балканите, Тракия, Македония, Родопите, Югоизточна Европа, Европа и т.н. В практиката и политиката по опазването на паметниците на културното и природното наследство в последните години все по-ясно се очерта тази категория паметници, които не могат да се впишат в категорията на паметници с универсално/световно значение, но са от изключително значение за две или повече локални или национални култури и надхвърлят рамките на значение за отделната национална държава;
- категория "местно значение" - обекти с изключителна стойност за културното или природното наследство на конкретно място.
- категория "в ансамбъл".

Р. България е богата на изключително ценни свидетелства на историята на цивилизацията и на изключителна природа – близо 40 хил. паметника на културното наследство от праисторията, античността, средновековието, Новото време, модерната епоха, 4300 защитени природни територии (в т.ч. народни паркове – 71%, резервати – 16.42%, природни забележителности – 4.75%, защитени местности – 4.71%, исторически места – 2.4%)

Р. България трябва да опази своите културни и природни ценности,

- **защото те са част от универсалните ценности на човечеството** - културното наследство - артефактите на историческите епохи и художествените стилове и течения - архитектурното и урбанистично наследство, археологическото наследство, културните ландшафти и т.н., с историческа, художествена, научна, културна, техническа, екологическа и обществена значимост, песенната, поетичната, фолклорната, театралната и литературната и т.н. и т.н. традиции, със значение за запазване на културния пейзаж на страната, представляват неоеценим културен ресурс за развитието на обществото в глобализацията се свят и в обединена Европа, както и принос в световната и европейската културни системи;

- **защото са част от единния идентификационен модел на нацията** - културното наследство е фактор за запазване на духовността, на християнските ценности, на паметта на нацията и на отделните етнически и религиозните групи, на местната или на отделната общност културна идентичност;

- **защото осигуряват ценността на територията, пространствения и духовен контюинитет на градовете, селата, различните елементи от ландшафта и т.н., осигуряват качеството на средата;**

- **защото са инструмент за осъществяване на една по-хуманна глобализация** - културното разнообразие е ключово предимство и важен компонент на колективния европейски духовен и човешки капитал. То се превръща в централен политически въпрос, защото хората се стремят към една нова възможна – и по-позитивна, базирана на ценностите глобализация. Културното и природното наследство са база и средство **за общуване в международен план и за осъществяване на конкретни програми за сътрудничество в предприєдинителния период и в дългосрочен план – езикът на наследството е универсален език.**

- **защото те са неоценим и неизчерпаем ресурс за икономическо развитие на страната, за просперитет и благоденствие на хората – дават по-висока стойност на територията, поле за инвестиции, инициативи и трудова заетост в областта на отдиха и туризма;**

Анализ на състоянието. Проблеми

Всеобща криза на културната и духовната идентичност на нациите и на отделните етнически и религиозните групи, на местните или на отделните общности в глобализацията се свят;

Негативно отражение на икономическия колапс в условията на преход (недостиг на ресурси и обедняване) върху опазването на културното наследство и интегрирането му в живота на хората и общностите в Р. България:

- колапс в системата на проучване, документиране и т.н.
- колапс в професиите на реставратора, консерватора, проучвателя и т.н.
- деградиране на паметниците и тяхната среда, поради липса на средства;
- сваляне на статута на паметници на културата;
- обезлюдяване на селища или части от тях с ценно културно наследство, което означава, че най-необходимото – хората, които биха могли да осъществяват грижата, поддържането, обживяването и представянето на паметниците на културното наследство са все по-малко.

Липса на добра законодателна рамка, която да гарантира опазването, интегрирането и инвестирането в културното наследство в Р. България;

Липсват точни данни за регистрираните, декларираните и обявените паметници на културното наследство на територията на страната, както и за тяхното състояние. Наложителна е актуализацията чрез създаването на единна база данни – Държавен регистър, обезпечен с финанси и кадри.

Тук се привеждат данни от 1997 г. (НЦТР), които дават една приблизителна картина.

Състояние на наблюдаваните **паметници на културното наследство**:

Заличени обекти	В аварийно състояние	Задоволително или добро състояние
6%	32%	62%

Състояние на наблюдаваната **среда** на 818 паметници на културното наследство:

Загубена	Нарушена	Запазена
8%	29%	63%

Териториални и пространствени характеристики:

Концентрация на голям брой паметници	Концентрация на паметници на културното наследство	Райони със сравнително неразработен потенциал на КПН
	с	

	национално значение	
1. Югозападен район на планиране (София >200 бр. , Копривщица); 2. Южен централен (Пловдив, Смолян)	1. Северен централен район на планиране (В. Търново, Арбанаси) 2. Североизточен район на планиране (Разград, Русе, Варна) 3. Южен централен район на планиране (Пловдив, Хисаря)	Планински райони; гранични райони; Големи и средни градове, курортни комплекси, индустриални зони – за наследството на 20 в.

Териториални и пространствено разпределение на паметници на културното наследство по видове				
Надгробни могили	Селищни могили	Култови сгради и ансамбли	Сгради (жилищни, обществени и т.н.)	Некрополи Крепости
Югоизточен (област Бургас) и Североизточен (област Русе) райони на планиране	Североизточен (Варна) и Северен централен (Ловеч) райони на планиране	Югозападен район на планиране (София град и област)	Северен централен район на планиране (Ловеч) Югозападен район на планиране (София); Южен централен (Пловдив, Смолян)	Южен централен (Хасково) и Северозападен (обл. Монтана) райони на планиране

Зониране според историческата епоха				
Праистория	Античност	Средновековие	Ново време	Модерна епоха
	Североизточен Югоизточен и Северен централен райони на планиране (по р. Дунав, Странджа, Сакар)	Североизточен район на планиране	Северен централен, Североизточен, Югоизточен, Южен централен райони на планиране (Стара планина, Черноморско крайбрежие, Родопи)	Всички райони (големи, средни, малки градове, курортни комплекси)

ЮЖЕН ЦЕНТРАЛЕН РАЙОН

Всяка една от областите, както и отделните ѝ части се характеризират със специфични особености на културното и природното наследство.

В общината Смолян има десетки селища с запазени ценни исторически ядра и запазен традиционен бит и обичаи, четири биосферни резервата: Казаните - съчетание на дива природа и девствена смесена гора, Сосковчето - вековна смърчова гора и неповторим пейзаж, Момчиловски дол - запазена първична черборова гора, и Амзово - находище на редкия растителен вид плаун. На територията се намира и международният планински курорт Пампорово.

В област Хасково сред забележителностите са десетки средновековни крепости (крепост Хисаря, Асеновата крепост - с. Клокотница), къщи, исторически градски ядра и ансамбли от 18-19 в., от началото на 20 в. (Паскалевата къща, етнографски музей, Шишмановата къща, експозиция на местните занаяти, Хасково), защитена местност Кенана.

На фона на приоритетите на секторното развитие се поставя акцент върху развитието на АТРАКТИВЕН И ПРОСПЕРИРАЩ ТУРИЗЪМ,

Анализът на областните стратегии показва, че се предлага туристически продукт, основаващ се на балнеологията, на културно-историческото наследство, архитектурните и природни забележителности, съчетанието на урбанизирани територии с интересни природни ландшафти.

Необходимо е да се разработи цялостен пакет от дейности за опазване и интегриране на културното/природното наследство, което представлява невъзобновяем природен/антропогенен ресурс за устойчиво и балансирано икономическо развитие.

Приоритети:

- **Стартиране на системата за ефективно опазване на културното и природно наследство – законодателна рамка, която регламентира собствеността, ползването и правилата за управление на културното и природното наследство, в зависимост от неговия статут; административна уредба – създаване на Държавен регистър (постоянно актуализираща се база данни), създаване на Фонд “Опазване на ПКПН”, стартиране и инициране на програми за интегриране на наследството в териториалното развитие – национални и международни, насърчаване на дейността по опазването, извършвана от проучвателни, изследователски, академични, културни институти и неправителствени организации, създаване на Държавен орган за наблюдение и контрол**
- **Интегриране на националната система на културното наследство в Европейската мрежа на културното и природното наследство**
- **Създаване на раздел в комплексната устройствена схема на Р. България за културното и природното наследство**
- **Прилагане на преференциални системи за стимулиране развитието на териториите с културно и природно наследство;**
- **Разширяване на дейността, свързана с маркетинг, реклама, подпомагани от националните и местните административни, медиини и културни институции, превръщане на местните културни институти в съвременни духовни центрове за разпространение на информация, знание и т.н.;**
- **Оформяне на обществена среда, където ценностите на наследството са осъзнати и се опазват всекидневно в живота на всеки**
- **Привличане на интереса на местния и чуждестранния капитал към проекти за интегриране на наследството и използването му в сферата на отдиха и туризма;**

4. СЕЛИЩНА МРЕЖА И СЕЛИЩНО РАЗВИТИЕ

Състоянието на селищната мрежа и урбанистичното развитие е огледало на състоянието на регионалното развитие и на провежданите регионални политики през изминалите години. Затова много от изводите и оценките на регионалното развитие могат да се представят чрез развитието на селищната мрежа и най-вече на мрежата на големите градове, в които е съсредоточена икономическата и социално-културната активност в страната. Големите градове са опорни центрове за организация на територията и двигатели на развитието.

Териториално-урбанистична структура

Като особеност на територията на България следва да се посочи фактът, че освен териториите от класически европейски тип – централни и периферни или градски и селски, в България има и още един характерен тип територии – без населени места. Това са територии без чувствителна човешка намеса, надарени с красива природа, еталон на биоразнообразието и природното равновесие.

Така на основата на природните дадености и в резултат на многовековното човешко присъствие и особено на съвременните фактори на територията на България отчетливо се наблюдават три основни типа територии:

- природни неурбанизирани територии, без населени места.
- периферни слабо урбанизирани територии, с малки населени места, отдалечени от големите градски центрове;
- централни силно урбанизирани територии, с големи градове и агломерационни образувания към тях;

Всеки от тези три типа територии има своите силни и слаби страни и натрупани проблеми за разрешаване.

Природните територии без населени места /заемат от 5% до 10% от територията на страната/ въпреки своите чудесни качества като еталон на природно биологическо равновесие не са достатъчно добре защитени и са обект на агресия от страна на несвойствени дейности, които могат да компрометират техните качества, като например: несъобразно хидротехническо строителство, дърводобив, добив на руди, ски-спорт и др.п.

Слабоурбанизираните периферни територии /заемат от 70% до 80% от територията на страната/ са с ниска гъстота на населението и дисперсно точково разположение на села и малки градове, главно със селскостопанска насоченост, отдалечени от големите градове. Болшинството от тези територии и населените места в тях са с характеристиките на периферни - изостанали с ниско ниво на качеството на живота и с непрекъснато намаляващо население и функции през целия период на следвоенното индустриално развитие. Това са териториите, изсмуквани от урбанизационния процес и натрупали множество негативни проблеми при наличието може би само на едно единствено позитивно качество - сравнително добре запазена природна среда.

Силноурбанизираните територии са териториите в близост до големите градове и формираните около тях агломерационни образувания. Те заемат 15% - 20% от територията на страната. Характеризират се с голяма гъстота на населението, силно развити промишлени и обслужващи функции и комуникации и много проблеми, създадени от непрекъснато увеличаващото се население през следвоенния период и невъзможността да се отговори адекватно на неговите потребности от жилища, обслужване, транспорт, благоустройство, здравословна и чиста околна среда.

Характеристика на селищната мрежа и урбанистичното развитие

Състоянието и проблемите на селищната мрежа и на населените места в България се проявяват в контекста на общо изявените проблеми на развитието на населените места в Европа през втората половина на двадесети век, но са обогатени от специфичните историко-географски и социално-икономически условия на страната и от сложното и трудно протичане на прехода към пазарно стопанство през последните години. Бурните урбанизационни и миграционни процеси в страната след втората световна война доведоха до съсредоточаване на преобладаващия дял от населението в градовете и до обезлюдяване на селата, като най-малките от тях отмират.

От 1956г. до 2000г. настъпват следните промени в населените места в България: общият им брой от 5903 намалява на 5100, броят на градовете от 112 нараства на 240, броят на селата от 5791 намалява на 5100. Населението на големите градове над 100 хил.жит.е нарастнало 5,3 пъти, а населението на столицата - 1,72 пъти. За същия период относителният дял на населението на селата спада от 66,5% на 31,6%, а на населението на градовете нараства от 33,5% на 68,4%.

Урбанизационни процеси в България 1956 – 2001г.

	1956 г.	1980 г.	1985 г.	1993 г.	2001 г.
Република България	7 613 709	8 876 600	8 948 649	8 459 763	8 149 468
селско население	5 057 638	3 330 600	3 148 710	2 739 267	2 572 611
градско население	2 556 071	5 546 000	5 799 649	5 720 496	5 576 857
степен на урбанизация	33,5%	62,5%	64,8%	67,6%	68,4%
брой на населените места	5 903	5 373	5 295	5 336	5 340
брой на градовете	112	214	237	238	240
брой на селата	5 791	5 159	5 058	5 098	5 100

През 1980г. в 37-те най-големи града е съсредоточено 44,5% от населението. През 1985г. в същите 37 града е съсредоточено 46,2%, през 1992г. - 49,1%, а през 2001г. – 50,7% от населението. Тези данни показват, че развитието на процеса урбанизация в България, протича бурно до осемдесетте години на двадесети век и забавено след осемдесетте години. През целия период във втората половина на двадесети век броят на населението в селата прогресивно намалява за сметка на броя на населението в градовете. Но в периода след 1980г. започва да намалява населението и в някои от градовете, предимно малките. От 1992г. до 2001г. вече намалява населението на повечето от градовете, в това число и на големите градове.

Брой и относителен дял на населението в 37-те най-големи градове на страната

	1980 г.	1985 г.	1992 г.	2001 г.
в София	1 100 000	1 120 928	1 114 925	1 096 389
	12,4	12,5	13,1	13,8
в 6 големи градове над 100 хил. жит.	1 243 000	1 295 000	1 296 544	1 276 759
	14,0%	14,5%	15,3	16,0
в 27 средни градове над 30 хил. жит.	1 650 000	1 715 000	1 675 785	1 583 371
	18,6%	19,2%	19,7	19,9
общо в 37-те най-големи градове	3 993 000	4 130 928	4 170 812	4 038 775
	44,5%	46,2	49,1	50,7

В резултат на бурно протичащите урбанизационни процеси през втората половина на двадесети век започва да се нарушава исторически обусловената дисперсна точкова структура на мрежата от населени места. Големите градове проявяват стремеж към териториално

нарастване и разрушаване на старата компактна форма. Засилва се процесът на създаване на нов тип селищни образувания - агломерационните. Много от ядрата на тези агломерационни образувания са територии с прекомерно интензивна концентрация на население, производствени фондове и дейности, които са двигател на растеж и развитие, но създават и проблеми за околната среда.

В същото време успоредно с формирането на градски агломерации и натрупването на проблеми в тях на другия полюс се изострят проблемите на т.н. периферни райони с незначителна концентрация на население и слабо развити населени места. В тях особено остро се проявяват ефектите от неовладяната урбанизация на страната. Проблемите на населените места в тези части от територията прерастват в общи регионални проблеми на териториалното развитие - икономически, социални, екологически, културни.

В картината на съвременното селищното развитие в страната на фона на общо взето равномерното разположение на малките градове и селата се откроява неравномерното разположение на големите градове. Това означава и неравномерно разпределение на населението върху територията, известна дебалансираност на селищната мрежа по отношение на разположението на големите градове и съответно неравномерно социално икономическо развитие. В резултат на това големи части от територията остават отдалечени от големите градски обслужващи центрове и в националната територия се проявява проблемът за център и периферия. Неравномерното развитие на мрежата от големи градове е причина да се наблюдават различия в социално-икономическото развитие в рамките на националната територия, които се изразяват отчасти като различия между регионите, но най-вече като различия вътре в регионите.

Степента на развитие на териториите и на районите зависи силно от наличието на големи градове, в които са концентрирани производството, услугите, образованието, науката и културният живот. Териториите и районите с присъствие на голям град са с добро общо развитие. Такива са териториите около София, Пловдив, Варна, Бургас, Русе, Плевен, Стара Загора, т.е. около големите градове над 100 хил. жители, които стоят в първия ред на йерархията на селищната мрежа. Не случайно в силно развитите ЮЗ и ЮЦ райони са двата най-големи града на България – София и Пловдив. Големите градове са и ще продължат да се развиват като мощни центрове с разнообразни регионални функции: университетски, научни, научно-технологични и производствени, здравни, търговски, бизнес-делови, банкови, туристически, културни и духовни функции.

Териториите и районите без присъствие на голям град са изостанали в своето развитие. Такива територии са разположени в северозападната, югозападната, южната, югоизточната и североизточната части от националната територия. Именно отсъствието на големи градове дава облика на изоставащия СЗ район и на южните части от територията на ЮЗ, ЮЦ и ЮИ райони, както и на северната част на СИ район. Тези територии имат подчертано характер на периферия. Наличието на някои средни градове в тези територии не е в състояние да компенсира отсъствието на голям организиращ територията център. Средните градове от 30 до 100 хил. д. (24 на брой в 2001г.) имат само допълващи функции и в условията на икономическата криза през последното десетилетие тези функции са затихнали до известна степен. В тази категория градове както и в категорията на много малките градове (157 на брой в 2001г.) се наблюдава най-висока степен на средногодишно намаляване на населението –0,73%.

Любопитно е, че някои градове от категорията на малките градове (от 10 до 30 хил. д.) показват тенденции за стабилизиране и дори леко увеличение на населението – Свищов, Петрич, Сандански, които се приближават до категорията средни градове с 30 хил. д., Гоце Делчев, Пещера, Свиленград, които се доближават до население от 20 хил. д., Раковски,

Козлодуй, Балчик, Ихтиман, които клонят към 15 хил.д. Причините са от различен характер – крайгранично положение, силен икономически фактор, туристическа функция, близост до милионния град на столицата. Общото е, че тези фактори не са провокирани от държавна намеса и целенасочено въздействие в резултат на държавна регионална политика. Но това явление е с положително въздействие върху регионалното развитие, особено, когато се отнася до отдалечени от големите градове периферни територии, какъвто е случаят с Петрич, Сандански, Гоце Делчев, Свиленград, Свищов, Балчик. Тук действието на спонтанните фактори може спокойно да се подкрепи от допълнително държавно стимулиране чрез регионалната политика. Разбира се държавната регионална политика следва да разпростре своето стимулиращо въздействие и върху други периферни територии – най-вече в СЗ район (Видин, Монтана, Лом), в южните части на ЮЦ район (Смолян, Кърджали, Харманли) и на ЮИ район (Царево, Малко Търново, Елхово), в северните части на СИ район (Силистра, Ген.Тошево, Каварна).

Такава стратегия е насочена към стимулиране на средни и малки градове в периферните изоставящи части от територията на районите. Тези градове могат да изиграят ролята на двигатели на общо регионално развитие и да компенсират отсъствието на големи градове. Стимулирането може да се осъществи чрез различни стимули и механизми, които са по възможностите на държавата дори в настоящия труден кризисен период – преференции, облекчения, включване в международни програми и проекти и др.

От друга страна в селските територии, повече или по-малко отдалечени от големите градове, също е необходимо да се осъществява известно стимулиране на малките градове, които там са разположени достатъчно равномерно. За да се ограничат нежелателните миграционни потоци, ще са необходими политики за развитие на селските райони и малките градове в тях, които да са насочени към разнообразяване на структурата на селскостопанската заетост и към създаване на нови връзки град-село. Подходящо ще бъде да се насърчат малките градове в предоставянето на услуги за техния селскостопански хинтерланд и в разкриването на малки и средни предприятия, свързани със селскостопанското производство.

Селищна мрежа и урбанистично развитие – обобщени изводи за политиката на градско и регионално планиране и развитие

Анализът на селищната мрежа и урбанистичното развитие в страната позволява да се направят следните обобщени изводи :

- С малки изключения в почти всички населени места в страната намалява населението и то не само в селата, но и в градовете, дори и в големите градове. Това е индикатор за общ спад в урбанистичното развитие както в количествено така и в качествено отношение. Малкото изключения заслужават внимателен анализ и допълнително подпомагане чрез инструментите на целенасочена държавна политика.
- Сравнително равномерно е развита мрежата от населени места в цялата национална територия. Неравномерно е развита обаче мрежата от големи градове – опорни центрове на общото социално-икономическо развитие. Това поражда проблема за център и периферия и обуславя между регионални и особено вътрешно регионални различия, които са по-типични за страната и поставят проблеми пред вътрешната политика на регионално развитие.
- Наличието на големи градове в определени територии е възможност за използването на техния потенциал и за разпространение на положителното им въздействие върху целия селскостопански ареал около тях. В периферните територии без наличие на големи градове е необходимо стимулирането на налични средни и малки градове чрез целенасочена държавна

политика, за да могат те чрез своето ускорено развитие да компенсират липсата на големи градове.

- Малките градове в страната са разположени в близост до селските населени места, което предполага лесна достъпност на населението до обществени услуги от първа необходимост. Но в последните години оживените връзки между града и селото, изразяващи се в трудови и културно-битови пътувания, замряха и сега са силно ограничени. Съществува опасност от западане на градските функции и организиращата роля на градовете за околните села вследствие на икономическите затруднения и принудителния отлив на население от града в селото.

- Близостта на малките градове до селата обаче е фактор, който трябва добре да се използва в бъдеще, тъй като създава възможности за подобряване връзката "град – село" и за превръщането на малките градове в опорни центрове на селищната мрежа, обслужващи селската местност.

- За да се ограничават нежелателните миграционни потоци, ще са необходими политики за развитие на селските райони и малките градове в тях, които да са насочени към разнообразяване на структурата на селскостопанската заетост и към създаване на нови връзки град-село. Подходящо ще бъде да се насърчават малките градове в предоставянето на услуги за техния селскостопански хинтерланд и в разкриването на малки и средни предприятия, свързани със селскостопанското производство.

- Състоянието на мрежите на техническата инфраструктура и благоустройството не удовлетворява адекватно градските нужди и затруднява функционирането на градовете. Амортизирана е физическата среда и сградният фонд. Много сериозни усилия в тази област са от първостепенна необходимост за българските градове.

- Производствените територии в градовете заемат огромни площи, но са неблагоприятни и са застроени с остарели и непривлекателни сгради, които трудно могат да се модернизират и използват. По всяка вероятност евентуалното разполагане на бъдещи производства с подобрени технологии ще се ориентира навън на "зелена поляна." Но това не решава проблема с реструктурирането и обновяването на производствените територии в градовете, в т.ч. и освобождаването на части от тях за други пренебрегвани градски нужди като озеленяване и обществено обслужване, към което следва да се насочи политиката на градското развитие.

- Жилищните комплекси в градовете са недоизградени и неблагоприятни, панелните сгради не удовлетворяват нормалните изисквания за жилищен комфорт. В някои малки градове панелните сгради (комплекси) нарушават градската структура и традиционния градски образ. В бъдеще ще предстои продължителен процес на реструктуриране и модернизация на комплексите и панелните сгради, което изисква своевременно и внимателно насочване на политиките, за да се съхрани достатъчно публично пространство за обществени функции и озеленяване.

- Не е добро състоянието на обществените сгради за култура, образование, здравеопазване особено в селата, незавършеното строителство на културни обекти в градовете е голям проблем за общините. Трябва да бъдат намерени възможности за доизграждане на обектите на незавършеното строителство с общинска собственост съобразно нуждите на градовете в момента. Удачна алтернатива за решаването на въпроса е продаването на обектите или създаването на смесени дружества.

- Състоянието на изградените зелени системи в градовете с малки изключения е незадоволително. Обществените озеленени площи са недостатъчни и са силно занемарени и

подложени на сериозна агресия. Очевидна е необходимостта от разширяването на зелените площи в градовете и край градовете.

- Не са достатъчни грижите за културно-историческото наследство и паметниците на културата в населените места. Тяхното ново социализиране предстои и може да изиграе решаваща роля за превръщането им от обект на опазване в инструмент за градското развитие.
- Плановите на населените места и техните централни градски части са остарели и неактуални след реституционните процеси. Техните частични изменения на парче са порочна практика, която създава сериозни проблеми на управлението на процесите. Създаването на нов кадастър и нови планове за регулация и застрояване е неотложна необходимост.
- Осигуряването на устойчивост на селищната мрежа и изграждането на качествена селищна среда, гарантираща устойчиво социално-икономическо и екологическо развитие и достоен жизнен стандарт и съществуване следва да бъде една от приоритетните задачи пред политиката на регионално развитие.

5. РАЙОНИРАНЕ И РЕГИОНАЛНА ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ

5.1. Инструменти на регионалната политика

Регионалната политика в България е насочена към последователно и системно оптимизиране на организацията и управлението на социално-икономическото, културното и трансграничното развитие на страната.

Изпълнението на тези изисквания се постига чрез използването на широк набор от инструменти. От тях с определящо значение за качеството и ефективността на регионалната политика е:

- **Районирането.** То позволява разкриването на близки по определени критерии части от националното пространство. Необходим е нов подход при качествено определяне на районите и тяхната систематизация. В съответствие с действащия Закон за регионално развитие в страната бяха утвърдени /заложили/ различни видове райони, определянето на които се извършва по предварително зададени критерии. Целесъобразно е при районирането на националното пространство да се използват приоритетите и целите на ЕС./Цел,1 Цел 2 и Цел 3/ за регионалната политика. Например по Цел 1 се предвижда развитие и структурно приспособяване на изостаналите райони, включително селските. Характерна особеност е, че в съответствие с това цялата територия на България се отнася към изостаналите райони, поради ниските стойности на показателите за икономическо развитие. Необходимо е вместо отклонението от средните стойности на ЕС за развитие да се отчитат отклоненията от средните за България.

Цел 2 е свързана с реструктуриране на районите, в които традиционните промишлени отрасли са в упадък и това изисква определяне границите на тези територии. Към приоритетните цели на ЕС се включва и интегрирането на младите хора, както и на дългосрочно безработните в пазара на труда и намаляване ефекта на социална изолация. Необходимо е това изискване да бъде конкретизирано по територията за целите на регионалната политика и ефективното използване на ресурсите от предприемаческите фондове. Районирането на територията като инструмент на регионалната политика очертава пространствата в които трябва да се извърши изборът и да се определи вида политика за практическа реализация. На тази основа

ще се осъществява и диалога между държавните институции и регионалните власти, ще се определя и дяловото участие на всяка една от тях при провежданата регионална политика.

Районите за планиране и районите за целенасочено въздействие трябва да бъдат обосновани и пространствено определени в съответствие със запазване и съхраняване на националните интереси и заедно с това в съответствие с принципите и изискванията на регионалното развитие в ЕС.

На базата на определените райони се обособяват две групи инструменти на регионалната политика: инструменти за генериране на регионален растеж и инструменти за стимулиране на регионалното развитие.

Инструментите за генериране на регионален растеж са насочени към максимално използване на факторите за ендогенно и екзогенно развитие, към стимулиране на мобилността на факторите за производство (капитал, работна сила, стоки и услуги), с което се ускорява кръговрата на регионалната икономика.

Инструментите за регионално развитие са насочени към реструктуриране на регионалното стопанство, с цел повишаване на неговата адаптивност към пазара. Спектърът от мерки варира между икономически и извъникономически стимули, с което се подобрява бизнес-средата и да се създават нови работни места, съответно повишат се доходите на населението.

Районирането (регионализацията) на националната територия има определящо и основополагащо значение за провеждането на регионална политика чрез регионално програмиране и регионално планиране. В европейската практика се прилагат два подхода: проблемно райониране и функционално райониране.

Проблемно райониране

Проблемното райониране е насочено за постигане на балансирано регионално развитие, при което се определят райони за целево развитие, както и райони развитието на които се осъществява по регионални програми. Разкриването на проблемните райони (територии, ареали) е свързано със съществуването на структурни проблеми в тяхното развитие. Най-често това се дължи на периферно положение или на проблеми, резултат от структурната адаптация при прехода към пазарно стопанство. Някои от тези райони които са в особено тежка ситуация, се определят като депресивни. Към проблемните райони у нас се отнасят:

- райони в демографски срив (вж 2.1);
- райони с висока и дългосрочна безработица;
- райони в индустриален упадък (депресивни индустриални райони);
- райони с аграрна структура;
- планински райони/територии (райони неблагоприятствани в развитието си от природната среда);
- екологопроблемни райони/територии
- гранични райони (райони неблагоприятствани в развитието си от своето политико-географско положение)

В действителност тези проблемни райони рядко се срещат в "чист вид". Например граничните райони са в демографски срив и с висока безработица, с недостатъчно развита инфраструктура, поради което изостават в развитието си. Затова при проблемното райониране се използват повече елементи. Такива проблемни територии у нас са : териториите по южната граница, Краището, Северозападния район за планиране и др.

Функционално райониране

Функционалното райониране се основава на концепцията за поляризираното пространствено развитие, при което се разкриват централни и периферни райони, респ. нодални райони (изградени от ядро/възел и периферия). Такива райони се разкриват на различно пространствено равнище: национално, регионално, областно. За тяхното отделяне (отграничаване) значение има концепцията за системата на централните места, респ. за центровете и осите на развитие. Най-ясно изразени функционални райони у това са NUTS III, т.е. областите. На по-ниско равнище се поделят още:

- райони на пазара на работната сила (бюра по труда);
- райони на равнище NUTS III (общини).

Районите за планиране в България са групирани райони от равнище NUTS III. Важна особеност е, че само при Югозападния и Южния централен район за планиране има ясно доминиране на главното ядро съответно София и Пловдив и добре обособена йерархичност от населени места под тях. За Варна и Бургас въпреки, че те са най-големите центрове на СИ и ЮИ район за планиране, това влияние не е толкова силно изразено, защото са разположени ексцентрично и зоната им на влияние е ограничена и деформирана (от Черно море).

Национално равнище (национална пространствена система)

В съответствие с концепцията за поляризираното регионално развитие, са възможни 2 подхода за разкриване на пространствените диспропорции (на базата на площни и линейно-възлови структури):

- при първия се установяват площни структури от типа "север-юг" или "изток-запад";
- при втория се разкриват линейно - възлови структури от типа "център-периферия".

Възможни са 2 варианта за конфигурацията на националната пространствена система на България чрез използване на осите и центровете на развитие, респ. в съчетание с централните места.

При Вариант 1. *главната ос на развитие* на България (във формата на подкова) свързва *главните центрове на развитие* – София с Плевен и Варна, респ. с Пловдив и Бургас (фиг. 2). Така се отделят национално ядро (*централно пространство*) и *национална периферия* (вътрешна и външна).

При Вариант 2. За основа се използва вариант 1., а осите на развитие се екстраполират към периферията, предвид отварянето на националното пространство към съседните страни. За интензифициране на връзките със съседните страни чрез изграждане на предвидените нови транспортни коридори, перспективни оси на развитие от I-ви ранг (категория) са:

- София-Солун (от тук свързване с главната ос на развитие на Гърция, по направление: Патрас-Атина-Солун-Кавала);
- Плевен-Русе-Букурещ (осите на развитие на Румъния изхождат от Букурещ почти във всички посоки, но свързването с българската се благоприятства от близостта на Букурещ до Русе (60 км). Другите оси преминават успоредно на Дунав, или на север и северозапад. Самостоятелна ос на развитие може да бъде и Дунав, каквато е ситуацията в Австрия, Унгария; развитието на Дунав в транспортен коридор може значително да подпомогне развитието на нашите дунавски градове;
- Пловдив-Одрин-Истанбул, съвпада с главната ос на развитие в европейската част на Турция;
- София-Ниш-Белград - (главната ос на развитие на Сърбия);
- София-Куманово-Скопие - (главната ос на развитие на Македония).

Проблемни са все още връзките на националните оси на развитие между съседните на България страни от II-ри ранг (категория), въпреки напредналите фази по изграждане на нови ГКПП или на Дунав-мост II. Последният трябва да свърже националните периферии на България (оста Враца-Монтана-Видин) и Румъния (Тимишоара), и същевременно ще помогне в по-далечно бъдеще за свързването с главните оси на развитие на Унгария.

При реализацията на вариант 2 може да се постигне балансирана структура на националната пространствено-икономическа система, защото на столицата противостоят мощни центрове в Северна Централна (Плевен-Ловеч) и Южна Централна България (Пловдив), респ. на черноморското крайбрежие (Варна, Бургас). Това означава, че пространствените диспропорции са изразени повече на регионално и областно равнище.

5.2. Сравнителен анализ между районите за планиране

5.2.1. Регионални различия

1. Районите в България по данни за 2001 г. са относително балансирани по отношение на тяхната територия и население. Съществува известен дисбаланс по отношение територията и населението в Северозападния район вж. Табл. 1). Територията на района, която е най-малка спрямо останалите райони – 9.5% се обитава от 7.1% от населението на страната. С най-голям като територия е Южният централен район, който заема 24.8% от територията на страната. С най-голяма численост на населението е Югозападният район. Този район се обитава от 26.4% от населението на страната. Големият дял на населението в Югозападния район се дължи на обстоятелството, че в този район е разположена столицата – София.

Основни характеристики на районите за планиране

Табл. № 1

Райони	Територия в %	Население в %	Гъстота	Естествен прираст	Полова структура		Възrastова структура		
					мъже	жени	Подтрудо-способна	в трудоспособна	надтрудо-способна
Северозападен	9.5	7.0	52.7	-10.5	48.9	51.1	15.1	52.3	32.6
Северен централен	16.2	14.9	66.4	-8.4	48.8	51.2	15.5	55.9	28.6
Североизточен	18.0	16.5	66.2	-3.9	49.1	50.9	17.5	58.7	23.9
Югоизточен	13.2	10.0	54.8	-3.3	49.1	50.9	17.8	57.7	24.5
Южен централен	24.8	25.0	72.4	-3.9	48.8	51.2	16.9	57.8	25.3
Югозападен	18.3	26.4	103.7	-4.3	48.2	51.8	15.5	60.1	24.5
РБългария	100.0	100.0	71.8	-5.1	48.8	51.2	16.4	57.9	25.8

Отрицателният естествен прираст е общо явление в страната, въпреки че не е равномерно разпределено по райони. Най-съществено е то в Северозападния район (-10.5%) и Северния централен район (-8.4%). Основната причина за това е застаряването на населението двата района, както и вътрешната миграция на населението. В Северозападния район около една трета от населението – 32.6% е в надтрудова възраст, а в Северния централен – 28.6%. Що се отнася до вътрешната нетна миграция тя е негативна не само в Северозападния и Северния централен район, но и в Североизточния и Югоизточния район.

Положителна е нетната миграция в Югозападния район, тъй като столичният град привлича активното младо население с работни места, с образователна инфраструктура и др.

Гъстотата на населението също е неравномерна по райони. Най-малка е тя в Северозападния район – 52.7 жители на кв. Км и в Югоизточния район – 54.8. Та Съществено се отклонява от средната за страната гъстота, а още повече от най-гъсто заселения район – Югозападният. Причината за това е във високата концентрация на големи градове и областни центрове в Югозападния район и в отсъствието на такива в предходните два района. Независимо от това във всеки от шестия района за планиране, особено в планинските и селските територии е налице ниска гъстота на населението.

В градовете обитава 68.98% от населението на страната. Най-голям е неговият дял в Югозападния район – 80.6%. Именно и поради това в този район вътрешната нетна миграция е положителна. С най-малък дял на градското население в общата численост на населението е Северозападният район – 59.0%.

На пръв поглед само изглежда, че възрастовата структура на населението равномерно разпределена между районите. Застаряване в най-голяма степен на населението се наблюдава в Северозападния и Северния централен район.

Стремежът към образование никога не е напуснал българина, макар той да е диференциран по райони. Ако средното равнище на висшистите в страната представлява 9.8% от населението на 7 и повече години, то този дял е най-нисък в Северозападния район – 5.7% и най-висок в Югозападния район – 15.8%. Неграмотността на населението, която е 1.8% е най-висока в Югоизточния район и Южния централен район. По тези показатели различията се проявяват повече на равнище населено място и община.

Разпределението на етническите групи оказва силно влияние особено върху възрастовата структура и пазара на труда. Средният дял на етническите групи в страната (според данни от преброяването през 2001) е 16,5%. С най-висок дял са в Североизточния район (30,7%, дължащ се основно на високата концентрация на турско население). Най-нисък е делът в Югозападния район - 7,2%, следван от Северозападния район (8,7%) и Северния централен район (12,9%). Най-близо до средното за страната равнище са Югоизточният район (19,7%) и Южният централен район (19,8%). Тези данни обаче не са достатъчно илюстративни за проблемите, свързани с малцинствата. Тяхната представителност е много по-точна на общинско равнище.

Делът на обработваемата земя е по-голям от средното за страната (58,7%) във всички райони на Северна България, където релефът и почвено-климатичните условия благоприятстват за това – около 69% (с най-високи стойности в Северозападния район - 71,5%) и по-нисък в Южна България (най-ниски са стойностите в Югозападния район 46%). По дял обаче на горите районите се подреждат в обратен ред (най-висок е делът в Югозападния район - 47,2% и най-нисък в Северозападния – 20,3%). По-значими са различията в обработваемата земя на човек от населението.

По отношение на селищната мрежа междурегионалните и вътрешнорегионални различия са добре изразени най-вече за градската мрежа. България има относително балансирана мрежа от малки и средни градове. Независимо от това, че столицата София (15% от населението) има няколко “балансиора” като Пловдив, Варна, Русе, Бургас, липсата на голям град в Северозападния район и в някои части от другите райони (напр. пиринският край в Югозападния, родопският край в Южния централен, странджанско-сакарският край на Югоизточния район) определя облика на тези части от територията като типична периферия в критично кризисно състояние в национален аспект. В самите райони съществуват подобни вътрешни периферии в териториите около големите градове, но тяхната картина се “подобрява”

в рамките на областта (района) благодарение на наличието на големия град – средище на икономическа и социална активност, заетост и потенциали за развитие и растеж. Така че различията в страната са различия в степента на градското развитие.

Селските територии навсякъде в страната са почти в еднакво критично състояние. Най-критични обаче са планинските и гранични райони. Наличието на сравнително равномерно разположени средни и малки градове в селската територия обаче дава възможности за адекватна бъдеща политика спрямо селските територии чрез стимулиране на заетост и услуги в тези градове.

2. За измерване на икономическите различия в качеството на синтетичен показател се използва брутния регионален продукт на човек от населението. Този показател, изчислен по райони за планиране в доларов еквивалент приема следените стойности за 2000 г.: Северозападен район – 1387 \$ (94% от средното за страната равнище), Северен централен район – 1283 \$ (87%), Североизточен район – 1312 (89.4), Югоизточен - 1426\$ (97%), Южен централен – 1217 \$ (83%) и Югозападен – 1946 \$ (133%). Съотношението най-висок към най-нисък размер на брутния регионален продукт на човек от населението е 1.6 , т.е. в Югозападния район той е по-голям 1.6 пъти в сравнение с Южния централен район. На равнище район за планиране тези различия не са високи. Те се проявяват по-отчетливо на равнище област и община и се обуславят от една страна от равнището на заетост и гъстотата на населението, а от друга страна от структурата на заетостта по икономически сектори.

За различията в икономическата активност по райони значение имат и преките чуждестранни инвестиции. Твърде неравномерни са разпределени те по райони. Само в Югозападния район са съсредоточени 62.4% от тях , а най-нисък в Северозападния – само 1.73% към края на 2000 г. Още по-ясно изразени са районните различия в разпределението на преките чуждестранни инвестиции, когато те се наблюдават на общинско равнище. В този случай може да се установи връзка между инвестиционна активност и привлекателност на населените места.

Изключително важен за представяне на регионалните различия е секторният профил на заетостта на трудовите ресурси. Северният централен, Южният централен и Югоизточният район имат близък дял на заетите в земеделието - около 11 %. Най-нисък е този дял в Югозападния район – само 3 % поради разположението на столицата и релефа на района, а най-висок – в Северозападния район - 19,7%. Делът на заетите в индустрията е сравнително равномерно разпределен в районите. Много по-осезаема е разликата в дела на заетите в сектора на услугите - от 51% в Северозападния до 68% в Югозападния район.

По отношение на безработицата с най-високо равнище се откроява Северозападния район – 26.9% за 2001 г. – 1-5 пъти над средното за страната, а с най-ниско равнище – Югозападният район – 9.5%. И тук, както и при заетостта са налице вътрешнорайонни различия, дължащи се на различията във функционирането на икономическите сектори.

3. Показател за жизнения стандарт е индексът на човешко развитие. Най-нисък е този индекс в Северозападния район (0,749), следван от Североизточния район (0,760) при средно за страната 0,772. Най-високи са стойностите в Югозападния район (0,797) и в Северния централен район (0,778). Останалите два района имат почти еднакви стойности. Регионалните различия, измерени с индекса на човешкото развитие се разкриват още по-детайлно на общинско ниво: 42% от населението на България живее в общини с високо ниво на човешко развитие, докато 13% живее в общини с ниско ниво на човешко развитие

Най-висока е концентрацията на общини с нисък индекс в областите Разград, Силистра и Сливен. Освен София-град само 4 от 27^{те} оставащи области нямат общини с нисък индекс. Това са областите Благоевград, Велико Търново, Смолян и Габрово. Противоположно на това, в 14 от

27^{те} области (с изключение на София-град) няма общини с висок индекс. Подобно на тях в 5 от 27^{те} области (с изключение на София-град) повечето от общините са с нисък индекс. Това са областите Видин, Кърджали, Разград, Силистра и Сливен.

5.2.2. Общи черти между районите за планиране

Между районите за планиране в страната съществуват добре изразени сходства. Районите са разпределени равностойно в Северна и Южна България, разделени от билото на Стара планина. Заедно с това всички райони имат контактни зони с държавните граници, което им осигурява благоприятни възможности за разширяване и задълбочаване на трансграничното сътрудничество. С изключение на Южния централен район всички останали имат изградени гранични пунктове, които спомагат за увеличаване на трансграничния трафик.

Природният комплекс в районите за планиране е разнообразен, но същевременно с твърде общи черти – например в границите попадат равнинни, котловинни и планински територии. Особеностите в разпределението на природно-ресурсния потенциал не формират съществени различия. Във всички райони съществуват условия за развитие на туризъм и на туристическата индустрия. Макар че туризмът е приоритетен отрасъл неговият потенциал не се използва поради липсата на добър международен маркетинг и ниско качество на туристическия продукт.

Районите за планиране разполагат с индустриален потенциал, наследен от периода на бързата индустриализация. Към него се прибавя и потенциалът на новоизградените малки и средни предприятия в годините на преход към функциониращо пазарно стопанство. Непрекъснато нараства делът на частния сектор в икономиката.

Благоприятният природоресурсен потенциал позволява развитието на селскостопанския сектор с различна специализация. Ясно изразена е вертикалната интеграция между хранително-вкусовата промишленост и селскостопанския сектор. Същевременно развитието на отрасъла в районите се приспособява към европейските стандарти, за качество, квоти за износ. Развитието на отрасъла се задържа от нефункциониращия пазар на земята, разпокъсаната собственост, недостатъчните борсови пазари. Площите на трайните насаждения са намалели значително и са влошени продуктивните им възможности. В аграрния сектор съоръженията и селскостопанските машини са недостатъчни. Слабо изразена е връзката между научните институти и аграрните фирми. В резултат н всичко това аграрният сектор се развива неефективно.

Във всички райони за планиране икономическото развитие се забавя от продължително и значително намаляване на индустриалното и селскостопанско производство, от загубените позиции на международните пазари на традиционни стоки и ниска конкурентноспособност на продукцията поради остарели технологии и оборудване. Експортноориентираното производство по райони заема сравнително нисък дял. Производството по райони е силно зависимо от местните пазари и платежоспособността на населението. Ограниченото бизнесфинансиране, недостатъчната предприемаческа култура забавят внедряването на новите технологии. Не всички регистрирани в търговския регистър малки предприятия функционират поради неблагоприятната бизнес среда.

Благоприятното географско местоположение на районите е предпоставка за транспортна достъпност. Те се пресичат от европейски транспортни коридори и относително добре развита вътрешна пътна мрежа. Въпреки това междуселцната третостепенна и четвъртостепенна пътна мрежа е в недобро състояние и затруднява комуникациите. Останалите инфраструктурни елементи имат тесни места по отношение капацитет и качество.

недостатъчни и нискокачествени транспортни връзки в селските райони с ниско качество на услугите; неподдържане на селищните "активи" – сгради, комунално-битови услуги; лошо поддържани напоителни системи (повечето от тях не функциониращи); замърсяване на околната среда (включително трансгранично), воден дефицит, недостатъчно опазване на горите, замърсени реки; недостатъчни системи за отпадни води, събиране на битовите отпадъци и преработката на отровни отпадъци; недостатъчни ресурси за поддържане и опазване на културното наследство.

Районите разполагат с трудови ресурси, които имат високо образование и квалификация. Цената на работната сила е ниска. Има изградена образователна мрежа от образователни и научни институции. По райони няма значими за обществената среда междуетнически напрежения. Развитието на човешките ресурси е сериозно възпрепятствано от тревожни негативни демографски процеси (ниска раждаемост, висока смъртност, застаряване, емиграция и дори депопулация в някои райони).

3. Изводи и Закljučения

На базата на направения анализ могат да се направят следните заключени:

1. В резултат на разнообразните природни условия, наследените социални, икономически и пространствени структури, политиките в миналото и динамиката в развитието през последното десетилетие между районите съществуват значителни различия в икономическото и инфраструктурно развитие, заетостта, доходите и качеството на живот. Мащабните реформи през последните години засягат районите различно и водят до увеличаване на регионалните различия и задълбочаване на проблемите от типа център - периферия в резултат на тяхната различната адаптивна способност. Това изисква активна регионална политика, допълваща действията по другите оси за развитие.
2. При все това, междурегионалните различия (на ниво NUTS II) са сравнително малки в европейски контекст, с изключение на по-тежката ситуация в Северозападния район, който изостава значително от останалите райони за планиране. Това може да се обясни със сравнително балансираната мрежа от населени места и особено с локализацията на (потенциални) центрове на растеж във всеки от районите (с изключение на СЗР) като противовес на столицата. Повечето от районите имат подобни черти, силни и слаби страни, макар и с някои предимно количествени вариации.
3. Значително по-големи са вътрешнорегионалните различия (между областите и общините в районите за планиране). В почти всички райони и области се наблюдават типичното център-периферия. Особено засегнати са граничните територии, селските райони, районите с основно индустриално преструктуриране ("райони в индустриален упадък"), както и райони с висока концентрация на малцинства (напр. ромско население). Това са различия, които изискват специално внимание, тъй като поставят много райони в критично състояние и водят до формирането на "джобове на бедността", миграция и други негативни тенденции.
4. Националните различия (между България и страните-членки на ЕС, както и страните-кандидатки от ЦИЕ) и различията в сравнение с най-изостаналите райони на ЕС и ЦИЕ са значително по-големи от междурегионалните различия (макар и сравнително по-малки в сравнение с изоставащите райони в съседна Гърция и Румъния). Цялата територия на

страната може да се определи като територия по Цел 1. Това изисква да се определят специфични приоритети в политиката на икономическо и социално сближаване, които да отразяват тази ситуация. Ще са необходими широкомащабни интервенции за преодоляване на тези различия и вероятно те няма да намалееят съществено през плановия период.

5. Общите черти/проблеми/възможности на районите за планиране предопределят и общите мерки и програми - по отношение на техния характер, подход, "технология" и управление. След насочването им към определен район следва да се търси диференциация на ниво под-програми и техните специфични цели, както и на териториалния им обхват.

6. ПРИОРИТЕТИ НА РЕГИОНАЛНАТА ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ

6.1. Национални приоритети на регионалната политика в България

Плановата и управленска дейност в областта на регионалната политика и регионалното развитие се основава на Конституцията на Република България, законите за: регионално развитие, устройство на територията, държавния кадастър и имотния регистър, както и на Националния план за икономическо развитие и Националния план за регионално развитие. В Конституцията е посочено, че "Държавата създава условия за балансирано развитие на отделните райони на страната и подпомага териториалните органи и дейности чрез финансовата, кредитната и инвестиционната политика" (чл.20).

Главната цел на политиката на регионално развитие в България е създаването на реални и оптимални условия за балансирана, устойчива и комплексна /интегрална/ организация и управление на административно-териториалните и териториалните единици.

Възприемането на главната цел за регионално развитие на политическо равнище ще създаде обективни условия за формулирането на подцелите и приоритетите на регионалната политика в страната.

Те произтичат от дългосрочните стратегически цели за регионално развитие и са както следва:

Приоритет 1, оползотворяване, опазване и включването в стопански оборот на природните условия и ресурси и ефективно използване на техните потенциални възможности;

Приоритет 2, преодоляване на негативните демографски процеси и ниска заетост на населението, чрез провеждането на диференцирана икономическа, финансова, кредитна и социална политика в районите за планиране и съставляващите ги административно-териториални единици;

Приоритет 3, доизграждането и модернизирването на обектите и дейностите на техническата инфраструктура с международно, регионално и местно значение;

Приоритет 4, стабилизиране на функционално йерархичния опорен скелет на националната селищна мрежа;

Приоритет 5, преодоляване на екологичните проблеми в "горещите" зони на отделните райони за планиране и населени места;

Приоритет 6, оптимизиране разположението на обекти и дейности от административната, социалната, правосъдната и бизнес инфраструктури за подобряване обслужването на населението;

Приоритет 7, усъвършенствуване на законодателството, институционалната организация и управлението за провеждане интегрирана държавна политика за регионално развитие;

Приоритет 8, приспособяване на държавната регионална политика към ръководните дългосрочни принципи за устойчиво развитие на Европейския континент и средносрочните изисквания за използване фондовете на Европейския съюз.

В средносрочен и краткосрочен план приоритетите ще бъдат осъществявани съобразно програмата на правителството и изискванията на Европейския съюз.

6.2. Приоритети на държавната политика за регионално развитие в районите за планиране

Националните приоритети на регионалната политика в България имат различни количествени и качествени измерения в районите за планиране в дългосрочен, средносрочен и краткосрочен план.

Поради несъществените различия между показателите за състоянието на икономическата и социалната сфера, инфраструктурата, устройството на територията, екологичните проблеми и човешкото развитие на отделните райони за планиране, всички национални приоритети имат и регионални измерения.

Заедно с това за отделните райони за планиране се очертават и някои специфични приоритети, които могат да бъдат систематизирани по следният начин в дългосрочен и средносрочен план. Те са:

Северозападен район

Географското положение на района е негов основен актив, който се очаква да придобие още по-голямо значение с изпълнението на проекта за изграждането на Дунав мост 2. Плодородните почви и благоприятният климат способстват за специализацията на района в отглеждането на житни култури, лозя и зеленчуци. Планинските части са специализирани в горското стопанство. Индустриалният потенциал включва производство и пренос на електроенергия, пренос на вода и природен газ, химическа индустрия (химикали и синтетични влакна, гуми и пластмаси) - в момента в дълбока криза, следвани от добив и обработка на метали, машиностроене и производство на оборудване, заводи за целулоза и хартия, хранителна промишленост. В третичния сектор водещ е транспортът, изправен пред проблеми с лошо покритие и поддържане на пътната мрежа. Въпреки че през района преминава коридор №4, в него няма магистрали, а делът на първокласните пътища е прекалено малък. В резултат на отрицателния естествен прираст и миграцията, породени от икономическата криза, в последните години районът претърпява сериозен спад в населението. Характерни за района са ниското ниво на активност и висока безработица, в допълнение към като цяло ниските заплати, балансирани само отчасти от по-високи такива в енергийния сектор. Сериозни екологични проблеми съществуват и в резултат на местно (в района на Враца) и трансгранично замърсяване (р. Дунав). Така Северозападният район се откроява като най-проблематичният район за планиране. Почти цялата територия е дефинирана като проблемна. Все още неясни остават възможностите за трансгранично сътрудничество с РЮгославия.

ВИЗИЯ

Северозападният планов район да се развие като регион, в който икономическото, екологично и социално добруване на населението се подобрява бързо и устойчиво до ниво, близко до това на средноразвити региони на Европейския Съюз

ЦЕЛИ	ПРИОРИТЕТИ
I Да се постигне растеж в ключови икономически сектори на региона с потенциал, с цел радикално подобряване на конкурентноспособността и увеличаване приноса към националното богатство II Радикално подобряване на равнището на обучение и професионални умения, с цел формирането на адаптивна, квалифицирана и предприемчива работна сила III Обновяване на материалните активи на бизнеса, особено на бизнес инфраструктурата и съхраняване на природните ценности в региона	I.1 Подобряване конкурентноспособността на съществуващите фирми чрез подпомагането им да намаляват загубите на материали, енергия, транспорт и на разходите за използване на ресурсите чрез трансфер на опит и нови технологии I.2 Подобряване на маркетинговата компетентност на съществуващите фирми с цел повишаване на продажбите както за експорт така и за страната I.3 Повишаване на темпа на създаване и дела на оцеляване на нови и съществуващи малки фирми II.1 Повишаване на качеството на обучение, включително за комплексно подобряване дейността на фирмите и на поддържащата инфраструктура и по-специално в училищата, специализирани в земеделието, хранителната и текстилната индустрии и строителството, както за работещи, така и за безработни II.2 Осигуряване на обучение както за безработни, така и за работещи, с цел насърчаване на предприемчивостта чрез самонаемане и стартиране на нов бизнес II.3 Да се подобри качеството на живот и образователните стандарти за малцинствата, за дълготрайно безработните, социално изолираните и маргинализирани групи чрез осигуряване на обучение, което ги подпомага да се интегрират в работната сила III.1 Подобряване осигуреността с базови комунални активи (телефонни линии, вода, пре-чиствателни станции за отпадъчната вода, особено водоснабдяването за области Враца и Монтана, за подкрепа на бизнеса по преработка на храни, услуги и туризъм

Югозападен район

По отношение на икономическото развитие това е най-развитият район в страната с най-висок дял в БВП. Специализацията на първичния сектор включва зърнени култури, производство на ранни зеленчуци и тютюн. В южните части водещо е горското стопанство. Промислените отрасли включват производство на желязо и стомана, въгледобив, производство на брикети, енергетика (производство и пренос на електроенергия), пренос на вода и природен газ. Вторичния сектор се специализира в машиностроенето, хранителна, обувна промишленост и конфекция. Благодарение на значителния общ и икономически потенциал ЮЦР е най-атраaktivният район за инвестиции. Той дава най-голямата добавена стойност в сектора на услугите от шестте района с водещи отрасли търговията, транспорта и туризма. Финансовия сектор е добре развит с 49% от заетите в бранша. Нивото на активност е най-високо за страната с най-много заети в търговията и най-малко – в селското стопанство. Наличието на столицата София предопределя по-големите възможности на района за развитие. Значителни импулси се очакват и чрез трансграничното сътрудничество (с Македония, Гърция, в бъдеще и Югославия).

На този фон проблемните райони са сравнително малко- райони с високо ниво на екологично замърсяване и някои периферни части.

ВИЗИЯ

Проспериращ район, в който развитието ще се изгражда върху сравнителните предимства, ще се споделя от всички хора и ще е съобразено с опазване на околната среда.

ЦЕЛИ	ПРИОРИТЕТИ
I Осигуряване на благоприятни условия за местни и чужди инвестиции в сектори със сравнителна преднина и насърчаване на местната стопанска инициатива. II Модернизация на производствената и дистрибуторна система в първичния сектор и съживяване на селските общности III Повишаване на заетостта и пригодността чрез активна политика на пазара на труда и подобряване на социалните услуги IV Осигуряване на ефективна инфраструктура и енергийна мрежа и се подобрят характеристиките на населените места за да се осигурят услуги за населението и производствени дейности на разумни цени V Въвеждане на международни стандарти за качество и управление на околната среда, да се намали здравния риск и се осигури устойчиво използване на природните ресурси.	I.1 Оптимизиране и разширяване на местната производствена система I.2 Отваряне на местната производствена система II.1 Насърчаване на конкурентноспособното производство и благоприятни пазарни условия за първичния сектор II.2 Повишаване на жизнения стандарт и осигуряване на устойчивото развитие на селските общности III.1 Повишаване на човешкия потенциал и постигане на съответствие между търсене и предлагане в съответствие с предизвикателствата на информационното общество III.2 Целенасочена териториална политика за преодоляване на вътрешнорегионалните различия в услугите свързани с качеството на живот IV.1 Ускорено изграждане на транспортната мрежа като елемент от Пан-европейските коридори, отваряне на някои ГКПП и изграждане на вторичната транспортна мрежа IV.2 Изграждане и рехабилитация на водоснабдителната и канализационна мрежа и водни пречиствателни станции IV.3 Усъвършенстване на ефективността в производството, разпределението и потреблението на енергия IV.4 Подобряване на характеристиките на благоустроената среда V.1 Превантивна политика за намаляване на замърсяванията и загубите на енергия и вода V.2 Целенасочени териториални действия за околната среда V.3 Институционално изграждане, мониторинг и запознаване обществеността с въпросите на околната среда

Южен централен район

Географското местоположение, силната икономическа основа и благоприятна демографска структура са основните преимущества на района. Специализацията на

първичния сектор включва отглеждането на лозя и зеленчуци, етерични култури, тютюн. Горското стопанство е водещо в Родопите. Водещи промишлености са енергетиката, цветни метали, въгледобив, производство на брикети. Вторичния сектор включва добив и обработка на метали, машиностроене и производство на оборудване, хранителна и химическа промишленост. Туризма (планински, балнолечебен) и транспорта са водещи в третичния сектор, следвани от добре развитата образователна и здравна инфраструктура. Въпреки централното разположение на района транспортната инфраструктура е неравномерно развита. ЮЦР се отличава с разнообразен потенциал за развитие, но и с голям брой слабо развити селски райони и райони в индустриален упадък, особено в Родопската част. Основни пречки в развитието са високата безработица и интензивните миграционни потоци към други райони и съседни страни, както и екологичното замърсяване (в района на Стара Загора и р.Марица).

ВИЗИЯ Вместо изоставащ -изпреварващ в развитието си район със възстановена инфраструктура и разумно експлоатирани богати природни ресурси

ЦЕЛИ	ПРИОРИТЕТИ
I Развитие на високо качество на жизнената среда и осигуряване на благоприятни условия за живот във всички населени места в района.	I.1 Поддържане развитието на човешките ресурси I.2 Подобряване на социалната инфраструктура
II Развитие на модерно и екологично земеделие, използване на конкурентните предимства на района и подобряване на качеството на живот в селските области.	II.1 Поддържане на земеделската дейност и устойчиво развитие на селските райони II.2 Развитие на конкурентноспособни земеделски продукти
III Развитие на динамични и конкурентноспособни индустриални сектори, базирани на предприятия, работещи в съответствие с пазарните принципи и способни да поддържат устойчиво ниво на растеж.	III.1 Поддържане на бизнеса, по-специално МСП III.2 Ефикасна помощ за съществуващите и новостартиращи МСП, особено когато произвеждат висококачествени и конкурентни продукти, подтиквайки ги да приемат международните стандарти
IV Разширяване на гамата от експортно ориентирани туристически услуги	IV.1 Капитализиране на конкурентните предимства на района IV.2 Създаване на специализиран туристически пазар

ЮГОИЗТОЧЕН РАЙОН

Разнообразните естествени ресурси предопределят развитието на селско стопанство и туризъм. Регионалната специализация включва зърнени култури и многогодишни растения (лозя и зеленчуци). Вторичният сектор се отличава с нефтопреработвателна индустрия (петролната рафинерия в Бургас е с най-големия капацитет в югоизточна Европа) и електронно машиностроене. Водещи третични сектори са транспорта (морски, въздушен и земен) и туризма. Специфична черта на района е неравномерното разпределение както на населението, така и на индустриалния капацитет, което причинява интензивни миграционни потоци. В резултат на сравнително по-добрата възрастова и полова структура районът запазва през последните години най-висок естествен прираст за страната. Структурата на заетостта е разнообразна с ниво на средногодишни заплати на второ място сред шестте района. Бургас и неговата

околност са сред екологичните "горещи точки" на страната. В ЮИР съществуват ясни акценти и импулси за развитие; в момента той играе и ще продължава да развива функциите си по отношение на коридор №8. Все още неизползван е потенциала за трансгранично сътрудничество с Турция.

ВИЗИЯ

Постигане на високо ниво на икономическо развитие за всички членове на обществото, на основата на нови и високи технологии, развитието на туризма и устойчивото използване на природните ресурси за осигуряване на високо качество на живот и отваряне на региона към други Европейски региони и останалия свят.

ЦЕЛИ:	ПРИОРИТЕТИ
I Подобряване на условията за живот на всички социални групи и развитие на човешките ресурси за отговаряне на изискванията на пазарната икономика	I.1 Създаване на заетост за всички членове на обществото I.2 Приспособяване към изискванията на пазара на труда I.3 Подобряване състоянието на околната среда
II Намаляване на вътрешно регионалните различия чрез подобряване на качеството на живот	II.1 Възстановяване на пътната мрежа за създаване на условия за развитие на бизнеса и повишаване на достъпността на районите II.2 Осигуряване на достатъчно и добра по качество вода за населението на региона II.3 Подобряване на енергийната ефективност
III Използване на нови и високи технологии във фирмите като основен фактор за подобряване на съществуващите пазарни позиции, отваряне към нови пазари и създаване на нови работни места	(III-IV).1 Ускоряване на развитието и икономическия ръст на МСП в конкурентна пазарна среда
IV Създаване на условия за активно пазарно присъствие на диверсифициран туристически продукт на вътрешния и международния пазар.	
V Съживяване на селските райони чрез диверсификация на икономиката, подобряване на качеството на инфраструктурата и защита на селската природа.	V.1 Поощряване на развитието на селските райони
VI Развитие на селскостопанското производство по начин, който ще увеличи заетостта в отрасъла и ще го приспособи му към изискванията на отворената икономика	VI.1 Подобряване на конкурентоспособността на селското стопанство

СЕВЕРОИЗТОЧЕН РАЙОН

Главното преимущество на района е силно развитото селско стопанство. Благодарение на климата и обширни полета той е най-големият зърнопроизводителен район на страната. Основни вторични отрасли са производството на превозни средства (речни и морски съдове, пътнически и товарни вагони, камиони), машиностроене, химическа индустрия (химикали, гуми, пластмаси), хранителна промишленост. Добре развит транспорт (особено морски) и туризъм са водещи третични сектори. С достъпа до р.Дунав и Черно море районът играе важна свързваща роля между страната и Централна Азия и страните от Черноморския басейн. На фона на отрицателните демографски тенденции в национален мащаб възрастовата структура тук е сравнително благоприятна, а намаляването на населението по-слабо изразено. Нивата на заетост и безработица са около средните, а годишните заплати в земеделието – най-високи от шестте района. СИР има значителен потенциал за развитие, но също така и проблеми в голям

брой слабо развити селски райони и проблеми с нарушения екологичен баланс в резултат на концентрацията на химически предприятия (в района на Варна) и свлачищата край морския бряг.

ВИЗИЯ

Подобряване качеството на живот за всички хора в района посредством създаване на условия за икономически растеж и устойчиво развитие.

Да се стартира и да се постигне промяна в цялостния просперитет на района, като той се превърне в място, където всички хора и общности имат равен достъп до възможности и ресурси и до качество на живот, основаващо се на устойчивото развитие на неговата икономика и околната среда.

ЦЕЛИ	ПРИОРИТЕТИ
I Икономически растеж, конкурентноспособна икономика и устойчиво развитие на района посредством балансирано развитие във всички негови области II Развитие на конкурентноспособен и модерен селскостопански сектор с осигуряване на балансирано и устойчиво развитие на селските райони III Рационално използване на природните ресурси, опазване на защитените територии и качеството на околната среда в съответствие със стандартите на ЕС IV Развитие на модерна техническа инфраструктура в съответствие с международните и ЕС стандарти, за да се удовлетворят изискванията за конкурентноспособен бизнес V Развитие на човешките ресурси с равни възможности за достъп до образование, заетост и здравни заведения, гарантиращи високо качество на живот	I.1 Повишаване на бизнес конкурентноспособността и технологично обновяване на регионалната икономика I.2 Развитие на трансгранично сътрудничество и развитие на Черноморско икономическо сътрудничество (ЧИС) I.3 Развитие и подкрепа на МСП и микро-бизнеси II.1 Преориентация, реструктуриране на селското стопанство и повишаване на конкурентноспособността в съответствие със стандартите и пазарите на ЕС II.2 Подобряване на селскостопанската инфраструктура и тази в селските райони II.3 Устойчиво развитие на селските райони III.1 Подобряване на качеството на живота и осигуряване на устойчива околна среда в съответствие със стандартите на ЕС IV.1 Развитие на местна/общинска транспортна инфраструктура и довеждаща транспортна инфраструктура към Европейските коридори IV.2 Осигуряване на водоснабдяване, канализация и управление на отпадъците за всички населени места IV.3 Повишаване на енергийната ефективност при производството и потреблението на енергия IV.4 Развитие на телекомуникациите, обслужващи бизнеса и подобряване на качеството на живот V.1 Активизиране на пазара на работната сила и стабилен растеж на заетостта посредством стимулиране на предприемаческите инициативи и развитие на МСП както в традиционните, така и в High Tech дейности V.2 Развитие и модернизиране на образователния и научен потенциал чрез прилагане на нови технологии. V.3 Насърчаване на продължаващо обучение и развитие на уменията на работната сила и особено на малцинствените и маргинализирани групи. Създаване на възможности за трудова реализация на безработни хора (от рискови групи).

СЕВЕРЕН ЦЕНТРАЛЕН РАЙОН

Благоприятният климат и плодородни почви способстват специализацията на района в отглеждането на зърнени култури и многогодишни растения и определят водещата му роля в производството на зеленчуци и вино. Вторичният сектор включва добив и обработка на метали, машиностроене и производство на оборудване, химическа промишленост (синтетични влакна, гуми, пластмаса) с фокус върху хранителната и текстилна промишленост. Водещ третичен сектор е транспортът благодарение на удобния релеф и географско местоположение. Подобно на СЗ район СЦ е с най-застаряващото население в страната, значителен спад и влошаващ се демографски баланс. Заетостта като цяло е висока в индустрията, но средната годишна заплата е най-ниска между шестте района. СЦР е между районите, от които се очакват сериозни импулси за развитие (3 района за растеж и развитие- Русе, Плевен и В.Търново- Г.Оряховица, малък брой слабо развити селски райони, възможности за трансгранично сътрудничество) и изпъква като района с най-малки вътрешно-регионални различия. Специфична черта е, че районът притежава най-балансираната мрежа от населени места в страната.

ВИЗИЯ

Северният централен планов район да се развие като регион, в който икономическото, екологично и социално добруване на населението се подобрява бързо и устойчиво до ниво, близко до това на средноразвити региони на Европейския Съюз.

ЦЕЛИ	ПРИОРИТЕТИ
I Да се постигне растеж в ключови и перспективни икономически сектори на региона с потенциал, с цел радикално подобряване на конкурентноспособността им	I.1 Подобряване конкурентно способността и екологичното състояние на съществуващи те фирми чрез подпомагането им да намаля-ват загубите на материали, енергия, транс-спорт и на разходите за използване на ресурсите I.2 Преодоляване на структурните слабости в дейността на фирмите и в частност, ограничените пазарни хоризонти, ниската степен на квалификация и знания I.3 Повишаване на продажбите на стоки и услуги от региона, както за експорт така и за местни пазари I.4 Подобряване способността на съществуващите фирми да обновят продуктите и технологиите и/или за коопериране и въвеждане на високотехнологични бизнес дейности
II Радикално подобряване на професионалното образование и обучение и на уменията на работната сила	II.1 Повишаване на качеството на обучение, включително за комплексно подобряване дейността на фирмите и на поддържащата инфраструктура II.2 Осигуряване на обучение на безработни младежи над 30г. за професионални и предприемачески умения, които ще повишат шансовете им да намерят работа II.3 Осигуряване на обучение както за безработни, така и за работещи, с цел насърчаване на предприемчивостта чрез самонаемане и стартиране на нов бизнес II.4 Осигуряване на обучение за дълготрайно безработни и други социално изолирани групи да им помогне да открият нови възможности за работа
III Развитие на бизнес-инфраструктура и съхраняване на околната среда	III.1 Да се подобри комуникационната система чрез подобряване осигуреността с телефонни линии и насърчаване фирмите да прилагат модерни информационни технологии вкл. ползването на Internet.

7. ОСИГУРЯВАНЕ НА РЕГИОНАЛНАТА ПОЛИТИКА В БЪЛГАРИЯ

А Институционална организация на системата за регионално развитие

Институционалната организация на регионалното развитие на национално и областно ниво включва функционирането на органите на изпълнителна власт – Министерски съвет, министерствата, областните управители и областните администрации и други органи, приоритетно ангажирани с провеждането на политиката за регионално развитие. Паралелно с тях са създадени и функционират определени консултантско – съветателни органи /регламентирани в ЗРР/ като **Съвет за регионално развитие и областни съвети за регионално развитие**. С помощта на тези консултативни звена се осъществяват процедурите по изработването и прилагането на НППР и на областните планове.

Съгласно закона **Министерският съвет /МС/** формира, разработва и осъществява държавната политика по регионално развитие, той осигурява ѝ общото ѝ ръководство, управление и координация. МС приема НППР и годишния доклад за изпълнението му, както и създава нормативните и организационните условия и предпоставки за осъществяване на това развитие и за реалното функциониране на съответните изпълнителни органи и консултативни звена. В тази си дейност МС се подпомага от съответната администрация. Водеща роля в това отношение имат Дирекциите **"Регионална координация"**, **"Обществени поръчки"** и **"Икономическа политика"** които подпомагат дейността на Министерския съвет и на Съвета за регионално развитие. От тях се изисква те активно и ефективно да участват в процеса на съгласуване, реализация и контрол на националния и областните планове за регионално развитие при активен диалог и взаимодействие с администрацията на Министерството на регионалното развитие и благоустройството, Министерството на финансите и с областните администрации.

Към МС е създаден консултативно съветателен орган Съвет за регионално развитие, който основно съгласува НППР, годишния доклад за изпълнението му и координира дейностите с регионален характер на министерствата и ведомствата. Дейността на съвета се урежда с Правилник приет от МС. Председател на съвета е Министър на регионалното развитие и благоустройството, а членовете са съответните министри, поименно посочени в закона. Дейността на председателя на съвета се регламентира с правилник. В помощ на съвета се създават и функционират и постоянни и временни комисии и работни групи с участието на широк кръг министри, специалисти и експерти.

Важно звено на институционалната организация на национално ниво е **Министерството на регионалното развитие и благоустройството /МРРБ/**. Министерството в лицето на **Министър на РРБ** основно провежда политиката за регионално развитие, като той организира изработването, прилагането и контрола по изпълнението на НППР и го внася за приемане в МС след съгласуване със Съвета за регионално развитие. За изпълнение на възложените задачи в рамките на МРРБ основно отговаря Главната дирекция **"Регионална политика"** и **нейните регионални звена**, както и други структурни звена, чиято дейност е свързана с регионалното развитие. **Върховният експертен съвет**, който е специализиран орган осъществява дейността по експертизата и оценката на разработките по регионално развитие.

Ключово значение за реализиране на политиката за регионално развитие и за използване на средствата от предприсъединителните фондове / в последствие след присъединяването на страната към ЕС и от структурните фондове/ има **Министерството на**

финансите. Освен неговите преки компетенции по съставянето и изпълнението на бюджета на страната, към него са създадени структури за канализиране, финансово управление и контрол на помощта, предоставяна от ЕС, както и централно звено за финансиране и договаряне на проектите за институционално развитие, като осъществява и надзор върху всички останали. То организира търговете, осъществява договаряне и разплащания по тях. Към **МРРБ** съществуват структури по изпълнението на ИСПА, Фар-трансгранично сътрудничество, Фар – икономическо и социално сближаване, работната група 21 по преговорите за присъединяването.

Съгласно утвърдената структура на НПР, министерствата и ведомствата участват в разработването на съответната **секторна стратегия и оперативните програми за изпълнение на стратегическите приоритети, както и за изработването на НППР**. Координацията по отношение на изработването на НППР се извършва чрез процедурите предвидени в закона, или чрез посочените органи на нивото на МС.

Основен извод за изградената институционална организация за провеждане на **политиката за регионално развитие на национално равнище** е, че основен и водещ орган за регионално развитие е Министерството на регионалното развитие и благоустройството, а цялостната междуведомствена координация се провежда от Съвета за регионално развитие и Министерството, всеки в обхвата на своите правомощия.

С ПМС 145/2000 и Устройствения правилник на МРРБ се създаде институционалната основа на районите за планиране. Така те се превръщат във важно териториално равнище за планиране, програмиране и мониторинг на политиката за регионално развитие. В тях са формирани **Комисии за икономическо и социално сближаване /КИСС/**, които имат функции по одобряването на плановете и програмите, предварителната селекция на проектите, мониторинг и координация на политиката на регионално развитие в района. Членове на Комисията са представители на централни ведомства, всички областни управители в района, представители на частния бизнес и неправителствените организации, физически лица /по покана на областния управител/.

Дейността на комисиите се подпомага от **териториалните бюра на МРРБ**, които изпълняват функциите на секретариат, разработват стратегиите и оперативните програми за региона, осъществяват дейност по мониторинга и координация. Административният капацитет на КИСС на териториалте бюра на МРРБ е количествено и качествено ограничен, което е сериозна пречка за ефективното функциониране на тази важна съставна част от планирането и програмирането на регионалното развитие.

На равнището на областите институционалната организация на звената осъществяващи политиката на регионално развитие включва **Областните управители, специализираните структури към областните администрации и областните съвети по регионално развитие**.

На областно ниво основната отговорност по провеждане на регионалната политика и съгласуване на националните и местните интереси е на областния управител. Той провежда държавната политика в областта, организира разработването и изпълнението на областни стратегии и планове, представя областния план за развитие и годишния отчет за неговото изпълнение на Министъра на МРРБ. В съответствие с изискванията на закона в съответните областни администрации съществуват структури /звена/ по регионално развитие, които подпомагат областният управител в изпълнение на неговите функции. Задачата на тези звена е да обобщава постъпилите предложения и инвестиционни намерения на общините в частта им регионално и междуобщинско развитие и да ги систематизират с оглед изведените цели, приоритети и мерки за областно развитие. За подпомагане дейността на областния управител в сферата на регионалната политика се създава и функционира областен съвет за регионално

развитие. Тези съвети са консултативно съвещателни органи. Дейността на съвета се урежда с Правилник приет от МС. Председател на съвета е областният управител, а членове кметовете на общини и по 1 представител от състава на общинския съвет на всяка община. Областният съвет изпълнява редица важни задачи с провеждането на политиката за регионално развитие на областта, като изразява становище по доклада на Областният управител за ОПРР и по годишния доклад за изпълнението на този план. Този съвет оценява инициативите на общините, регионалните агенции, гражданските сдружения и не правителствените организации свързани с регионалното развитие и обсъжда изработените планове за районите за планиране. В неговите задължения влиза и периодичното разглеждане на дейността по съставянето на ОПРР.

Със Закона за регионалното развитие чувствително се завишиха компетенциите на областния управител при изработването, общественото обсъждане и изпълнението на Областния план за регионално развитие. Също така при необходимост за осъществяване на дейности по регионално развитие с над областно значение и обхват областният управител може да сключва споразумение за асоцииране с други области.

Конкретният извод за **институционалната организация на регионално равнище** е, че тя функционира със значими затруднения главно поради неяснотите относно нейната организация на работа и ограничения и научен и административен капацитет. Ограничения съществуват и по отношение финансовото и ресурсното осигуряване на дейността на обласото място и организация на работа

На местно равнище преки участници в провеждането на политиката за регионално развитие са кметовете на общините и екипите, работещи по местното развитие. Броят им в отделните общини е различен и зависи от структурирането на общинската администрация.

Участието на неправителствения и частния сектор в политиката на регионалното развитие е все още ограничено, главно то се отнася до консултативната им роля в разработването, обсъждането, реализацията и актуализацията на НППР, липсва обаче ясна регламентация за това. Практически това участие следва да се осъществи главно чрез:

- участието на НСОРБ в работата на Съвета за регионално развитие; Законът за регионалното развитие допуска и участие в Съвета за регионално развитие и на други представители на неправителствения сектор;
- участието в работата на областните съвети за регионално развитие на ивлечени представители на неправителствения сектор - Българската асоциация на агенциите за регионално развитие (БАРДА), регионалните сдружения на общините, регионалните звена на Българската търговско-промишлена камара, на БСК и др.;
- участието на неправителствените организации и научните институции в обсъждането на проекта на НППР чрез специализирания състав на Върховния експертен съвет към МРРБ;
- ангажирането на регионалните агенции, научни институции, браншови камари и частни фирми и др. в процеса на разработване на 7-годишния план и актуализация на годишните задачи в областните планове за развитие.

Законът за регионалното развитие предвижда приемането на годишен доклад за изпълнение на националния план за регионално развитие. Макар че законът не определя структурата и съдържанието на доклада се предполага, че той би следвало да направи и оценка за управлението на плана, състоянието на отделните органи за управление на плана, проблемите, свързани с административния капацитет и на взаимодействието на отделните институции. Доколкото такъв доклад досега не е приеман към настоящия момент липсва официално приета от правителството оценка за ефективността на създадената институционална организация. Измененията и допълненията на плана, утвърдени през 2001 г. не

предвиждаха никакви промени в частта на управлението на плана и на регионалното развитие изобщо.

Би могло да се приеме, че такава роля играят документите, представени от името на правителството, изготвени във връзка с преговорите с ЕК по глава 21 *“Регионална политика и координация на структурните инструменти”* макар че те засягат в по-голяма степен подготовката на страната за ползване на предприсъединителните инструменти и структурните фондове, отколкото управлението на регионалното развитие в страната.

Така изградената институционална организация за провеждане на политиката за регионално развитие е изградена на основата на пирамидална структура, в рамките на която протича двустранния процес на планиране и програмиране. Като важен резултат от анализа се очертава постановката, че тази организация е по-скоро ориентирана към разкриване и решаване на конкретни проблеми, които често пъти не са обвързани и насочени към общата политика на регионалното развитие. Сама по себе тази институционална организация се базира на сега действащите и функциониращи административни структури, вследствие на което е обременена с редица слабости, част от които могат да се формулират като:

Първо - Основните структури на централната изпълнителна власт, ангажирани във формирането и провеждането на политиката по регионално развитие на национално и регионално равнище /главно в състава на МС, МРРБ, областните управители и областна администрация/ функционират неефективно и нерационално. Така например дирекциите на Министерски съвет са изцяло изключени от работата на Съвета за регионално развитие, което обезсмисля определянето му като съвет към Министерския съвет. От друга страна МРРБ има неустойчива структура поради честите промени в политическата конфигурация, които също се отразяват върху управлението на регионалното развитие. По същество между тях не се осъществява активна и ефикасна координация, тяхната дейност е по-скоро едностранна и не е ориентирана към изискванията за комплексност и профилираност, което е характерно за самото регионално развитие. Създадените и функциониращи структури реализиращи политиката на регионалното развитие са с нисък научен и административен капацитет и не могат да изпълняват пълноценно функциите си. До голяма степен те са с ограничен по количество и качество кадрови ресурс и с ограничени умения за прилагане на модерните принципи на програмирането и планирането, изисквания които произтичат от работата с предприсъединителните и структурните фондове на ЕС. Оценката за регионалните структури е още по-контрастна. Констатацията, която се очертава в резултат от анализа е, че създаването по закон или организационен път нови институционални структури или предоставянето на нови функции на съществуващи и функциониращи такива по принцип не решава проблема с ниския административен капацитет на структурните звена. Този фактически дефицит реалистично не може да се преодолее в кратък срок.

Второ - Понастоящем не са създадени действени механизми на взаимодействие между изпълнителните и консултативно-съвещателните органи по регионално развитие на национално и регионално равнище. Това се отнася до взаимодействието между органите за междуведомствена координация /в случая това са Съветът за регионално развитие към МС и МРРБ на национално ниво и областния управител и областния съвет за регионално развитие на регионално/. Поради затрудненото взаимно съгласуване, тромава координация, ограничения свързани с подготовката на основните материали /поради недостатъчния административен капацитет/ се забавя процеса на планиране и програмиране и неспазване на сроковете при разработването, реализацията и оценката на съответните планови документи. Създаването на определено експертно, разработващо и координационно звено, което да поеме

осъществяването на дейностите по изготвянето и прилагането на плановете за регионално развитие преди тяхното одобряване може да спомогне за оптимизиране на процеса.

Трето - Все още в **институционалното решаване на проблемите на регионалното развитие приоритет се дава на административния подход**, това се проявява чрез изявеното застъпване на административната координация между съществуващите административни изпълнителни звена. Не ефикасното прилагане на принципа за партньорство и стесняването на кръга от лицата, вземащи основните решения и определящи вида и съдържанието на създадените крайните продукти - стратегия, програми и планове за регионално развитие е силно застъпено. Едно отваряне на тази дейност и засилването на публичността и прозрачността ѝ до голяма степен изисква по широко и разнообразно представяне на неправителствения сектор, частния бизнес и обществеността, както и широко застъпване на неформалните контакти и прилагането на различни форми на обществено допитване и обсъждане.

Четвърто - **Силно влияние при провеждането на целево ориентирана и ресурсно обезпечена политика на регионално развитие все още играе секторния /отрасловия/ подход**, който е доминиращ и до голяма степен принизява значението регионалния аспект /разрез/. Също така отчитането на специфичните регионални различия и необходимостта от конкретни инструменти и механизми за решаване на важни за дадена територия регионални проблеми са слабо застъпени и то главно за сметка на прилагането на общите икономически подходи и финансово-икономически лостове. Сериозна слабост е и факта, че процесът на стратегическо и дългосрочно планиране на развитието е все още кампаниен, епизодичен и несистемен. Липсва сериозна нагласа за перманентно и целенасочено създаване и реализиране на национална стратегия, областни стратегии, програми и планове в тази посока. Реална последица от изявата на тези тенденции е споменатия остър дефицит, свързан с ниския административен и научен капацитет, както и липсата на адекватни звена и структури по регионално и местно развитие в отделните администрации - областни и общински.

Пето - **Участието на местните власти** при изработването и прилагането на стратегията за регионално развитие е особено важно и съществено. Липсва каквато и да било регламентация за отговорностите на институциите на общинско ниво. Общините са включени в процеса индиректно чрез участието на техни представители в Областните съвети за регионално развитие. Сравнителният анализ показва, че българските общини, в сравнение с общините в повечето европейски страни имат по-широка свобода за действие в стопанската сфера и са по-големи по територия и население. Това са много благоприятни предпоставки за разширяване на правомощията им в областта на регионалното развитие и за увеличаване на възможностите им при финансиране и съфинансиране на проекти (местно развитие). Остро се усеща липсата на орган на общинско ниво, което да подпомага бизнеса и да координира дейността по местното и регионалното развитие. Важно е да се отбележи, че от активния диалог и партньорство между областта и съставните общини /между областния управител и местните власти/ до голяма степен зависи правилното и навременно поставяне на съответните искания пред централната власт, а от друга страна местните предложения допълват и обогатяват самата областна стратегия. Ето защо особено важна е ролята на областния управител да бъде пряк посредник между държавата и общините. В тази посока той следва да спомага за:

- активизиране на общините и тяхното насочване към междуобщинско сътрудничество и търсене на взаимноизгодни контакти с частния бизнес;

- стимулиране на общините към активно участие при създаване на областните и общински стратегии, програми и планове за развитие и реализацията на общи инвестиционни проекти на територията;

- съдействие и поощряване развитието на местната инициатива и партньорство с всички заинтересовани органи и лица на територията;

- подпомагане на общините, юридическите и физическите лица на територията на областта в сферата на информационното, кадастралното и документалното осигуряване и при развитие то на нови, активни форми и системи на обучение;

- подпомагане на международното сътрудничество и партньорство с организации и местни власти, на трансграничното сътрудничество и изграждане на мрежи от донори, лобиране пред международни организации и участие в предприсъединителния процес за ЕС;

- съдействие на общините, органите и организациите при предоставяне на разнообразни и качествени услуги

Шесто - Особено важно е да се отбележи, че **проблемът за институционалното осигуряване на регионалното развитие и на административния капацитет** следва да се разглежда в неразривна връзка с проблемите за **информационното осигуряване на процеса, системата за финансиране и управление на привлечения финансов ресурс за реализиране на стратегията и плановете за регионално развитие, както и системата за мониторинг и контрол.**

Важен извод който се налага от направения анализ и оценка е, че **нормативното, функционалното, институционалното, техническото, технологическото и ресурсното осигуряване на регионалното развитие е комплексен и обхванен проблем и неговото решаване следва да се търси в рамката на общодържавната политика и стратегия за развитие на тази сфера.**

Виждания за перспективно усъвършенстване на институционалната организация на НСРР

Като една от целите на стратегията да се включи следната цел:

“Изграждане и/или развитие на институциите за управление на регионалното развитие и подобряване на междуведомствената координация”

Подцели и задачи:

1. *Изграждане на механизъм за ясно разграничаване на управлението на предприсъединителните инструменти и бъдещите структурни фондове от формирането и управлението на политиката на регионално развитие в страната;*

2. *Разработване на модел за съчетаване на централизирания и децентрализирания подход при управлението на регионалното развитие*

3. *Засилване на ролята на областните управители в управлението на регионалното развитие.* Конституцията в чл. 142 определя областта като административно-териториална единица за провеждане на регионална политика, за осъществяване на държавно управление по места и за осигуряване на съответствие между националните и местните интереси. Независимо от факта, че в настоящия момент областният управител не играе тази роля това следва да бъде стратегическо направление. Стратегията следва да отчита тенденцията към регионализация и очакването, че в средносрочен план ще се въведе самоуправление на областно ниво. **Създаването на областно самоуправление е начинът областта да изпълни ефективно конституционното си предназначение – административно-териториална единица за осъществяване на регионална политика.**

4. *разширяване на възможностите и укрепване на капацитета на общините за местно развитие*

5. Повишаване на административния капацитет и подобряване на между-министерската координация на централно и местно ниво;

Предложения за развитие на функциите и компетенциите на органите

Органи за управление на регионалното развитие и основни функции:

- **Министерският съвет осъществява координация между органите на изпълнителната власт за реализация на Националната стратегия за регионално развитие на Република България. Наред с това е необходимо да се укрепи капацитета на администрацията на Министерски съвет в областта на регионалното развитие;**

- **Създаване на Национален съвет за регионално развитие е държавно-обществен консултативен орган, подпомагащ Министерския съвет при изпълнение на функциите и задачите му. В средносрочен план е необходима активно участие на специализираните дирекции от администрацията на Министерския съвет и активно участие на социално-икономическите партньори и местните власти;**

- Министърът на регионалното развитие и благоустройството осъществява управлението на Регионалната оперативна програма.

- Регионалният съвет за развитие е държавно-обществен консултативен орган за провеждане на политиката за регионално развитие, съобразно приоритетите на Националната стратегия за регионално развитие и Националния план за развитие.

- Регионални координационни звена на Министерството на регионалното развитие и благоустройството.

- Областният управител. При създаване на областно самоуправление областният управител като представител на държавата следва да играе още по-активна роля по координация на работата на органите на изпълнителната власт и техните администрации на територията на областта като работата по разработване и изпълнение на областни стратегии и програми а регионално развитие се разпредели с областните съвети;

- Областни съвети за развитие като държавно-обществени консултативни органи, подпомагащи областните управители в изпълнение на функциите и задачите им по този закон, както и по други нормативни актове, свързани с регионалното развитие.

- Кметът на общината – финансовата децентрализация предполага увеличаване на възможностите за участие на общините.

- Общинският съвет: ролята на общинският съвет регионалното (местното) развитие ще се увеличи след въвеждането на задължително изискване за приемане на общински план за развитие като стратегически документ, с който да се съобразяват всички останали дейности в общината.

Б. НОРМАТИВНА РАМКА НА ПОЛИТИКАТА ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ. СЪЗДАВАНЕ НА ЗАКОНИВИ ПРЕДПОСТАВКИ ЗА СЪЗДАВАНЕ НА НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЯ ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ И ЗА ПРОВЕЖВАНЕ НА ДЪРЖАВНАТА ПОЛИТИКА В ТАЗИ СФЕРА

Основният нормативен акт, уреждащ обществените отношения, свързани с провеждане на националната политика за регионално развитие е **Законът за регионалното развитие /ЗРР/**, приет през 1999 г. Претенциите на този закон са регламентирани на планирането, управлението и ресурсното осигуряване на регионалното развитие. В този нормативен акт, като основен планов инструмент за осъществяване на политиката за регионално развитие се посочва **Националният план за регионално развитие /НПРР/**. По силата на действащата правна

регламентация, НППР е съвкупност от инициативи за развитие на областите и общините в съответствие с целите на закона. Законодателят е постановил, че Националният план за регионално развитие съдържа: **принципите, целите и приоритетите на регионалното развитие на страната**;

1. районите за целенасочено въздействие: райони за растеж, райони за развитие, райони за трансгранично сътрудничество и развитие, райони със специфични проблеми и приоритети;

2. инструментите за постигане на целите на регионалното развитие;

3. инициативите за регионалното развитие;

4. конкретните проекти за регионално развитие, включително проекти с между областно значение, програми за изследвания, обучение, областни и общински информационни системи; проектите са главно за развитие на инфраструктурата, за икономическо развитие и откриване на нови работни места, както и за услуги, свързани с насърчаване реализацията на проектите;

5. необходимите ресурси за реализация на проектите за седемгодишния период, разпределени по години, области, общини, министерства и други ведомства и райони за целенасочено въздействие.

Указано е, че за районите със специфични проблеми и приоритети може да се разработват национални програми, които се включват в Националния план за регионално развитие.

Времевият хоризонт на Националния план за регионално развитие, по силата на ЗРР е **седемгодишен**, като се правят и разбивки по години.

В закона, мимоходом е отбелязано, че НППР се съгласува с Националния план за икономическо развитие /НПИР/. В допълнителните разпоредби на ЗРР, **Националният план за икономическо развитие е определен като съвкупност от секторни и регионални програми, основани на анализ на цялостното развитие на страната и обща стратегия за развитие**. Регламентира се, че планът се разработва по ред, определен от Министерския съвет, в съответствие с договореностите с Европейския съюз и във връзка със Специалната подготвителна програма за структурните фондове в Република България.

От краткия преглед на законовата уредба в областта на регионалното развитие може да се изведе и следния **основен извод** по отношение възможността за провеждане на ефективна политика на регионално развитие и за създаване на **НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЯ ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ /НСРР/**. В нашето законодателство понастоящем липсва нормативен акт, в който да се споменава този планов документ. По тази причина не можем да дадем отговор на редица важни въпроси, а именно:

1. какъв вид документ е НСРР;

2. какво е съдържанието на този документ;

3. какво е действието на Стратегията във времето, в пространството и по отношение на различните видове правни субекти;

4. какви задължения произтичат от Стратегията и за кого;

5. какво е мястото на Стратегията в системата от планови документи и взаимоотношението ѝ с другите планове и стратегии /например НППР, НСРР, НКУС и др./;

6. каква е процедурата по възлагане, изработване, съгласуване, одобряване, актуализиране, наблюдение и оценка за изпълнението на НСРР;

7. кой и как ще изпълнява стратегията и с какви финансови средства.

Очевидно, на тези и други въпроси следва да отговори нормативен акт със силата на закон. Това може да бъде или изменение и допълнение на ЗРР или изцяло нов закон, който да смени старата регламентация. Във всички случаи е необходимо извършване на някоя от възможните законодателни промени по следните причини:

- действащият ЗРР не е отговорил изчерпателно дори на всички въпроси, касаещи НППР. По отношение на НПР и взаимовръзката му с НППР също не е казано почти нищо. Не са нормативно свързани и дейностите по регионалното развитие с тези по устройство на територията, с развитието на местното и регионалното самоуправление и управление. Така са създадени условия за настъпване на хаос в планирането, който се изразява в появата на множество планови документи, които не са свързани помежду си, и в резултат определени държавни органи се опитват да установят порядък чрез подзаконовни актове или указания. Подобни управленски подходи не да носят положителен ефект, както вече доказва и практиката по прилагане на ЗРР;

- съществуващата нормативна регламентация на регионалното развитие е възприела много беден и еднообразен инструментариум по отношение на системата от планови документи. Възприети са предимно краткосрочни документи, което в момента изключва стратегически /по-обхватен и дълготраен/ подход при формиране и провеждане на политиката в областта на регионалното развитие.

Какви са пътищата за излизане от съществуващото положение? Като най-удачен вариант следва да се предложи изработване и приемане на нов закон за регионалното развитие. Практиката по прилагане на стария закон, както и промените, настъпили в националното и европейското законодателство налагат толкова радикални промени в действащия ЗРР, **че създаването на нова уредба става задължително. Новият закон** трябва да отговори на следните по-важни въпроси:

1. Какво представлява регионалното развитие и какви са неговите основни, принципи, цели и задачи;

2. Чрез каква система от документи се осъществява планирането в областта на регионалното развитие. Тук за предпочитане е да бъде възприет стратегически подход при осъществяване на планирането, основан на малък брой, но гъвкави по съдържание и начин на прилагане документи. За препоръчване е да се създадат следните примерни документи:

- Национална стратегия за регионално развитие;
- Регионални планове за развитие;
- Областни стратегии за развитие;
- Общински планове за развитие.

3. Материята, свързана с програмирането на регионалното развитие, а именно с оперативния документ, чрез който се реализират НСРР и регионалните планове за развитие. Чрез този документ ще бъде обвързано и синхронизирано определянето и изпълнението на дейностите в областта на регионалното развитие, финансирани със средства от държавния бюджет, предприєдинителните инструменти и в бъдеще - от Структурните фондове на Европейския съюз.

4. Управлението на регионалното развитие и по-специално дефиниране на правомощията и функциите на органите, отговорни за формирането и провеждането на политиката за регионално развитие, както и на взаимоотношенията между тях. Чрез тази регламентация трябва да се постигне синхрон и пълно взаимодействие, при ясно дефинирани права и отговорности на всички участници в процеса на планиране, програмиране и изпълнение на документите в областта на регионалното развитие.

5. Териториалните структури, в чиито граници се провежда политиката за регионално развитие, в които се децентрализира тази политика и се реализират стратегии, планове и програми в областта на регионалното развитие, икономическото и социалното сближаване.

6. Ресурсното осигуряване на регионалното развитие- по какви пътища постъпват финансовите средства за реализиране на предвижданията на стратегиите и плановете за регионално развитие и какви са механизмите за отпускане и за разпореждане с тези средства.

7. Оценка, контрол, осигуряване на информация и публичност на регионалното развитие - регламентация, уреждаща мониторинга и информационното обезпечаване на всички дейности, предмет на закона.

С цел създаване на достатъчно конкретна и ясна уредба на НСРР, новият закон трябва да засегне редица основни моменти, а именно:

1. **Правна природа и цел на Стратегията.** Необходимо е да се подчертае, че с Националната стратегия за регионално развитие се определят целите и приоритетите на регионалната политика на Република България, както и действията за тяхното постигане за определен период от време.

2. **Времевия хоризонт на НСРР-** удачно е тя да се разработва за минимален период от 14 години.

3. **Основните елементи от съдържанието на Националната стратегия за регионално развитие.** Примерно основните елементи на съдържанието и са:

- сравнителен анализ на икономическото и социалното състояние на териториалните структури, в които се реализира стратегията /сега това са районите за планиране/;
- приоритетите за регионално развитие и специфичните цели, които трябва да бъдат постигнати;
- организацията и дейността на компетентните органи за постигане на целите на стратегията;
- механизмите и инструментите на нейното управление и реализация;
- необходимите действия по наблюдението, оценката и актуализацията на стратегията.

4. Документите, в съответствие с които се изработва Националната стратегия за регионално развитие. Това следва да са най-малко:

- стратегиите и плановете, приети на национално и секторно ниво, съдържащи предвиждания за бъдещото социално-икономическо развитие на страната;
- Националната комплексна устроителна схема.

5. Основните норми, постановяващи реда и условията за възлагане, изработване, съгласуване, одобряване, прилагане, актуализиране, оценка и контрол за изпълнение на НСРР. В закона е достатъчно да се укаже, кой и по предложение на кого се одобрява Стратегията, както и кога тя влиза в сила. За останалите въпроси законът е най- удачно да препрати към наредба на Министерския съвет, с която подробно да се уредят структурата, съдържанието, реда и условията за изготвяне, съгласуване, приемане, актуализиране и изпълнение на всички стратегии и плановете.

Имайки предвид всичко изложено дотук, можем да формираме в синтезиран вид **извода, че понастоящем няма правна основа за изработване на НСРР.** Законната рамка следва да се базира на ясно определен и конкретно дефиниран модел и концепция за регионалното развитие и за териториалната организация и управление на държавата. Това реално очертава основата, от която да се пристъпи към създаване и приемане на нов Закон за регионалното развитие, както и на наредба на Министерския съвет за структурата, съдържанието, реда и условията за изготвяне, съгласуване, приемане, актуализиране и изпълнение на стратегиите и плановете по ЗРР.

В. МОНИТОРИНГ /НАБЛЮДЕНИЕ, КОНТРОЛ И ОЦЕНКА/, ОСИГУРЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ И ПУБЛИЧНОСТ НА ПОЛИТИКАТА ЗА РЕГИОНАЛНО РАЗВИТИЕ

Проблемите на мониторинга включват комплекс от дейности, свързани с наблюдението, контрола и оценката на политиката на регионално развитие и за изпълнение на НСРР. Веднага трябва да се направи едно уточнение - дейностите по мониторинга следва да бъдат приоритетно насочени върху изпълнението на оперативния документ /примерно - оперативната програма/ по прилагане на НСРР, а не толкова на самата стратегия. Това следва от идеята, че оперативният документ ще конкретизира действията на компетентните органи по прилагане на НСРР. Естествено, посочените дейности следва да получат своята законова регламентация, която липсва понастоящем в ЗРР.

Мониторингът на НСРР следва да е насочен главно към установяване на степента на *регионалната* ефективност и законосъобразност на изпълнение на стратегията, както и на използваните за това ресурси, с помощта на априорно определени индикатори. По тази причина, самата дейност, а и бъдещата нормативна уредба трябва да обхващат следните етапи:

1. Определяне на индикаторите за мониторинг /критериите за целесъобразността, ефективността и законосъобразността на действията по изпълнение на НСРР/, както и на органите, които са компетентни да определят тези критерии;
2. Създаване на система за събиране на достоверна информация /финансова, статистическа и т.н./ по изпълнение на индикаторите за мониторинг;
3. Създаване и функциониране на система от органи, които извършват мониторинга;
4. Осъществяване на дейностите по мониторинг от компетентните органи;
5. Анализирание на информацията, получена при мониторинга и предоставянето на органите, които изпълняват НСРР, на доклади и препоръки за извършване на евентуални корекции в действията им;
6. Осигуряване на публичността и прозрачността на действията на всички органи, свързани с НСРР.

Най-важната дейност, свързана с мониторинга на НСРР е извършване на **три вида оценки: предварителна, междинна** /през определени периоди от време, например - за една или повече години/ и **окончателна** /заклучителна/. Оценките следва да бъдат оформени като доклади, които както бе отбелязано по-горе, ще третират изпълнението на оперативния /програмен/ документ. Докладите трябва да се изготвят от органа, оторизиран да изпълнява НСРР, респективно оперативния документ и да се представят на специализиран контролен орган. Този орган следва да бъде създаден със ЗРР и може да бъде наречен **Мониторингов комитет или комитет за наблюдение** по аналогия с установеното в практиката на страните-членки на ЕС. Основните задачи на Мониторинговия комитет /или Комитет за наблюдение/ следва да бъдат:

1. **утвърждаване на програмното допълнение /конкретизацията на оперативния документ за даден период/, както и неговите изменения и допълнения;**
2. **утвърждаване, изменение и допълване на индикаторите за наблюдение изпълнението на оперативния документ /оперативната програма/;**
3. **разглеждане и одобряване на критериите за подбор на проектите, финансирани в рамките на оперативната програма;**
4. **периодично извършване на прегледи за постигнатия напредък за реализиране на целите на оперативната програма;**

5. анализиране на резултатите от изпълнението на различните мерки и реализирането на установените цели, съдържащи се в оперативната програма;

6. разглеждане на предложения за преразпределение на средствата по мерките, включени в оперативната програма;

7. приемане на докладите на органа, отговарящ за изпълнение на НСРР и оперативна програма.

Както бе отбелязано, Комитетът за наблюдение следва да разглежда и одобрява годишните и заключителния доклади за изпълнение на оперативната програма. Докладите е необходимо да съдържат следните основни елементи:

1. оценка на постигнатия напредък по изпълнението на мерките и приоритетите на НСРР и на оперативната програма, както и на проблемите и рисковете, свързани с процеса на изпълнение;

2. финансовото изпълнение на мерките, предвидени в оперативната програма;

3. действията, предприети от органа, отговорен за изпълнението на НСРР и на оперативната програма, както и от самия Комитет за наблюдение, с цел осигуряване на качество и ефективност при изпълнение на НСРР и на оперативната програма, в това число:

- мерките за наблюдение, оценка и контрол, както и създадените механизми за събиране на данни;

- преглед на всички значителни проблеми, възникнали в процеса на изпълнение на НСРР и на оперативната програма, както и мерките, взети за преодоляване на тези проблеми;

- мерките, които са взети за осигуряване на публичност на действията по изпълнение на НСРР и на оперативната програма.

4. мерките, осъществени с цел постигане на необходимото съответствие на оперативната програма с другите секторни политики, както и с плановете и програмите, имащи връзка с нея.

Въз основа на анализа на изложеното в докладите, Комитетът за наблюдение трябва да има правомощия постоянно да прави предложения до органа, изпълняващ НСРР за всякакви корекции или преразглеждане на действията му с оглед най-бързо и ефективно реализиране целите на Стратегията, а когато това се налага- и за промени в оперативната програма и самата НСРР.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Опитът в прилагането на регионалната политика, включително и участието на социалните партньори и регионалните/местните власти в процеса на вземане на решения е сравнително малък в България. Подобно на всички останали страни-кандидатки с бившо централизирано планиране България няма традиции във воденето на такава политика, както и свързаната с нея децентрализация. България е изправена пред предизвикателството да създаде реално функционираща правна, институционална и финансова система за осигуряване на тази политика за изключително кратко време и без наличието на традиция и опит, съответстващи на променените политически и икономически условия.

Специфичните дефицити и предизвикателства могат да се обобщят както следва:

- Районите в България са само деконцентрирани административни единици и техните права произтичат от тези на централната власт, въпреки че новите институции на ниво район за планиране (в страните от ЦИЕ) са важен инструмент за установяване на партньорство между централните и регионалните/местните власти и неправителствения сектор, както и за осигуряване на прозрачност при вземането на решения с оглед на използване на ресурсите за социално и икономическо сближаване.
- Преходът към завършена институционална рамка на политиката на регионално развитие започва през последните няколко години. Все още е необходим, обаче, значителен напредък преди всичко в създаването на функционираща правна, административна и финансова система за нейното прилагане. Предизвикателство в това отношение е подобряване и укрепване на структурите, персонала, процедурите и техниките, необходими за ефективния мениджмънт и контрол. Това следва да започне от централното ниво и да продължи с постепенен трансфер на отговорности и съответно финансиране на институционалното изграждане на регионално ниво.
- Координацията между министерствата относно регионалната политика е установена, но е необходимо нейното подобряване от гледна точка на по-точното определяне на функциите и отговорностите между министерствата, отговорни за прилагането на програми за икономическо и социално сближаване, за да се избегнат съществуващите дублиране и пропуски и да се подобрят процедурите за ефективна координация.
- Съществена част от институционалната рамка за интегрирано развитие е създаването на надеждна регионална статистика, отговаряща на изискванията на EUROSTAT, както за определяне на избираемостта, така и за оценка и мониторинг. Липсата на актуални, надеждни и регионално диференцирани (по райони, области, общини) данни ограничава въвеждането на информиран и ефективен процес на планиране.
- Основните инструменти за създаването на интегрирана система за планиране на политиката на развитие са вече създадени – Национален план за икономическо развитие (НПИР), Национален план за регионално развитие (НПРР) и Средносрочна Програма за публични инвестиции (ППИ). Те ще бъдат допълнени от схеми за устройствено планиране. Всички планови документи до известна степен са фрагментарни и/или дублиращи се поради съществуващите дисбаланси и ограничения в планирането на развитието и дефинирането на секторни приоритети.
- Съществуващата финансова система не подпомага политиката на регионално развитие. Понастоящем районите не са включени в разпределението на средства и нямат право да събират и използват свои собствени средства. Те нямат дори средства за предварителни проучвания и подготовка на планови документи, съответно за наемане на външни експерти. Подкрепата за последното от страна на НПО и донори е полезно, но неkoordinирано и не осигурява цялостен/единен методически подход.